

گزیده‌ای از

دستنویس‌های طنز، هزل، هجو و محاضرات ادبی موجود در کتابخانه‌ی مجلس شورای اسلامی

حسین متقی

hosseinmottaghi@yahoo.com

در ادبیات اسلامی - شیعی ما به <شادابی، نشاط، نیک‌خویی، خوش‌رویی و مُزاح> فراوان تأکید شده است؛ از جمله کلام نورانی حضرت محمد مصطفی صلی الله علیه و آله: <إِنَّ أَحْسَنَ الْحَسَنِ خُلُقَ الْحَسَنِ> (بهترین نیکویی‌ها، داشتن خُلُق و خوی نیکوست)؛ شوخ‌طبعی، بشاش بودن، خنده‌رویی و بالمآل "خندانیدن" و "شاد کردن" و "ادخال سرور در قلب مؤمن" نیز از لوازم طبیعی و لاینفک این خوی نیکوست؛ فراوان در احادیث معصومین علیهم السلام اشاره گردیده که: <خنده را بر لب و اندوه را در دل نهید>؛ <مباد که حزن و اندوه قلب خود را به روی آورید، چه، این خوی از صفات منافقان است> و نظایر آن‌ها و جالب این‌که خود حضرات ائمه علیهم السلام هم در سیره‌ی عملی خویش چنین بوده‌اند؛ در برخی مصادر آمده است: <کان رسول الله صلی الله علیه و آله یمزح و لا یقول إلا الحق> (پیامبر خدا - که درود خداوند بر او و خاندانش باد - مزاح می‌فرمود، ولی جز حق و راستی را نمی‌گفت)؛ <کان النبی یضحک حتی تیدو نواجذه> (رسول خدا می‌خندید به حدی که دندان‌های مبارک جلوی آن حضرت دیده می‌شد)؛ <قال رسول الله: لا خیر فیمن لا یطرب> (در آن کسی که طربناک نمی‌شود، خیری نیست)؛ و نیز فرمود: <کلّ کریم طروب> (هر کریمی طربناک می‌شود)؛ ابن ابی الحدید معتزلی در شرح نهج البلاغه (ج ۵، ص ۳۳۰) نقل می‌کند: <پیر زنی انصاری پیش پیامبر (ص) آمد و از او خواست دعایش کند تا اهل بهشت باشد؛ پیامبر فرمود: "پیرزان به بهشت وارد نمی‌شوند"؛ <پیرزن دلتنگ شده و بگریست؛ پیامبر تبسم کرده، آیه‌ی شریفه‌ی (إِنَّا

أَنْشَأْنَاهُنَّ إِنْشَاءً أَفْجَعَلْنَاهُنَّ أَبْكَارًا)^۲؛ پیر زن خوشحال شد و برفت^۳. حضرت امیرالمؤمنین علی علیه السلام هم مزاح می‌کرده است و حتّی مخالفان آن حضرت (همچون عمرو العاص) با ریاکاری و تزویر، این صفت را برای او عیب گرفته و او را اهل <دُعَابَة> می‌خوانده‌اند^۴؛ به عنوان نمونه‌ی عملی دیگر در روایتی وارد شده است: <روزی حضرت رسول، صلّی الله علیه و آله، با حضرت امیرالمؤمنین، علیه السلام، خُرما تناول می‌فرمودند، حضرت پیغمبر پنهانی از حضرت امیر، هر خرما [را] که تناول می‌فرمودند، دانه آن را پیش حضرت امیر می‌گذاشتند؛ چون خرماها تمام شد، پیش حضرت پیغمبر دانه [ای] نبود و پیش حضرت امیر، بسیار جمع شده بود؛ پس حضرت پیغمبر فرمودند که: "مَنْ كَثُرَ نَوَاهُ فَهُوَ أَكُولٌ"؛ حضرت امیر هم فرمودند که: "مَنْ أَكَلَ نَوَاهُ فَهُوَ أَءَكْلٌ!"^۵؛ در جای دیگری پیامبر (ص) فرمودند: <دَخَلَ نُعَيْمَانُ الْجَنَّةَ ضَاحِكًا لِأَنَّهُ كَانَ يَضْحَكُنِي...> (نُعَيْمَانٌ^۶ به بهشت درآید، زیرا مرا می‌خندانید؛ و این به سبب آن بود که پیامبر بر او وارد شد و او رَمَدٌ [= آب مروارید] داشت، ولی دید که خرما می‌خورد؛ فرمود: "بَا رَمَدِي كَيْفَ دَارِي خُرْمًا مِي خُورِي"؟ گفت: "آن را از طرف دیگر می‌خورم"؛ پیامبر خندید به نحوی که دندان‌هایش پیدا شد؛ امیرالمؤمنین علیه السلام فرموده: <أَجْمَسُوا هَذِهِ الْقُلُوبَ وَ التَّمَسُّوا لَهَا طَرَائِفَ الْحِكْمَةِ...> (به این قلب‌ها راحتی برسانید و نکته‌های تازه را بجوید، زیرا دلها نیز مانند بدن‌ها ملال گیرند و نفس هوی را برمی‌گزیند و آرامی را می‌پسندد، به لهو و بازی علاقمند می‌شود... راحت خود را طلب می‌کند و از عمل گریزان می‌گردد و لذا اگر نفس را از این امور بازداشتی، ناتوان گردد و اگر مهملش بگذاری هلاکش سازی) یا در جایی دیگر (نهج البلاغه حکمت ۸۸۶) فرموده است: <السَّبَابُ مَزَاحُ التُّوكَى، وَ لَا بَأْسَ بِالْمَفَاكِهِةِ يَرُوحُ بِهَا الْإِنْسَانُ عَنِ نَفْسِهِ وَ يَخْرُجُ عَنِ حَدِّ الْعَبُوسِ>^۷ (دشنام گویی، شوخی سبکسران است و حال آنکه شوخ طبعی را ترسی نیست، چه، انسان بدان از دستِ نفسِ رهایی می‌یابد و از حدّ ترشروی بیرون می‌آید). و در مواضع دیگری نیز تعبیرات نزدیکی به آن‌ها از آن حضرت آمده است، همچون: <إِنَّ هَذِهِ الْقُلُوبَ تَمَلُّ كَمَا تَمَلُّ الْإِبْدَانُ فَابْتَغُوا طَرَائِفَ الْحِكْمِ>; <إِنَّ لِلْقُلُوبِ إِقْبَالَ وَ إِدْبَارًا فَإِذَا أَقْبَلَتْ فَأَقْبَلُوا إِلَى التَّوَافِلِ وَ إِذَا أَدْبَرَتْ فَدَعَوْهَا> یا <إِنَّ لِلْقُلُوبِ شَهْوَةَ وَ إِقْبَالَ فَاتُوهَا مِنْ قَبْلِ شَهْوَتِهَا وَ إِقْبَالَهَا فَإِنَّ الْقَلْبَ إِذَا أَكْرَهَ عَمِيَ>.

دل چو از فهم معانی شد ملول او را بهل
زانکه تکلیف دل این دم آورد کوری دل^۸

در مراجعه به متون دینی به کلمه‌های نورانی دیگری از پیامبر اسلام، حضرت محمد مصطفی صلّی الله علیه و آله و خاندان مطهّرش، حضرات معصومین علیهم السلام، همچون: <الْمُؤْمِنُ دَعْبٌ لَعِبٌ وَ الْمُنَافِقُ قَطْبٌ وَ غَضْبٌ>; <مَا مِنْ مُؤْمِنٍ إِلَّا وَ فِيهِ الدُّعَابَةُ>; <فَإِنَّ الْمَدَاعِبَةَ مِنْ حَسَنِ الْخُلُقِ وَ إِنَّكَ لَتَدْخُلُ بِهَا السَّرُورَ عَلَى أَحْيِك>; <إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمَدَاعِبَ فِي الْجَمَاعَةِ بَلَا رَفْتٍ> و ... برمی‌خوریم که همواره شوخ طبعی و خنده‌رویی (تؤام با میانه‌روی و اعتدال) را برای شیعیان خود توصیه نموده و آنان را از ترش‌رویی و عبوس بودن در میان مردم بازداشته‌اند. در ادبیات فارسی فراوان به فوائد شوخی و مزاح اشاره شده، چنان‌که جامی در بهارستان گوید:

گسر مقبلی مزاح کند عیب او مکن
شغلست آن بقاعده عقل و دین مباح
دل آینه‌ست و کلفت او زنگ آینه
آن زنگ را چه صیقل امکان بجز مزاح؟
استاد دکتر علی اصغر حلبی به نقل از شرح نهج البلاغه ابن ابی‌الحدید (ج ۱۹، ص ۱۶) می‌نویسد:
> بسیاری از بزرگان علم و حکمت، اهل شوخی و مزاح بوده‌اند؛ اما البته در این راه به میانه روی و
اقتصاد رفتار می‌کرده‌اند، نه زیاده‌روی و اسراف، زیرا اسراف در این کار صاحبان آن را به خلاعت،
یعنی گسیختگی و بی‌بندوباری می‌کشاند و شاعر نیک سروده است:

طبع غمگین خود ز راه مزاح
کُن کمی راحت و، قراری ده
لیک چون در طریق هزل افتی
راه معقول را قراری ده
آن قدر که نمک کنی به طعام
هزل را قدر و اعتباری ده.
و سنایی غزنوی نیز این معنی را نظم کرده است:

هیچ بی‌هزل جد بنماید
بی‌نمک دیگ هیچ خوش نآید
تا نگردد ز من چو ممتحنی
که مزاحست ملح هر سخنی^۱.
یا راوندی در کتابِ راحة الصدور گوید:
> هزل همه ساله آب مردم ببرد
جد همه ساله جان مردم بخورد^۲.
یا این دو بیت مشهور:

فایاک ایاک المزاح فانه
یجری علیک الطف و الرجل الندلا
و یذهب ماء الوجه بعد بهانه
و یورث بعد العز صاحبه ذلا
یا این دو بیت عینیهی عبرت انگیز حمیری:

الامر جد و هو غیر مزاح
کیف البقاء مع اختلاف طبائع
فاعمل لنفسک صالحاً یا صاح
و کرور لیل دائم و صباح.

حقیقت این است که تعیین خطوط قرمز شوخی و تشخیص مرزهای مشروع بذله‌گویی همواره برای مردم ناشناخته مانده و به راستی آگاهی بر مقدار معتدل آن سخت دشوار است! از آن‌جا که مردم نوعاً نمی‌توانند حدود صحیح و معقول شوخی و بذله‌گویی را رعایت کنند، برای پرهیز از افتادن در کینه‌ها و عداوت‌ها، معصومین علیهم السلام شیعیان را، در مقابل تشویق به شوخ طبعی محدود، فراوان به پرهیز از <شوخی بدون مرز> دعوت نموده و به میانه روی در این امر مهم توصیه فرموده‌اند؛ فرمایش‌هایی^{۱۱} همچون: <یا علی! لاتمزح فیذهب بهاؤک>؛ <ما مزح إمرؤ مزحاً إلا مج من عقله مجة>؛ <المزاح، تورث الضغائن>؛ <دع المزاح، فانه لقاح الضغينة>؛ <من مزح، استخف به>؛ <لکل شیء بذر و بذر العداوة المزاح>؛ <آفة الهیبة، المزاح>؛ <ایاک و المزاح، فانه یذهب بنور ایمانک و یستخف مروّتک>؛ <ایاکم و المزاح، فانه یذهب بماء الوجه و مهابة الرجال>؛ <لاتمازح، فیجتراً علیک>؛ <من قلّ عقله، کثر هزله>؛ <لاتهزل فتحقّر>؛ <احذر الهزل و اللعب و کثرة الضحک و المزح و الترهات>؛ <کثرة الهزل، آفة الجهل>؛ <من کثر هزله، بطل جدّه>؛ <من غلب علیه الهزل،

فسد عقله؛ <کثرة المزاح، تسقط الهيبة>؛ <من کثر مزاحه قلت هيئته>؛ <من کثر مزاحه قل وقاره>؛ <الافراط في المزاح، خرق> و ... که جملگی ناظر به افراط در هزل‌گویی و فراتر گذاشتن پا از حدود و خطوط قلم‌شوخی و مزاح است. در برخی آثار نیز به گفته‌هایی^{۱۱} نغز چون دُرّ از بزرگان و دانشمندان علم و ادب مانند: <من کثر مزاحه، زالت هيئته و من کثر خلافه طاب غيبته>؛ <المزاح استدراج من الشيطان و اختراع من الهوى>؛ <المزاح يأكل الهيبة كما تأكل النار الحطب>؛ <خير المزاح لاينال و شر لايقال>؛ <المزاحة تذهب المهابة> که ”شوخی بدون مرز، بزرگی، شکوه و هیبت آدمی را از میان ببرد“ و ... یا در ادبیات کهن فارسی فراوان برمی‌خوریم که بدین معنی اشاره شده است که از آن جمله است کلام اوحدی مراغی:

<هزل، آبت ز رُخ فرو ریزد / وز فرونیش دشمنی خیزد>

امیر عنصرالمعالی در قابوس‌نامه آورده است: <مزاح پیشرو همه‌ی آفت‌هاست؛ تا بتوانی از مزاح سرد حذر کن و اگر مزاح کنی باری در مستی مکن، که شرّ و آشوب بیش خیزد و از مزاح ناخوش و فحش گفتن شرم دار، اندر مستی و هشیاری ... و اصل هر شرّی و عربده‌یی مزاح کردن است و پرهیز کن از مزاح کردن، هر چند مزاح کردن نه عیب است و نه بزه، که رسول مزاح کرده است ...؛ مزاح شاید کرد و لیکن فحش نشاید گفت ... و هر هزلی که گویی جدّ‌آمیز گوی، ناچار بشنوی و از مردمان همان طمع دار که از تو به مردمان می‌رسد ...؛ و باید که در تو هم جدّ باشد و هم هزل؛ اما باید که وقت استعمال بدانی که کی باشد و بوقت جدّ هزل نگویی و بوقت هزل جدّ نگویی، که هر علمی که بدانی و استعمال ندانی، دانستن و نادانستن هر دو یکی باشد<.^{۱۲} این بخش را با ابیاتی نغز به کلک خیال انگیز و زیبای عبدالرحمن جامی حُسن ختام می‌بخشیم:

باغ خندان ز گُل خندان است	خنده آیین خردمندان است
خنده هر چند که از جدّ دور است	جدّ پیوسته نه از مقدور است
دل شود رنجه ز جدّ شام و صبح	می‌کن اصلاح مزاجش به مزاح
جدّ بود پا به سفر فرسودن	هزل یک لحظه به راه آسودن
گرنه آسوده گیت رنج زدای	شود، از رنج درافتسی از پای
لیک هزلی نه که از دود دروغ	برد از چهره قدر تو فروغ
تخم کین در دل دانا کارد	خوی خجلت به جبین‌ها آرد
شوز فیاض خرد تلقین جوی	راستگویی، لیک خوش و شیرین‌گوی ^{۱۳} .

سخن درباره‌ی ماهیّت <خنده> و <شادمانی> و دلایل این پدیده‌ی روحی و روانی، بسیار پراکنده و گسترده است و تردیدی نیست که نیاز به بررسی عمیق کارشناسانه از دیدگاه روانشناسی دارد و طبیعتاً ورود به زوایای مختلف آن، از حیثه‌ی و موضوع این نوشتار خارج است؛ لیکن شاید درج بخشی از مقاله‌ی <موسی سلامه>، نویسنده‌ی مصری با عنوان <برای چه می‌خندیم؟> در این مقام، خالی از لطف و فایده نبوده باشد:

>خنده از صفات خاصه انسان است، تنها انسان است که می‌خندند یا دیگری را به خنده می‌آورد؛ ولی حیوانات و نباتات و جمادات نمی‌خندند و نه ما را می‌خنداند؛ پس ما جز به انسان بچیز دیگر نمی‌خندیم. آری گاهی اتفاق می‌افتد که از عشق بازی بز یا فرمان نبردن سگی می‌خندیم، ولی این خنده بر آن حالت عارضی آن‌ها است نه ذات آنها؛ ... ما در حال انفراد نمی‌خندیم زیرا شرط خنده وجود جماعت است و هرگاه تنها بخندیم سبب آنست که خیال می‌کنیم دیگری در نزد ما است که از او یا به همراهی او می‌خندیم و اگر فرصت کنیم که یک انسانی در تنهایی بزرگ شده و دیگری را ندیده باشد، خنده را نخواهد شناخت. خنده درجه خفیف عذاب و کیفر است، به این معنی که هر گاه یک فرد در وظیفه حیاتی جماعت خطا کرد، جماعت او را به خنده کیفر می‌دهد. وظیفه خنده این است و برای همین غالباً وجود پیدا می‌کند، اما در غیر غالب وظایف دیگر هم دارد ... در تمام حالات جماعت یک فرد را به وسیله خنده تأدیب می‌کند و او را به راه جماعت بر می‌گرداند، برای آنکه از راه، [حقیقتاً یا عرفاً] دور افتاده است. اکثر نکات و بیش‌تر روایات و حکایات کمدی برای این خنده‌آوردند که در آن‌ها یک منطق خطایی وجود دارد که با ناموس منطق سازگار نیست.

دوستی به اذیت و آزار به مخلوق در کودکان طبیعی است و بسا تا زمان جوانی برقرار می‌ماند ...؛ مصائب سخت و غم‌های دیگران گاهی در جوانان ایجاد خنده می‌نماید ... انسان در زمان جوانی از همه وقت بیش‌تر مایل به شوخی و خنده است، زیرا در طفولیت اذیت به دیگران از راه شوخی او را قانع نمی‌کند و در زمان پیری این طبیعت "اذیت به دیگران" در وجود او به کلی می‌میرد... هرگاه مصیبت و حادثه بزرگی انسان را رخ دهد، عاطف او از توازن افتاده و دراعصاب وی بستگی‌هایی پیدا می‌شود که گشایش پذیر نیست، مگر به یک نوید و پیش آمد خوشی که همسنگ با آن مصیبت باشد؛ در این هنگام خنده بی‌اختیار به انسان دست می‌دهد ... و شاید همین پیچیدگی اعصاب و اختلال عواطف باعث می‌گردد که مردمان فقیر و سخت‌روزگار را نکات و سخنان پر قیمتی است که اغنیاء و اشخاص صحیح و سالم از اختراع آن عاجزند؛ زیرا این شخص گرفتار بفکاهت محتاج است، پس آن را ایجاد می‌نماید به خلاف اغنیاء و سعاداء. هر وقت جماعتی را ببینیم می‌خندند، ما هم بی‌اختیار می‌خندیم، گر چه سبب را نمی‌دانیم، زیرا تقلید طبیعی است و چون علی‌رغم خود حرکات جماعت خنده کن را تقلید کردیم، اعضاء خنده در وجود ما به حرکت می‌آیند و تمام این حرکات بدون اختیار است ...^{۱۵}.

به هر تقدیر نبش و نقب درونی این موضوعات و پردازش و توجّه عمیق به مقوله‌ی کلی <خنده>، این نیاز فطری، طبیعی، حقیقی و اساسی بشر امروز، بر عهده‌ی کارشناسان و متخصصان این دانش است و در این نوشتار به همین مقدار اندک و محدود، بسنده کرده و با گریزی آرام و ذکر نکته‌ای عبرت انگیز، به موضوع اصلی کتاب می‌پردازیم و آن این‌که بر اساس قانون و سنت بدون تغییر الهی <لذّت و بهره بیش‌تر، درد و رنج بیش‌تر>، تجربه بشری ثابت کرده‌که، به هر میزان که انسان به سمت بهره‌مندی بیش‌تر از لذات مادی می‌رود، علاوه بر کم رنگ شدن تدریجی <ملکات و فضایل

انسانی، به همان اندازه نیز از «آرامش روحی و روانی» و «شادی» و «نشاط» وی کاسته می‌شود و «اضطراب»، «نگرانی» و «استرس» آرام آرام جایگزین آن‌ها می‌گردد. به عنوان مثال، با این‌که هیچ‌کس برگشت به «زندگی گذشته» با «امکانات محدود» آن را آرزو نمی‌کند، لیکن با این حال کمتر کسی هم یافت می‌شود که از زندگی شیرین با اقل امکانات سال‌های دور یا ایام خردسالی خود به نیکی یاد نکند و یا این جمله‌ی: «با این‌که از امکانات امروز، در آن سال‌ها خبری نبود، ولی هر چه بود مردم «دلخوشی» و «نشاط» و در یک کلام «دل و دماغ» داشتند و از صمیم قلب می‌خندیدند...»، و مشابه آن را مکرر نشنیده باشد. حقیقت این است که به میزان بهره‌مندی و اقبال انسان به دنیا و مظاهر زیبا و فریای آن، به همان اندازه هم از «آرامش حقیقی» فاصله می‌گیرد و به دگر تعبیر، بر اساس آموزه‌های قرآن کریم، «آرامش حقیقی»، «نشاط واقعی» و «شادابی درون»، جملگی تابعی از «آرامش دل» اند و آن هم با ظرافت و لطافت بسیار دقیقی در آیه‌ی شریفه‌ی (أَلَا بَدْرُ اللَّهِ تَطْمِئِنُّ الْقُلُوبُ) به صراحت تبیین گردیده است که «آگاه باش که آرامش دل‌ها، تنها با یادِ خدای متعال، میسر است». حال هر کس به فراخور و میزان درک، معرفت و معنویتش از «آرامش حقیقی» و «نشاط واقعی» بهره‌مند خواهد شد. حقیقت این است اگر هم از کندوکاو ریشه‌های اصلی «عبوس» بودن، «استرس»‌ها و «نگرانی»‌های درونی بشر امروز، از نگاه دینی، فاکتور گرفته و به گونه‌ای ملموس‌تر و از زاویه‌ی غیر دینی هم بدان نظری افکنیم، خواهیم دید با افزایش تکنولوژی و فناوری صنعتی و به تبع آن پیچیده شدن زندگی‌ها و افت نوع روابط و تعاملات صحیح انسانی، به تدریج «خنده»، «نشاط» و «شادی» حقیقی، جای خود را به «اضطراب»، «نگرانی» و «ناآرامی» در زندگی می‌دهد و عملاً آرام آرام دیگر جایی برای تفریح، شادی و خنده از صمیم قلب و درون، باقی نمی‌گذارد، چنان‌که قدامت گفته‌اند: «دنیا هیچ خوانی از نعمت نهد، مگر مصیبتی با آن آماده کند»، می‌بینیم باز رد پای این حقیقت لایتغیر، خود را می‌نماید که: «نمی‌توان از چنبره‌ی قانون الهی «لَدَّتْ بِيَشْتَرُ، رَنْج بِيَشْتَرُ» رهید، مگر این‌که این «لَدَّتْ خواهی مشروع، توأم با خدا و معنویت» بوده باشد.

پایان سخن اینکه این نوشتار در واقع فهرستی نامگوی و گزیده از حدود ۳۰۰ نسخه‌ی خطی طنز، هزل، هجو و همچنین چند اثر در محاضرات ادبی موجود در کتابخانه‌ی عامره‌ی مجلس شورای اسلامی است که به نحو موجز، مطابق با حال و هوای این نشریه‌ی وزین، تقدیم خوانندگان گردیده است. باید دانست که تفصیل گزارش این نوع آثار طنزآمیز به انضمام ۲۵۰۰ عنوان اثر طنزانه، در بیش از ۶۰۰۰ دستنویس موجود در کتابخانه‌های جهان، در کتاب طنزنامه، به قلم این کمیته، آمده است که امیدوارم به حول و قوه‌ی الهی در آینده‌ای نه چندان دور به زیور طبع آراسته گردد؛ والله ولیّ الخیر و هو المستعان.

• آداب مداومت بر لعب شطرنج و نرد (فارسی)

از: ناشناخته

بندی در موضوع بازیها و سرگرمی‌های ملوک، مانند شکار، تیراندازی، شطرنج و نرد مشتمل بر قطعات نثر و نظم لطیف و برگزیده است. نسخه‌ی دست‌نویس آن به شماره‌ی <۹۰۱/۳۶> طباطبایی <.

• أخبار الاذکیاء = کتاب الاذکیاء (عربی)

از: ابوالفرج جمال‌الدین عبدالرحمن بن علی تیمی بغدادی مشهور به ابن جوزی (درگذشته: ۵۹۷ هـ)

اثری ادبی است در بیان نوادر اخبار و ظرایف اقوال که ابن جوزی آن را بعد از تألیف کتاب دیگرش به نام الحمقى و المغفلین در ۳۳ باب نگاشته است. نسخه دست‌نویس به شماره‌ی <۵۵> فیروز <.

• اخلاق الاشراف (فارسی)

از: نظام‌الدین (مجدالدین) عبیدالله زاکانی قزوینی متخلص به عبید (درگذشته: ۷۷۱ یا ۷۷۲ هـ) گفتاریست انتقادی و هزلی در انتقاد از اخلاق بزرگان و اشراف عهد که در هفت باب و هر باب در دو مذهب، یکی <مذهب منسوخ> و دیگری <مذهب مختار>، به سال ۷۴۰ یا ۷۵۱ هـ نگارش یافته است؛ نسخه‌ی دست‌نویس به شماره‌ی <۲۸۰۷/۱> (نسخه‌ی موسیو فرته فرانسوی).

• أسماء اباه‌ها به اصطلاح صوفیان (فارسی)

از: ناشناخته

رساله‌ای طنزآمیز به زبان فارسی است که به نحو موجز و مختصر پیش از سال ۷۲۲ هـ نگارش یافته است. این اثر ارزشمند در ضمن سفینه تبریز (برگ ۱۱۷ ب)، به خط ابوالمجد محمد بن مسعود تبریزی، نگهداری می‌گردد ابتدا همراه آن مجموعه‌ی نفیس به صورت فاکسیمیلیه (تصویری)، سپس با تصحیح دکتر نصرالله پورجوادی در نشریه‌ی نامه فرهنگستان (دوره‌ی پنجم، ش ۱، پیاپی ۱۷، اردیبهشت ۱۳۸۰ ش، صص ۳۸-۳۹) به چاپ رسیده است.

• اشارات الکلیل فی کشف رمز منظومه فسوة الفصیل = لقلق الکلیل فی کشف رموز فسوة الفصیل = الاکلیل فی شرح فسوة الفصیل = شرح و ترجمه فسوة الفصیل (فارسی و عربی)

از: صدرالاسلام محمدامین بن یحیی امامی نجفی خوبی (درگذشته: ۱۳۶۶ هـ)

شرح فسوة الفصیل اثر طنزآمیز حجة الاسلام محمدتقی نیر تبریزی (درگذشته: ۱۳۱۲ هـ) است؛ نسخه دست‌نویس به شماره‌ی <۱۱۴۴۵>.

• اشاریه = اشارتیه = اشاراتیه (فارسی)

از: شاه طغرای مشهدی (درگذشته: ۱۰۷۰ هـ).

یکی از منشآت طغرا خطاب به سرلشگر قطبشاه، یولچی خان هزیمت دستگاه است که در آن به وی بد گفته و در واقع او را هجو نموده است. گفتنی است همو را در مرآت العیوب (اعلامیه) و خمسه ضروریّه (ناقصه) نیز هجو کرده است، نسخه‌ی دست‌نویس ضمن رسایل طغرا به شماره‌ی

<۳۲۱۵/۵>

● اشعار و ظرائف به نظم و نثر (فارسی و عربی)

از: جمعی از شعرا

قطعاتی است به نظم و نثر در لطایف و ظرایف از ابوالحسن باخرزی، یزید بن معاویه، ابوتمام، ابواسحاق موصلی، ابن سناء الملک، ابونواس حمدانی و کسان دیگر. نسخه‌ی دستنویس به شماره‌ی <۱۰۶۸/۲>.

● اشعار هزلی - فکاهی (فارسی)

از: ناشناخته

مجالسی به نظم و نثر که بیشتر مشتمل بر اشعار هزلی و فکاهی است و در ضمن نسخه‌ی شماره‌ی <۱۱۳> (برگ ۱۸۸-۲۰۶) از مجموعه‌ی مرحوم ناصرالدوله مجید فیروز، آمده است و متأسفانه تنها مجلس اول از این اثر آمده است و با مقدمه‌ای به نثر چنین آغاز می‌گردد: <وقتی در تبریز جمعی از یاران عزیز گریبان این بی‌تمیز را گرفته گفتند تحریر نسخه‌ای کن ... گفتم زاهد نیستم که از عدالت نامی و عارف نشدم که از کرامت نامشانی بماند ... به معذرتم گوش ندادند و از گوشه‌گیری خاموش نشدند گفتند سیاحت بلدان نموده‌ای و به ساحت جهان قدم گذاشته‌ای آن‌چه دیده و شنیده‌ای بنویس ... قرار دادم که جمعی یاران متفق که هر شبی را به مجلسی جمع آیند و سخنان مختلف سرایند از نظم و نثر جمع نموده چند مجلس ساخته بدیشان سپارم ...>

● اشعاری در هزل (فارسی)

از: بدیعی سیفی

ابیاتی از شاعر یاد شده که در قالبی هزلی سروده شده است. این اشعار در ضمن نسخه‌ای از جنگ اشعار به شماره‌ی <۴۴> در کتابخانه‌ی شماره‌ی ۲ (سنا) آمده است.

● ألفتیه و شلفیه = رساله باه = گوک شاستر (فارسی) (کتابخانه‌ی فرهنگی)

از: ناشناخته

کتابی است مصور و هزلی در ۲۴ باب، حاوی دستوراتی در کم مویی و رنگ کردن مو و مجعد و همچنین داروهائی که در قوه‌ی باه مؤثر است و آداب نکاح و زناشویی و جز آن است. باید افزود که دو نسخه این کتابخانه‌ی مجلس شورای اسلامی به شماره‌ی <۵۴۲۱>، و دیگری به شماره‌ی <۴۵۰> فاقد تصاویر هزلی هستند.

● انشاء طنزآمیز = متن ادبی (فارسی)

از: ناشناخته

انشایی است ادبی مشتمل بر یک رؤیا به زبان طنز و گویا مقدمه‌ایست که برای اثری ادبی و هنری ساخته شده است. نسخه‌ی دستنویس آن به شماره‌ی <۱۱۶۲/۳> مجموعه‌ی طباطبایی <نگهداری می‌گردد. آغاز و انجام این انشاء بر اثر وصالی ناخواناست؛ در آن آمده است: <... فخری می‌داند و

رضیه شپش از شوق شوکت اسم من مانند کبک بهر جانب می‌جهد و دانم که ترک و تاجیک و لر و خلج را داغ عبودیت کشیده... آن که بر بساط سحاب از کار نمی‌نشست بر خاکسترش نشانده‌ام و آن که از دود عود دماغش پریشان می‌شد... جمعی کثیر را از ترک و هندو و سرخ و سیاه... و غلام خانه زادم پسر حاجی تفرشی که از تف سودای من ریشی دارد و پسر میرزای کاولی ساز در زمستان چاقو دسته خواهد کرد، میرزا شرف خراسانی در پاییز آینده از بی‌تعلقها پیر جمالی خواهد رقصید... از اشعار مناسب عاشقانه بیاض سینه‌ام خالی نیست و در فن تصویر و خط خام سرمویی کوتاهی ندارد... مقارن حال قطعه‌ای که از خط و تصویر قرین بود به دست فقیر دادند.

● **أنیس المعارین (= البیعارین) = حکایت‌های طنزآمیز ملانصرالدین (فارسی)**

از: محمدباقر بن رشد (مرشد) کرمانی (سده ۱۳هـ)

حکایت‌های طنزآلود و فکاهی ملانصرالدین است که دارای دیباچه‌ای است از کرمانی که اظهار داشته این کتاب را با زحمت زیاد از عربی به فارسی برگردانده است و آن را به انیس المعارین نامیده است! نسخه‌ی دست‌نویس این حکایات شیرین به شماره‌ی <۱۳۸۰۵/۲> نگهداری می‌گردد.

● **ایر نامه = سرور عیش و کامرانی (فارسی)**

از: میرزا حبیب چهارمحالی اصفهانی (سیاهانی) (درگذشته: ۱۳۱۵هـ در بوسرا)

منظومه‌ای در هزلیات و مطایبات اروتیک است که در ۳۲۹ بیت در بحر مثنوی سروده است. این اثر تذکرة مدینة الادب اثر میرزا محمدعلی بن عبدالخالق مصاحبی اصفهانی نائینی متخلص به عبرت <درگذشته ۱۳۶۱هـ> (ج ۲، صص ۷۳۷-۷۳۸) از روی نسخه‌ی آن به صورت فاکسیمیلیه (عکسی) از سوی این کتابخانه در سال ۱۳۷۶ش، به چاپ رسیده است.

● **باده بی‌خمار (فارسی)**

از: میرزا احمد بن درویش حسن شیرازی <تقیب الممالک> متخلص به تقیب (درگذشته: ۱۳۰۲هـ).

ترکیب بندی است طیبیت آمیز که در دنباله‌ی مثنوی انتقادی موسوم به ده باب سروده شده است. این اثر تاکنون سه بار چاپ شده که نخستین بار در اصفهان به دستور ظل السلطان، دومین بار در قاهره و سومین بار نیز در شیراز به اهتمام نواده‌ی شاعر، بهاء الدین حسام زاده پاسارگاد در سال ۱۳۴۱ش که با مقدمه‌ای در شرح احوال شاعر منتشر گردیده است. نسخه‌ای از این اثر در این کتابخانه‌ی ذیل دیوان تقیب الممالک شیرازی آمده، ولی فهرست‌نگار محترم آن ذکری از آن به میان نیاورده و ضمناً مثنوی ده باب نیز با عنوان مثنوی ده دفتر معرفی شده است.

● **بحر طویل = ملمعات و مطایبات (فارسی)**

از: میر علی بن ساعد عاملی مشهور به عرب و متخلص به مهری (درگذشته پیش از سال ۱۱۲۸هـ)

نسخه‌هایی دست‌نویس از این آثار منظوم نمکین، که به صورت ملمع زبان عربی و فارسی

است، نسخه‌های دستنویس آن به شماره‌های <ذیل ۳۲۰ طباطبایی، ۳۳۲۱/۳۸، ۱۳۴۴۳/۲۷، ۱۴۱۴۸/۱۶> موجود است.

● بحر طویل (فارسی)

از: شیخ جلالی ...

نسخه‌ای دستنویس آن به شماره‌ی <۱۴۱۴۵/۲۶> (نستعلیق به صورت چلیپا و دارای <عرض دیده شد> با کتابت سال ۱۱۴۸ هـ) موجود است.

● بحر طویل (فارسی، عربی و ترکی)

از: میر علی بن ساعد عاملی مشهور به عرب و متخلص به مهری (درگذشته پیش از سال ۱۱۲۸ هـ)

بحر طویلی از مهری عرب به شوخی و طنز است که به صورت ملمّع عبارات ترکی و فارسی را پوششی عربی داده است. نسخه‌هایی دستنویس از این اثر به شماره‌های <۳۹۰/۳۱> (سنا) و دیگری ذیل نسخه‌ی شماره‌ی <۳۰۴۰> موجود است.

● بحر طویل (فارسی)

از: طرزی افشار طرشتی (درگذشته: پس از ۱۰۸۳ هـ)

از این شاعر فکاهیات و هزلیاتی در دست است که از آن جمله بحر طویل اوست. بخشی از بحر طویل وی چنین است: <... گر چه عمرم به جهان بیهده گردید، فرنگیدم و ترکیدم و تاتیدم و گرجیدم و روسیدم و لزگیدم و بی‌فایده گشتم. پس از این دست من و دامن آن طایفه، کز همت ایشان بخروجم ز صفاهان و به شیرازم و آن‌گاه حجازیده و حجیده، زیارت بکن مرقد پاک شهدا را...> نسخه‌ای از بحر طویل ملا طرزی افشار در ضمن مجموعه‌ای شماره‌ی <۱۴۱۸۱> (برگ ۹۳ ب) در این کتابخانه موجود است.

● بساط نشاط (فارسی)

از: شاهزاده عبدالله میرزا بن فتحعلی شاه قاجار متخلص به دارا و مشهور به عبدالله میرزا دارا (درگذشته: ۱۲۷۰ هـ)

کتابی در عشق‌بازی و ناز و نیاز است که با انشایی و نثری ادبی و گاه فکاهی و هزلی در سال ۱۲۶۱ هـ برابر با کلمه‌ی <ساغر> در یک مقدمه، چند مبحث و یک خاتمه به نام پادشاه عصر که نامش در مقدمه نیامده است [و بایستی قاعدتاً محمدشاه قاجار باشد] به نظم و نثر تألیف گردیده است. از این اثر نسخه‌ای در این کتابخانه به شماره‌ی <۸۰۲۷> موجود است.

● بلاغة النساء و الحماقن و المغفلین (عربی)

از: ناشناخته

مجموعه‌ای از حکایات کودکان و کانایان و نوادر زنان است که نسخه‌ای از آن در ضمن مجموعه‌ای در این کتابخانه به شماره‌ی <۱۳۸۸۶/۲۵> موجود است.

● پریشان = پریشان نامه (فارسی)

از: میرزا حبیب‌الله بن محمدعلی شیرازی متخلص به قآنی و ملقب به گلشن (درگذشته: ۱۲۷۰هـ) اثری ادبی به نثر روان و شیرین آمیخته به نظمی شیوا از قآنی مشهور به خاقانی دروغین است که در آن ۱۲۱ حکایت متنوع در تقلید و پیروی و مقام معارضه و مقابله با گلستان سعدی در قالبی طنزآمیز و گاه هزلی به سال ۱۲۵۲هـ به نام محمدشاه قاجار سروده شده است؛ نسخه‌هایی از آن در این کتابخانه‌ی به شماره‌های <۴۲۴، ۲۶۰۹، ۲۶۱۰، ۴۷۰۴/۱> موجود است.

● تأدیب النسوان (فارسی)

از: ناشناخته

گفتاریست ظریفانه در آداب و اخلاق زنان که با نگرشی یک سوپه و سراسر انتقادی نگارش یافته است. در فهرست مشار (ص ۲۹) از این کتاب، بدون ثبت نام نگارنده، یاد شده و گفته شده که در سال‌های ۱۳۰۴ و ۱۳۰۹هـ در تهران به صورت سنگی به چاپ رسیده است. نسخه‌هایی دستنویس از این اثر در این کتابخانه به شماره‌ی <۲۸۰۷/۱۳> (به خط نستعلیق در ۲۵ خرداد ۱۳۱۷ش، مشهور به نسخه‌ی فرته فرانسوی)^{۱۶} و دیگری شماره‌ی <۸۸۲۶> نگهداری می‌گردد.

● التذكرة الصفدیة = تذكرة الادب = التذكرة الصلاحیة الصفدیة (عربی)

از: ابوالصفا صلاح الدین خلیل بن ایبک بن عبدالله صدقی دمشقی (درگذشته: ۷۶۴هـ) در این اثر نفیس سی جلدی مجموعه‌ای مشحون از نوادر اشعار و لطایف اخبار به صورت نظم و نثر آمده است. منتخبی از این اثر در این کتابخانه به شماره‌ی <۸۷۹/۲> طباطبایی نگهداری می‌گردد.

● ترجمه‌ی ربیع‌الابرار و نصوص الاخبار (فارسی)

از: ناشناخته

گزیده‌ای از ترجمه‌ی فارسی ربیع‌الابرار زمخشری است که نسخه‌ای دستنویس از آن ضمن جنگ ابن خاتون به شماره‌ی <۵۱۳۸/۱۱۲> در این کتابخانه نگهداری می‌گردد.

● ترجمه‌ی زهر الربیع (فارسی)

از: سید نورالدین محمد بن نعمت‌الله صغیر جزایری موسوی شوشتری (درگذشته حدود سال ۱۲۴۷هـ)

ترجمه‌ی روان و نیکویی از زهر الربیع اثر سید نعمت‌الله بن عبدالله شوشتری جزایری (درگذشته: ۱۱۱۲هـ) است که توسط یکی از نوادگان وی و معاصر فتحعلی شاه و به نام محمدصالح خان مشهور به آقاخان خان مکر، بیگلربیگی خوزستان به فارسی در سال ۱۲۳۱هـ. برگردانده شده است. نسخه‌هایی دستنویس از این اثر (عمدتاً ترجمه‌ی جلد نخست) در این کتابخانه به شماره‌ی <۴۴۶۳، ۵۹۳۵> موجود است.

● ترجمه‌ی کشکول شیخ بهایی (فارسی)

از: شیخ احمد شهیدی عاملی (سده‌ی ۱۱هـ)

ترجمه‌ی فارسی الکشکول تألیف شیخ بهاء‌الدین عاملی (درگذشته: ۱۰۳۰هـ) است که به نام سلطان عبدالله قطب شاه (۱۰۳۵-۱۰۸۳هـ) در حیدرآباد - هند صورت گرفته است. نسخه‌ای دستنویسی از آن در این کتابخانه به شماره‌ی <۲۸۰> نگهداری می‌گردد.

● **ترجیعات و مسمّطات و رباعیات (فارسی)**

از: نظام‌الدین (مجدالدین) عبیدالله زاکانی قزوینی متخلّص به عبید (درگذشته: ۷۷۱ یا ۷۷۲هـ) نسخه‌ای دستنویس از این آثار منظوم عبید به شماره‌ی <۲۸۰۷/۵> (نسخه‌ی موسیو فرته فرانسوی) در این کتابخانه موجود است. این اثر ضمن منتخب لطائف عبید با مقدمه‌ی موسیو فرته فرانسوی در استانبول به چاپ رسیده است.

● **ترجیع بند (فارسی)**

از: نظام‌الدین (مجدالدین) عبیدالله زاکانی قزوینی متخلّص به عبید (درگذشته: ۷۷۱ یا ۷۷۲هـ) از این اثر هجوی نسخه‌ای دستنویس در این کتابخانه به شماره‌ی <۲۲۳۴/۱۰> نگهداری می‌گردد.

● **ترجیع بند (فارسی)**

از: ناشناخته

ترجیع بندی است در اغذیه و اندرز و نصیحت که در لباس فکاهت و بیت مکرّرش این است:
چنگ چنگالی مرا دارد بدست

گوشمالم میدهد هر جا که هست

نسخه‌ی دستنویس این اثر در این کتابخانه به شماره‌ی <۲۷۶۴/۸> موجود است که به نظر می‌رسد باید نسخه‌ای از مزعفرنامه بسحاق اطعمه بوده باشد.

● **تزیوج نامه = منظومه‌ی حکایت ازدواج ناجی = مثنوی در مطایبه = طرز خواستگاری (فارسی)**

از: میرزا باقر قزوینی متخلّص به <ناجی> (سده‌ی ۱۳-۱۴هـ)

مثنوی شیرین و مطایبه‌آمیز، در واقع داستان زن گرفتن شاعر، بعد مهلت خواستن دلاله به جهت زن و بعد تعریف کردن دلاله از زن پیش داماد، سپس پرسیدن کسان دختر از کسب و کار داماد و بعد گفتن دلاله به حسب و نسب داماد و پس از آن مایل شدن مادر عروس به مواصلت با ناجی و بعد راضی شدن کسان دختر به وصلت و گفتگویی در خصوص مهریه و دستورالعمل کسان عروس از جهت تزیین عروس است که در ۲۸۰ بیت در قالبی فکاهی سروده شده است. نسخه‌ای از آن در این کتابخانه به شماره‌ی <۲۶۸۵/۲> نگهداری می‌گردد. باید افزود که این مثنوی در ضمن مجموعه اشعار ناجی در سال ۱۳۲۲هـ به صورت سنگی در تهران منتشر شده است.

● **تضمین بحر نصاب در هجو صدرالممالک (فارسی)**

از: ناشناخته

دست‌نویسی از این اثر منظوم هجوی در کتابخانه‌ی شماره‌ی ۲ (سنای سابق) به شماره‌ی <۳۹۰/۳۴> نگهداری می‌گردد. این هجو به احتمال زیاد از شفیعی اعمی است.

● **تعریفات = ده فصل (فارسی)**

از: نظام الدین (مجدالدین) عبیدالله زاکانی قزوینی متخلص به عبید (درگذشته: ۷۷۱ یا ۷۷۲هـ) از معروفترین رسایل فکاهی عبید است. این اثر در واقع فرهنگنامه‌ایست انتقادی - فکاهی و طنزآمیز بدون ترتیب الفبایی در اصطلاحات اهل زمان که همراه معانی لغات به طنز و مطایبه در ده فصل نگارش یافته است. نسخه‌هایی از این اثر در این کتابخانه به شماره‌های <۲۳۶۴/۴>، <۲۷۸۵/۴>، <۲۸۰۷/۴> (نسخه‌ی موسیو فرته فرانسوی)، <۱۸۹۹۷/۱> موجود است.

● **تعریفات (فارسی)**

از: ناشناخته

گفتاریست به شیوه‌ی تعریفات عبید زاکانی از نگارنده‌ی ناشناس. نسخه‌ی دست‌نویس به شماره‌ی <۲۸۰۷/۱۰> (برگ ۲۰۰-۲۰) موجود است. این اثر نخستین بار به ضمیمه‌ی منتخب لطائف عبید زاکانی با مقدمه‌ی موسیو هنری فرته‌ی فرانسوی، در سال ۱۳۰۳هـ در استانبول (تجدید در سال ۱۳۲۱ش از سوی انتشارات اقبال در تهران) به چاپ رسیده است.

● **تعریفات (فارسی)**

از: ناشناخته

گفتاریست فکاهی به شیوه‌ی تعریفات عبید زاکانی که از آثار فرنگی (کتب افرنجیه) برگرفته شده و ممکن است از خود موسیو فرته‌ی فرانسوی باشد. نسخه‌ی دست‌نویس آن به شماره‌ی <۲۸۰۷/۱۱> موجود است. این اثر نیز همراه تعریفات عبید، به ضمیمه‌ی منتخب لطائف عبید زاکانی در سال ۱۳۰۳هـ در استانبول چاپ شده است.

● **تعریفات ملا دوپیازه = مقالات = فرهنگ‌نامه = تلفظ‌نامه (فارسی)**

از: مولی ابوالحسن (عبدالمؤمن) بن ولی محمد دهلوی هندی مشهور به ملا دوپیازه (سده‌ی ۱۲هـ) گفتاریست فکاهی به شیوه‌ی تعریفات عبید زاکانی. نسخه‌ی آن به شماره‌ی <۲۸۰۷/۹> (نسخه‌ی موسیو فرته فرانسوی) و <۸۸۴۱/۱۸> نگهداری می‌گردد. گویا رساله‌ی نامه، اثر دیگر ملا دوپیازه، با این اثر متحد باشد که باید بیش‌تر بررسی شود. این اثر بنا به نوشته‌ی استاد عبدالحسین حائری، نخستین بار به صورت چاپ سنگی در ایران، سپس به ضمیمه‌ی منتخب لطائف عبید زاکانی با مقدمه‌ی موسیو هنری فرته‌ی فرانسوی (صص ۱۲۵-۱۲۹) و ملحقات آن، در سال ۱۳۰۳هـ در استانبول (تجدید در سال ۱۳۲۱ش از سوی انتشارات اقبال در تهران) به چاپ رسیده است.

● **التمشیل و المحاضرة في الحكم و المناظرة = الامثال = حلیة المذاکرة و میدان المسامرة (عربی)**

از: ابو منصور عبدالملک بن محمد بن اسماعیل ثعالبی نیشابوری (درگذشته: ۴۲۹ یا ۴۳۰هـ)

کتابی است در محاضرات ادبی، در نهایت لطافت که مؤلف در آن کلام انبیاء، بزرگان دین و ادب، امثال عجم و عرب، حکم فلاسفه و نوادر اخبار و حکایات و ... را در ۴ فصل گرد آورده و به امیر شمس المعالی تقدیم داشته است. نسخه‌ای از این اثر در این کتابخانه به شماره‌ی <۲۸۱، ۸۰ (مجموعه‌ی طباطبایی) و نسخه‌ی دیگری نیز به شماره‌ی <۷۳۵۰> موجود است.

● جامع التمثیل = کشکول جامع حکایات و داستان‌های شیرین (فارسی)

از: میرزا محمد حبله رودی (درگذشته: پس از ۱۰۵۴ هـ)

مجموعه‌ای از امثال، حکایات اخلاقی و تاریخی و مطایبات شیرین و طنزآمیز است که مؤلف به نام سلطان عبدالله قطب شاه و وزیر وی شیخ الاسلام شمس الدین محمد بن علی خاتونی (شاگرد شیخ بهایی و مترجم اربعین او) در سال ۱۰۵۴ هـ در حیدرآباد - هند در یک مقدمه و ۲۷ باب و ملحقاتی در داستان‌های طبیعت‌انگیز و هزلی و حکایات و مکر زنان و ... نگارش یافته است. نسخه‌ای دستنویس از این اثر در کتابخانه‌ی شماره‌ی ۲ (سنای سابق) به شماره‌ی <۱۳۱۶> نگهداری می‌گردد. این اثر در سال‌های ۱۲۷۶، ۱۲۸۳، ۱۲۸۵، ۱۳۱۲ (ص)، ۱۳۲۴ (ص ۲۱۰) به صورت سنگی در تهران و یک بار هم در سال ۱۳۱۰ هـ به صورت سنگی در تبریز به چاپ رسیده و آخرین بار هم از سوی دارالکتب الاسلامیه در تهران که از روی آن بارها از سوی ناشران مختلف افست شده که از آن جمله چاپ سال ۱۳۷۰ ش (چاپ چهارم) است که از سوی انتشارات شهاب و ارم در قم منتشر شده است.

● جلایرنامه = مثنوی جلایرنامه = مثنوی فکاهی (فارسی)

از: میرزا ابوالقاسم بن میرزا عیسی قائم مقام فراهانی متخلص به <ثنایی> (مقتول سال ۱۲۵۱ هـ) مثنوی فکاهی و هزلی حاوی ۱۱۲۴ بیت است که قائم مقام فراهانی آن را به نام غلام خویش <جلایر>^{۱۷} به زبانی ساده و متداول به نظم داده است. نسخه‌هایی دستنویس از این اثر منظوم در این کتابخانه به شماره‌های <۲/۱۰۴> مجموعه‌ی طباطبایی و <۲/۲۴۷۶>^{۱۸} موجود است. مرحوم وحید دستگردی دیوان قائم مقام فراهانی را در ضمن سال دهم مجله‌ی ارمغان در سال ۱۳۰۸ ش منتشر ساخته و در پایان دیوان وی (صص ۱۸۶-۲۴۰)، جلایرنامه را هم به چاپ رسانیده است.

● جُنْگ اشعار (فارسی)

از: ناشناخته

در این جُنْگ اشعاری مشتمل بر قصائد، غزلیات، قطعات و هزلیات شاعران مختلف همچون جوهری و ... آمده است. نسخه‌ی دستنویس این جُنْگ در کتابخانه‌ی شماره‌ی ۲ (سنای سابق) به شماره‌ی <۴۴> نگهداری می‌گردد. باید افزود جُنْگ دیگری در همین کتابخانه نسخه‌ی دیگری به شماره‌ی <۶۷۳> موجود است که در آن برخی نوادر، روایات، اشعار و اقوالی نغز به طنز آمده است. نیز جُنْگ اشعار دیگری در کتابخانه‌ی مجلس به شماره‌ی <۱۳۶۸۷> نگهداری می‌گردد که علاوه بر درج اشعاری در توصیف روی، لب، خنده، لکنت، بوسه، زرخندان، قد و قامت، ... معشوقه، اشعار هجوی و

هزلی چندی نیز در ضمن آن آمده است.

● **جُنگ شعر (فارسی)**

از: ناشناخته

مجموعه‌ای از قصائد و قطعات ادبی است که برخی از آن‌ها در هجو و طنز است. اشعار شاعران چندی در این جُنگ آمده که برخی غیر معروفند، نام یکی از شاعران <مصاحب> است که اشعاری در هجو و طنز دارد که بایستی مصاحب نائینی هزال بوده باشد و دیگری <صبا> است که در کنار اشعار وی یک فرمان طنزآلود نیز به نثر نقل شده است. این اثر در ضمن نسخه‌ی دستنویس شماره‌ی <۵/۵۰۸ طباطبایی> نگهداری می‌گردد.

● **جُنگ شعر و نثر (فارسی)**

از: زین العابدین علی بن حسین جرجانی گنجوی قراچه‌داغی (درگذشته: پس از ۱۳۰۴هـ) جُنگی است کَشکول‌وار مشحون از اشعار شعرای متقدم و متأخر و حکایات، طرائف اقوال و ظرائف اخبار به نظم و نثر که گاهی هم بین اشعار، لطائف و قطعات فکاهی (مانند صص ۳۲۲-۳۲۵ جُنگ) و طنزآمیز نیز آورده است ذیل جُنگ شماره‌ی <۳۹۷۸> موجود است. این اثر برای میرزا آقاخان، متخلص به خاور، پیش خدمت خاصه در سال ۱۳۰۴هـ تنظیم گردیده است.

● **جواب از انشاء مولانا و جلال الدین بن حسام الهروی (فارسی)**

از: نظام الدین (مجدالدین) عبیدالله زاکانی قزوینی متخلص به عبید (درگذشته: ۷۷۱ یا ۷۷۲هـ) بخش از هزلیات و فکاهیات عبید است که گویا جواب انشاء فردی از معاصران وی به نام حسام‌الدین (در نسخه‌ی چاپی مولانا جلال الدین بن حسام هروی) روی، نگارش یافته است. نسخه‌ای دستنویس آن به شماره‌ی <۸/۲۸۰۷> موجود است. این اثر نخستین بار به ضمیمه‌ی منتخب لطائف عبید زاکانی با مقدمه‌ی موسیو هنری فرته‌ی فرانسوی در سال ۱۳۰۳هـ در استانبول به چاپ رسیده است.

● **جواهر العقول (= العقود) فی مناظره الفأر و السنور = موش و گربه = حکایت موش صوفی و گربه طالب علم! (فارسی)**

از: جمال الدین محمد بن حاجی محمد فراهانی سپاهانی متخلص به <صدقی> (اواخر سده‌ی ۱۱هـ)

مناظره‌ای است تمثیلی در باره‌ی تصوف (معایب صوفیه) به نثر، میان موش (صوفی) و گربه (دانشمند) که در قالب داستانی انتقادی به نام شاه سلیمان صفوی (۱۰۷۷-۱۱۰۵هـ) با سربندهای <حکایت> ساخته شده است. نسخه‌ای از این اثر به شماره‌ی <۵۶۸۱> نگهداری می‌گردد.

● **جهود کشان (فارسی)**

از: ناشناخته

داستانی در قالب طنز از خوشگذرانی‌ها و ستمگری‌های روزگار محمدشاه قاجار (درگذشته: ۱۲۶۳هـ) و سازمان‌های یهودی که در ۱۶ فصل نگارش یافته است. نسخه‌ای دستنویس از این اثر

به شماره‌ی <۱۳۴۰> موجود است.

● چهار گاه ... = ... نامه (فارسی)

از: میرزا حبیب چهارمحالی اصفهانی (سپاهانی) (درگذشته: ۱۳۱۵هـ در بورسا)
منظومه‌ای در هزلیات و مطایبات در بحر مثنوی است که در حدود ۲۵۰ بیت سروده است. این منظومه چند بار به همراه مثنوی نوای بوسه و راز بستر در استانبول، مصر و تهران به صورت سنگی به چاپ رسیده است؛ نیز در سال ۱۳۳۱ش با تصحیح و مقدمه‌ی ح. ک. ک. در تهران چاپ شده است. این اثر هزلی، همچنین همراه و ضمن تذکرة مدینة الادب (ج ۲، صص ۷۳۲-۷۴۰) اثر میرزا محمدعلی بن عبدالخالق مصاحبی اصفهانی نائینی متخلص به عبرت (درگذشته: ۱۳۶۱هـ) از روی نسخه‌ی موجود این کتابخانه، به صورت نسخه بگردان (فاکسیمیلیه)، در سال ۱۳۷۶ش، منتشر شده است.

● چهار مطایبه (فارسی)

از: نورالله موسوی

این اثر مطایبه انگیز در کتابخانه‌ی شماره ۲ (سنای سابق) به شماره‌ی <۵۶۸/۱۴> نگهداری می‌گردد.

● حجت نامچه = نامه عاشقانه هزلی (فارسی)

از: ناشناخته

مکتوبی عاشقانه، هزلی و اروتیک است که خطاب به زنی با نام نصره الزمان نوشته شده است. نسخه‌ی دستنویس این مکتوب در این کتابخانه به شماره‌ی <۸۰۵/۳> موجود است.

● حدیقة الافراح لازاحة الاتراح (عربی)

از: احمد بن محمد بن علی بن ابراهیم همدانی انصاری یمنی شروانی (درگذشته بعد از سال ۱۲۵۴هـ)^{۱۹}

کتابی مشتمل بر حکایات، لطایف، ظرایف و نوادر ادبای عصر او به نظم و نثر است که در شش باب در سال ۱۲۵۴هـ در کلکته - هند نگارش یافته است. عناوین این اثر عبارتند از: ۱. فی لطائف لطفاء الیمن المیمون و حکایات یسرّ بها کلّ محزون، ۲. فی لطائف نغباء (نقباء) الحرمین الشریفین و حکایات أبهی و أضحی من العین، ۳. فی لطائف بلغاء مصر و محاسن ظرفاء الشام و العراق و حکایات ألدّ من الضرب فی المذاق، ۴. فی لطائف نبهاء الروم و المغرب و حکایات تشتمل علی ما هو المعجب المطرب، ۵. فی لطائف أدکیاء البحرین و عمان و حکایات قلایدها أفخر من سموط المرجان، ۶. فی لطائف أدباء الهند و العجم و حکایات یزول بذکرها کلّ همّ و غم. از این اثر در این کتابخانه به شماره‌های <۷۷۵۶> و <۹۰۸۷/۶۴> موجود است.

● حظیات (فارسی)

از: صادق بیک افشار خدابنده‌لو متخلص به صادقی و مشهور به <صادقی بیک> و <کتابدار

کتابخانه‌ی شاه عباس < (در گذشته: ۱۰۱۸ یا ۱۰۲۲ هـ) >

رساله‌ای است فکاهی و مطایبه‌انگیز حاوی اطلاعات لغوی و اصطلاحی ذی‌قیمت از طبقات گوناگون اجتماعی و مضاف و منسوب‌های دوره‌ی صفویّه که در مقابل رساله لذات، معین‌الدین استرآبادی مشهدی (در گذشته: پس از ۹۷۱ هـ)، در چهار فصل و پانصد خطّ به ترتیب: ۱- در آداب عشق و میل بر سبیل هزل، ۲- لوازم سفر و تدارک آن، ۳- نادریات و کلفتیات و مخلات و بی‌فکریات، ۴- فصول اربعه و سلوک آن و گذراندن اوقات و طلب یاران قابل اختلاط، نگاشته است. نسخه‌ای از این اثر در کتابخانه به شماره‌ی < ۹۰۸۷/۶۴ > موجود است.

• حکایات عبید زاکانی (فارسی)

از: نظام‌الدین (مجدالدین) عبیدالله زاکانی قزوینی متخلّص به عبید (در گذشته: ۷۷۱ یا ۷۷۲ هـ) در کتابخانه‌ی سنای سابق به شماره‌ی < ۱۴۷۷۸ > مجموعه‌ای مشتمل بر دیوان عبید، عشاق‌نامه، ده فصل، دلگشا، نامه قلندران و جواب آن، حکایات، صدپند، ریش‌نامه، معرف‌نامه یا بقریقو، خطبه‌ی عبید و مناجات و ... موجود است که در ضمن آن حکایات عبید زاکانی نیز آمده است

• حکایات مختلفه و روایات مؤتلفه (عربی)

از: ابوالمحاسن صفی‌الدین عبدالعزیز بن سراپا بن علی حلّی طایبی (در گذشته: ۷۵۲ هـ) برخی از نسخ دیوان‌های صفی‌الدین حلّی حاوی بخشی منثور در حکایات فکاهی، ادبی و تاریخی است که البته در برخی نسخ دیوان، حجم حکایات کمتر و در برخی بیش‌تر است. نسخه‌ای از این حکایات در این کتابخانه به شماره‌ی < ۱۰۲/۱ > مجموعه‌ی طباطبایی < نگهداری می‌گردد.

• الحکایات المضحکه (عربی)

از: ناشناخته.

قطعه‌ای از کتابی در مطایبات و حکایات کوتاه است. این نسخه‌ی دست‌نویس به شماره‌ی < ۱۰۳۹/۷ > طباطبایی < نگهداری می‌گردد.

• حکایات و مطایبات (فارسی)

از: ناشناخته

نسخه‌ی دست‌نویسی از این حکایات و مطایبات در این کتابخانه به شماره‌ی < ۱۳۷۲۷/۲۱ > موجود است.

• حکایت پیری = مثنوی در حکایت ازدواج پیری با دختری جوان (فارسی)

از: ناشناخته

مثنوی طنزآمیز در حکایت پیرمردی است که در سنین پیری با دختری جوان ازدواج نموده و در ادامه‌ی زندگی با مشکلاتی مواجه می‌گردد. نسخه‌ی دست‌نویس آن در کتابخانه‌ی مجلس شورای اسلامی در تهران به شماره‌ی < ۴۱۹/۲ > کریم زاده تبریزی < (برگ ۵۵ ب)، کتابت ۱۲۰۴ هـ به خطّ شکسته نستعلیق تقی‌الدین فتحعلی بن محمدتقی) موجود است.

● حکایت طالب علم و کبوترباز = داستان کبوترباز بغداد با آخوند طالب علم = داستان معلم و کبوترباز = داستان مولانا و کبوترباز (فارسی)

از: ناشناخته

داستان فکاهی یک کبوترباز اهل بغداد با طلبه‌ای است. مرحوم سید عبدالعزیز طباطبایی در معرفی این اثر می‌گوید: <روایة تمثّل عالمًا كان يكلم الجهال الفرس بالتشريق بعبارات عربيّة مغلقة لا يفهمون منها شيء الى ان ادّى ذلك الى ان ظن به الجنون فالقى في دارالمجانين>. نسخه‌هایی از این اثر به شماره‌های <۱۲۰۲/۹۷> مجموعه طباطبایی و <۳۲۵۴/۳> موجود است.

● حکایت لطیفه (فارسی)

از: حسام‌الشعراء ابوسعید ضیاء‌الدین محمدابراهیم شیرازی مشهدی خراسانی متخلص به مشتری (درگذشته: ۱۳۰۵هـ)

منظومه‌ای هزلی و هجوی از حسام‌الشعراست که نسخه‌ای از آن در این کتابخانه به شماره‌ی <۲۴۲۸/۲> نگهداری می‌گردد.

● حکایتی از بهلول (فارسی)

از: ناشناخته

دستنویس این اثر فکاهی در این کتابخانه به شماره‌ی <۱۴۱۹۰/۹۷> موجود است.

● حلبة الکمیت فی الادب و النوادر و الفكاهات المتعلقة بالخمريات = الحبور و السرور فی وصف الخمر = حلبة الکمیت فی وصف الخمر = حلبة الکمیت الکبری (عربی)

از: قاضی شمس‌الدین محمد بن حسن بن علی نواجی قاهری مصری شافعی (درگذشته: ۸۵۹هـ) کتابی است در محاضرات و نوادر ادبی که مشتمل بر غرایب در اوصاف شراب، ندیم، ساقی، مجلس و آداب آن، آغانی، فواکه سرور، ملاحی، شعبده بازی، مطایبات، هجویات، هزلیات و ... که خاتمه آن نیز در توبه و ذمّ شراب می‌باشد که در ۲۵ باب در سال ۸۲۴ هـ تألیف گردیده است. نسخه‌ی آن به شماره‌ی <۱۲۲۷/۲> موجود است.

● حمارنامه (فارسی)

از: صفی‌قلی بیگ بن محمدعلی بیگ یزدی (درگذشته: ۱۰۶۶هـ)

نسخه‌ی دستنویس این اثر در این کتابخانه به شماره‌ی <۱۳۶۱۰/۳۶> موجود است.

● حمار نامه‌ی وحشی <۱> (فارسی)

از: کمال‌الدین محمد بافقی یزدی متخلص به وحشی (درگذشته: ۹۹۱هـ)

نسخه‌ی دستنویسی از این اثر در این کتابخانه به شماره‌ی <۱۳۶۱۰/۳۴> نگهداری می‌گردد.

● حمارنامه‌ی وحشی <۲> (فارسی)

از: کمال‌الدین محمد بافقی یزدی متخلص به وحشی (درگذشته: ۹۹۱هـ)

نسخه‌ی دستنویس این منظومه در این کتابخانه به شماره‌ی <۱۳۶۱۰/۳۵> موجود است.

● خدیم الظرفاء و ندیم اللطفاء (عربی)

از: ناشناخته

اثری مشتمل بر اشعار و ابیات لطیف، امثال و حکم ظریف و هزلی طرب آور که در ۱۲ قسم نگارش یافته است؛ در این کتابخانه، نسخه‌ای به شماره‌ی <۸۷/۲ طباطبایی> (برگ‌های ۱۲-۱۱۱ به خط ظهیرالدین بن محمد سرمجی حنفی با تاریخ ۹۴۰هـ) موجود است.

● الخزائن = خزائن أنیس من کل شیء نفیس (فارسی و عربی)

از: ملا احمد بن مهدی بن ابی‌ذر نراقی کاشانی متخلص به صفایی (درگذشته: ۱۲۴۴هـ)

کتابی نفیس، با موضوعات متنوع و خواندنی مشتمل بر نوادر اخبار و روایات و طرایف اقوال و ظرایف اشعار و نیز حکایات شیرین، مطایبات، معنیات و لغز و مسائل مشکله ریاضی و عقلی و نقلی و نیز مطالب طنزآمیز و فوائد علمی نفیس، نظیر الکشکول شیخ بهائی (ره) است؛ این اثر در واقع تکمله و تتمیم مشکلات العلوم اثر پدر مؤلف ملا مهدی نراقی (ره) می‌باشد. گفتنی است که در برخی جنگ‌ها نیز نقل قول‌های طبیعت‌افزای چندی از آن اثر دیده شده که به عنوان نمونه ذیل نسخه‌ی شماره‌ی <۱۱۳۲> این کتابخانه آمده است: <از خرائن... در قبرستانی... بر سر قبری نشستیم یکی از رفقا قصد مطایبه گفت...>

● خطبه مضحکه شرح طوابع الانوار (عربی)

از: ناشناخته

این دست‌نویس در ضمن مجموعه‌ای به شماره‌ی <۸۵۰۸> نگهداری می‌گردد.

● خمسه ناقصه = خمسه ضروریه = خمسه ملیح = هجو بعضی از مردم دکن (فارسی)

از: شاه طغرای مشهدی (درگذشته: ۱۰۷۰هـ).

یکی از منشآت اوست به نظم و نثر که در آن پنج تن از آشنایان خویش و وابستگان دربار دکن را به سختی بد گفته و هجو نموده است؛ ایشان شیخ محمد خاتون، ادیس مازندرانی، یولچی خان، درویش روستایی و یکی دیگر می‌باشند. نسخه‌ای دست‌نویس این اثر ذیل شماره‌ی <۳۲۱۵> موجود است.

● داستان موش و گربه (فارسی)

از: ناشناخته

داستان موش و گربه به صورت نثر است. نسخه آن به شماره‌ی <۱۵۷۶۹> (به خط نستعلیق، از سده‌ی ۱۲هـ) نگهداری می‌شود.

● داستان‌های طبیعت‌آمیز (فارسی)

از: ناشناخته

این مجموعه حکایات کوتاه طنزآمیز در ضمن نسخه‌ی دست‌نویس شماره‌ی <۵۹۹۶> (رساله‌ی ۸۰) در این کتابخانه نگهداری می‌گردد.

● داستان‌های کوتاه (فارسی)

از: ناشناخته

مجموعه حکایاتی کوتاه، فکاهی و طنزآمیز است. دستنویس آن به شماره‌ی <۵۹۹۶/۷۲> موجود است.

● داستانی از بلاهت مکتب‌داران! (فارسی)

از: سید محمد بن صادق طباطبایی سنگلجی متخلص به ملول (درگذشته: ۱۳۳۵ هـ)
دستنویس این اثر در این کتابخانه به شماره‌ی <۱۰۴۶/۱۳> طباطبائی <برگ ۳۴-۳۵> موجود است.

● دزد و قاضی بغداد = مناظره دزد و قاضی (فارسی)

منسوب به: فوق‌الدین احمد تفتی یزدی متخلص به فوقی (درگذشته حدود سال ۱۰۵۰ هـ)
داستان منشور طنزآمیز دزد عیار و قاضی محمد بن قابل بغدادی و ماجرای بین آن‌ها در زمان هارون الرشید در بغداد است که بنا به گفته‌ی مرحوم سیدعبدالعزیز طباطبایی از فوقی است و مانند سایر آثار فوقی یزدی در قالبی هزلی و طنزآمیز نگارش یافته است. نسخه‌ی آن در این کتابخانه به شماره‌ی <۲۶۷۲/۴> (برگ ۳۴۴-۳۵۷) موجود است.

● دلگشا = الهزلیات (فارسی و عربی)

از: نظام‌الدین (مجدالدین) عبیدالله زاکانی قزوینی متخلص به عبید (درگذشته: ۷۷۱ یا ۷۷۲ هـ)
رساله‌ای است در دو بخش عربی و فارسی، انتقادی و طنزآمیز مشتمل بر حکایات کوتاهی که عبید زاکانی در آن‌ها شوخ طبعی و بذله‌گویی ادیبانه‌ی خود را با بعضی نکات انتقادی همراه کرده است؛ در بخشی از این اثر هجو مردم قزوین دیده می‌شود؛ نسخه در این کتابخانه به شماره‌ی <۲۸۰۷/۶> (نسخه‌ی موسیو فرته فرانسوی) موجود است.

● دو غزل در زشت و زیبا^{۲۲} (فارسی)

از: ناشناخته

دستنویس این منظومه‌ی ملیح (۲ غزل) در این کتابخانه به شماره‌ی <۱۴۲۵۳/۱۴> موجود است.

● دو غزل در مطایبه (فارسی)

از: ناشناخته

نسخه‌ی دستنویس اثر منظوم در این کتابخانه به شماره‌ی <۱۴۲۵۳/۱۵> موجود است.

● ده باب = ده دفتر = مثنوی ده باب (فارسی)

از: میرزا احمد بن درویش حسن شیرازی <تقیب الممالک> متخلص به تقیب (درگذشته: ۱۳۰۲ هـ).
مثنوی انتقادی (شهر آشوب) بر سیاق کارنامه بلخ سنایی غزنوی از تقیب الممالک شیرازی، ناظم باده بی‌خمار است؛ ده باب یا ده دفتر، شهر آشوبی است که در آن از وضع زمانه خرده‌گیری شده و اموری مانند حکومت، امامت جماعت، قضاوت، تجارت به نظم فارسی روانی شرح گردیده است. نسخه‌ی

خط ناظم در این کتابخانه به شماره‌ی <۱۰۸۲> نگهداری می‌گردد.

• دیوان ابی‌نواس (عربی)

از: ابوعلی حسن بن هانی بن عبدالاول حکمی اهوازی مشهور به ابونواس (مقتول^{۲۳} حدود سال ۲۰۰هـ)

دیوان ابونواس مشحون از هزلیات مکشوف و نیز هجویات معاصرین اوست. دیوان وی دارای دو روایت، یکی روایت <ابوعبدالله حمزة بن حسین اصفهانی> (درگذشته پیش از سال ۳۶۰هـ) و دیگری روایت <ابوبکر محمد بن یحیی صولی> (درگذشته: ۳۳۵هـ) می‌باشد؛ باید دانست از روایت بن حمزه‌ی اصفهانی نسخه‌ای در این کتابخانه به شماره‌ی <۸۷۱ طباطبایی> موجود است؛ نسخه‌های دیگری از دیوان ابونواس همچون دو نسخه به شماره‌های <۸۰۰۲> و <۱۵۷ طباطبایی> در دست است که دانسته نیست، راوی آن‌ها کیست.

• دیوان اثر لاری (فارسی)

از: شفیعی لاری شیرازی متخلص به <اثر> و مشهور به <اعمی> (درگذشته: ۱۱۱۳هـ) در بخشی از دیوان وی قصیده‌ای در هجو حمّامِ ده، و نیز قصیده‌ای دیگر در مذمت و هجو اسبِ بد آمده است. دست‌نویسی از دیوان شاعر در این کتابخانه به شماره‌ی <۱۵۱۲۵> موجود است.

• دیوان الفت اصفهانی (فارسی)

از: محمدکاظم بن زین‌العابدین بیگ نوری اصفهانی متخلص به الفت (درگذشته بعد از سال ۱۲۹۹هـ)

دیوان الفت حاوی غزلیات، قصائد، مسمطات، قطعات، رباعیات و هزلیات است؛ نسخه‌ای در این کتابخانه به شماره‌ی <۹۴۶> (به خط سراینده) نگهداری می‌گردد که به درخواست مهدی قلیخان (شاید مخبرالسلطنه هدایت) کتابت شده، ولی بنا به درخواست او بخش هزلیات از دیوان الفت از نسخه‌ی اصل ثبت نشده است!

• دیوان امیر اتابکی (فارسی)

از: سید امیراحمدخان اتابکی متخلص به <امیر> مشهور به <مشیر اعظم> (درگذشته: ۱۳۵۶هـ)^{۲۴} اکثر مضامین دیوان اتابکی سیاسی و سراسر اشعار آن انتقادی و هجوی است. این دیوان در دو بخش تنظیم گردیده است، بخش نخست وی شامل قصائد و اشعاری سیاسی و اجتماعی است که در انتقاد از اوضاع متشنج دوره‌ی استبداد صغیر بین سال‌های ۱۳۲۴-۱۳۲۷هـ (دوره‌ی سلطنت محمدعلی میرزا) و نیز وقایع بین دسته‌بندی‌های سیاسی وقت همچون مشروطه خواهان و مستبدان سروده شده است و این اشعار تا سال ۱۳۳۳هـ ادامه یافته است و بخش دوم دیوان نیز شامل غزلیات اوست که به صورت الفبایی تنظیم گردیده است. عناوین برخی قصائد او چنین است: هجو و قدح میرزا علیخان امین الدوله (ص ۲)، در شکایت به مظفرالدین شاه از نصب شاهزاده عین الدوله و عزل علی اصغرخان اتابک اعظم از صدارت و تبعید او به فرنگ (ص ۶) و عدم تناسب شغل صدرات با

عین‌الدوله و شکایت از مظالم مشارالیه (ص ۱ هجو شاهزاده سلطان عبدالمجید میرزا عین‌الدوله؛ در شکایت از مظالم و اجحافات وزارت عدلیه در سال ۱۳۲۹ هـ (ص ۳۳)؛ در نکوهش از اخلاق و افکار و شکایت از زشتی افعال و اطوار ناهنجار محمدولی خان نصرالسلطنه سپهدار اعظم تنکابنی در سال ۱۳۳۳ هـ (ص ۳۹)؛ در شکایت از بی‌حسی ابناء زمان و جمودت آنان و اظهار مواعظ و نصایح (ص ۴۳)؛ در انتقاد و نکوهش از کابینه فعال که از فرقه دست چپ انتخاب شده بودند (ص ۵۲)؛ در هجو نورالدین نامی که گویا ملبس به لباس اهل علم بوده است در سال ۱۳۳۰ هـ و هجو و قدح و ذم میرزا ابوالقاسم خان ناصر الملک همدانی در هنگامی است که وی نیابت سلطنت را پس از رفتن محمدعلی شاه قاجار اشغال کرده بود (ص ۷۰). در بخش غزلیات (ص ۷۵) نیز غزلی در صنعت زشت و زیبا آمده است که جالب توجه می‌باشد. نسخه‌ی دیوان امیر سید احمد اتابکی به شماره‌ی <۷۳۵۸> موجود است.

● دیوان انوری (فارسی)

از: اوحدالدین علی بن محمد بن اسحاق ابیوردی متخلص به <خاوری> و <انوری> (درگذشته: ۵۸۵ هـ)

دیوان انوری حاوی قصائد، غزلیات، رباعیات، هزلیات، مطایبات و هجویات اوست. گفته شده (فهرست سپهسالار: ج ۲ ص ۵۶۵) قلمرو هجویات او به حدی بود که از دیگران نیز گذشته و شامل خود و حتی مادرش نیز گردیده است! نسخه‌هایی از دیوان انوری در این کتابخانه به شماره‌های <۲۳۷۷، ۲۳۷۹، ۲۳۸۰، ۲۳۸۱ (هزلیات و مطایبات)، ۲۳۸۶، ۲۶۷۱/۱ (هزلیات)، ۲۶۸۳/۱ (حاوی قصائد، قطعات و هزلیات در ۹۵۰ بیت)، ۱۳۵۸۲، ۸۸ طباطبایی، ۱۵۱۱۶، ۸۵ طباطبایی، ۱۴۷۵۳، ۸۶۶۴ و ۹۱۰۵> موجود است.

● دیوان تاراج شیرازی (فارسی)

از: میرزا خسرو شیرازی متخلص به تاراج، درویش و معراج (سده‌ی ۱۳ هـ) بخشی از دیوان وی مشتمل بر قصائد و اشعاری است که در هجو آقا صراف کاشی تهرانی و سرهنگ فوج می‌باشد. دستنویسی از این دیوان، در این کتابخانه به شماره‌ی <۱۴۲۵۱>، در ۱۱۰ گ موجود است.

● دیوان تبریزی (فارسی)

از: ملک محمود بن ملک مظفرالدین زنوزی تبریزی (درگذشته: ۶۹۶ هـ) از دیوان ملک محمود، جز اشعاری که در ضمن سفینه تبریز (نسخه‌ی به خط ابوالمجد محمد بن صدرالدین ابی‌الفتح مسعود بن المظفر بن ابی‌المعالی محمد بن عبدالمجید تبریزی ملکانی قرشی در سال‌های ۷۲۱-۷۲۳ هـ به شماره‌ی <۱۴۵۹۰> در این کتابخانه، دیوان مستقلی در دست نیست. بنا به نوشته‌ی پژوهشگر جوان، بهروز ایمانی در نامه معانی (ص ۱۲۹): <ملک محمود در شعرهای انتقادی خود با صراحت بیان و گاه به هجو و طنز، به دولتمردان و رجال (وزیران، و عاظ و قضات)

روزگار خود تاخته و آنان را به ستمگری و ناشایستگی در امور سیاسی و دینی نکوهیده است. قالب اغلب شعرهای ملک محمود، غزل و نزدیک به شصت غزل در شعرهای نویافته‌ی وی آمده است. غزلیات او سرشار از مضامین و مفاهیم عاشقانه، و به زبانی ساده و بیانی روشن، سروده است. باید دانست در ضمن اشعار وی، چند هجویه، همچون هجو تاج الدین علیشاه حاجی بدل (نامه معانی: صص ۱۳۳ و ۱۶۲-۱۶۳)، هجو و مذمت صدرالدین جاوی (همان: صص ۱۳۳ و ۱۶۵-۱۶۷) آمده است.

• دیوان تشنه تهرانی (فارسی)

از: محمدتقی تهرانی متخلص به تشنه (درگذشته: ۱۲۶۴هـ)

در میان قصائد و غزلیات دیوان تشنه، برخی هجویات سران، از جمله ترجیع بندی در هجو وزیر همدان آمده است. دستنویسی از دیوان تشنه در این کتابخانه به شماره‌ی <۹۵۹> نگهداری می‌گردد.

• دیوان جمال الدین اصفهانی (فارسی)

از: جمال الدین عبدالرزاق محمد اصفهانی (درگذشته: ۵۸۸هـ)

در دیوان جمال الدین اصفهانی هجویات چندی دیده می‌شود؛ از دیوان اصفهانی در این کتابخانه نسخه‌هایی به شماره‌های <۹۶۲، ۲۳۹۱، ۵۹۷۶> موجود است.

• دیوان خاقانی شروانی (فارسی)

از: ابوالبدیل افضل الدین ابراهیم بن نجیب الدین علی خاقانی شروانی (درگذشته: ۵۹۲هـ)

خاقانی در بخش‌هایی از دیوان خود هجو و هزل‌هایی دارد که می‌توان به هجو ابوالعلائی گنجوی، رشید و طواط و یا هجو یکی از وزیران شروانشاه و حتی هجو پدر خود! اشاره نمود. از دیوان خاقانی شروانی نسخه‌های دستنویس نسبتاً زیادی در دست است که آقای احمد منزوی گزارشی تفصیلی از آن‌ها ارائه داده است؛ از جمله یک نسخه‌ی کهن در کتابخانه‌ی شماره‌ی ۲ مجلس به شماره‌ی <۹۷۶> (با کتابت سده‌ی ۹۶هـ)؛ و نیز چند نسخه‌ی دیگر در کتابخانه‌ی مجلس به شماره‌های <۱۵۷۱۳، ۱۵۱۰۵، ۷۳ طباطبایی، ۱۵۴۹۴> نگهداری می‌گردد.

• دیوان خالد کرد (فارسی)

از: ضیاءالدین خالد بن حسین شهرزوری شافعی نقشبندی متخلص به خالد (درگذشته: ۱۲۴۲هـ)

دستنویسی از دیوان خالد در این کتابخانه به شماره‌ی <۷۸۸۰/۱۰> موجود است که مشتمل بر قصائد و غزلیات اوست؛ در بخش پایانی دیوان خالد، برخی ابیات طنزآمیز و هزلی آمده است، چنان‌که شاعر در انجام دیوانش گوید:

خالد خموش هر چه تو گویی به طنز شعر بی‌دولتان مبالغه داندش و حلف

• دیوان خاوری (فارسی)

از: فضل الله بن عبدالنبی شیرازی متخلص به خاوری (درگذشته: ۱۲۶۷هـ).

بیش تر بخش‌های دیوان خاوری در هجویات است؛ نسخه‌ای دستنویس از آن در این کتابخانه، به

شماره‌ی <۱۴۷۹۱> نگهداری می‌گردد.

● دیوان خواجوی کرمانی (فارسی)

از: ابوالعطاء کمال الدین محمود بن علی کرمانی <نخل بند> متخلص به خواجو (درگذشته: ۷۵۳هـ)

دیوان خواجو مشتمل بر مثنویات پنج گانه، قطعات، غزلیات و قصاید اوست و نیز حاوی برخی قصاید و قطعات هجوی هم می‌باشد. نسخه‌ای کهن از دیوان خواجو، در کتابخانه‌ی شماره‌ی ۲ مجلس (سنای سابق) در تهران به شماره‌ی <۳۵۲/۱> (کتابت سال ۸۲۰هـ) موجود است.

● دیوان داوری (فارسی)

از: میرزا محمد بن میرزا کوچک وصال ملقب به داوری و متخلص به <داور> (درگذشته: ۱۲۸۳ یا ۱۲۸۴هـ)

دیوان اشعار وی مشتمل بر قصائد، غزلیات، مسمطات، مراثی، مطایبات، رباعیات و ... اوست. نسخه‌ای دستنویس از دیوان وی به شماره‌ی <۹۴۷۱> موجود است.

● دیوان دشتی (فارسی)

از: محمدخان بن حاج خان متخلص به دشتی (درگذشته: ۱۲۹۸ یا ۱۲۹۹هـ)

دستنویسی از دیوان دشتی در این کتابخانه به شماره‌ی <۹۸۲> نگهداری می‌شود که حاوی بخش مطایبات از اشعار دشتی است.

● دیوان سنایی غزنوی (فارسی)

از: ابوالمجد محدود بن آدم سنایی غزنوی (درگذشته: ۵۲۵هـ)

دیوان سنایی حدوداً دارای ۱۴۰۰۰ بیت شامل قصائد، غزلیات، رباعیات، مقطعات، هزلیات و هجویات اوست؛ وی ضمن ستایش اشعار خود، درباره‌ی هزلیاتش نیز گوید:

هزل من هزل نیست تعلیمست
تو چه دانی که اندر این اقلیم
عقل مرشد چو می‌کند تعلیم
یعنی ار جد اوست جان آویز
هزلش از سحر شد روان آمیز
شکر گویم که نزد اهل هنر
من حکیمم بقول صاحب شرع
از همه شاعران به اصل و به فرع
شاعر راستگویی این باشد!

گفتنی است که از نسخ خطی دیوان سنایی، دستنویس‌هایی در این کتابخانه به شماره‌های <۸۶۸۶> و <۸۸۹۱/۲> موجود است.

● دیوان سوزنی سمرقندی (فارسی)

از: تاج الشعراء شمس الدین محمد بن مسعود سمرقندی متخلص به سوزنی (درگذشته: ۵۶۲ یا ۵۶۹هـ)

دیوان وی حاوی قصائد، غزلیات جدّ، قطعات مدیحه، هزلیات و طئیات و هجو معاصرین خویش است. و گفته شده نصف دیوان سوزنی مشتمل بر اهاجی رکیکه است. دکتر حلبی درباره‌اش گوید: <سوزنی بی‌شک زشت‌گوترین و پُرهجوترین شاعران و سخنوران ایرانست... که در هزل‌گویی به ابونواس نظر دارد... سوزنی از ابتدای جوانی به راه هجوگویی و ژاژخواهی افتاد:

بفحش و هزل جوانی به پیری آوردم که هیچ شرم نبود از جوان و پیر مرا
بسی گناه صغیر و کبیر کردم کسب که نز کبیر خطر بود و نز صغیر مرا؛
از جمله نسخ دستنویس دیوان سوزنی که حاوی بخش هزلی، هجوی و مطایبات است، به شماره‌های <۲۴۳۵ و ۱۳۶۰۲/۲، ۲۶ طباطبایی نگهداری می‌گردد.

• دیوان شوریده شیرازی (فارسی)

از: فصیح الملک محمدتقی بن عباس شیرازی متخلص به شوریده (درگذشته: ۱۳۴۵هـ)
دیوان شوریده مشتمل بر موسیقی، قصائد، غزلیات، قطعات، شوخی و هزلیات است؛ دیوان وی همچنین حاوی هجویات برخی معاصران شوریده، خصوصاً استادش! است که بدون ترتیب حرف تهجی قوافی اشعار سروده شده و تنظیم گردیده است. نسخه‌ای دستنویس از این اثر به شماره‌ی <۱۰۰۴> و دیگری در ضمن جُنگ شماره‌ی <۱۳۹۳۶> موجود است که حاوی بخشی از هجویات سیاسی شوریده می‌باشد.

• دیوان صابر ترمذی (فارسی)

از: شهاب‌الدین ادیب بن اسماعیل ترمذی بخارایی خراسانی متخلص به صابر (درگذشته: ۵۴۷هـ)
صابر ترمذی معاصر رشیدالدین وطواط بوده و از بخارا و ترمذ به مرو آمده و روزگاری هم در بلخ و خوارزم بوده است؛ وی معارضاتی هم با وطواط داشته است؛ وی با این‌که ستایشگر آتسز بن محمدخوارزمشاه بوده، به دستور او در سال ۵۴۶هـ این شاعر نگون بخت را در جیحون غرق کردند! دیوان وی حاوی برخی هجویات اوست؛ نسخه‌هایی دستنویس از دیوان صابر در این کتابخانه به شماره‌های <۳۴۶>، <۸۲۸۴/۱> و <۱۳۶۶۳/۳> موجود است.

• دیوان صادق (فارسی)

از: شاعری متخلص به صادق
شاعری شیعی مذهب بوده که نام بلخ و سمرقند در اشعارش زیاد تکرار شده و در یک قطعه هم، از کسی که در بلخ از وی طلب‌کار بوده و او را رنج می‌داده، گله کرده است. نسخه‌ای دستنویس از دیوان صادق در این کتابخانه به شماره‌ی <۲۴۵۲> نگهداری می‌شود که علاوه بر دارا بودن غزلیات و رباعیات، بخشی از آن نیز در موضوع هزلیات است.

• دیوان صادق ملا رجب (فارسی)

از: ملا رجب خوشنویس اصفهانی متخلص به صادق (درگذشته: ۱۳۰۵هـ در اصفهان)
بخش زیادی از دیوان ملا صادق اصفهانی، حاوی هزلیات و اشعار مطایبه‌آمیز و اروتیک است، که

برخی از آن‌ها با لهجه‌ی شیرین اصفهانی سروده شده است. گفتنی است وی استاد برجسته خط نسخ نیز بوده است و چندین قرآن کریم به خط خوش خود نگاشته است که نسخه‌ای از آن‌ها در کتابخانه‌ی کاخ گلستان (سلطنتی) در تهران به شماره‌ی <۱۳۹۲> (کتابت سال ۱۲۸۸هـ) نگهداری می‌گردد. وی در سن ۷۰ سالگی درگذشته و در تخت فولاد اصفهان به خاک سپرده شده است؛ از دیوان صادق ملارجب نسخه‌هایی در این کتابخانه به شماره‌ی <۷۰> مجموعه‌ی ناصرالدوله فیروز، ۲۴۸۲/۴ و ۹۵۰۹ موجود است.

● دیوان صفی چرکس (فارسی)

از: صفی قلی بیگ بن قراخان چرکس متخلص به صفی (سده‌ی ۱۱هـ)
دیوان غزلیات و مثنویات اوست که خالی از برخی ابیات هجوی نیست چنان‌که در بخش پایانی دیوان ابیاتی در هجو زنان و مذمت آنان آمده است. نسخه‌هایی دستنویس از دیوان وی در این کتابخانه به شماره‌های <۱۱۸۵/۲> و <۱۳۶۳۰> موجود است.

● دیوان طراز یزدی (فارسی)

از: میرزا عبدالوهاب بن عبدالکریم یزدی متخلص به طراز (درگذشته: ۱۲۲۱ یا ۱۲۶۱هـ)؛
بخشی از دیوان طراز یزدی در هجویات است. نسخه‌ای از دیوان وی در این به شماره‌ی <۱۰۲۱> نگهداری می‌گردد.

● دیوان طرزی افشار (فارسی)

از: طرزی افشار طرشتی (درگذشته: پس از ۱۰۸۳هـ).
بخش‌هایی از دیوان طرزی، هزلی است. گویند طرزی دو بیت در سبب خلفای ثلاث، پس از حج سروده و به تهمت سبب خلفاء هنگام بازگشت، در شام زندانی گردید و دیوان یاد شده را با همان الفاظ هزلی و شوخی ساخت و به سبب اشعار هزلی و طنزآمیز دیوانش، از کشته شدن حتمی رهایی یافت؛ وی در دیوان ۵۶۰ بیتی‌اش از الفاظ و مصادر جعلی فراوانی بهره می‌جسته است. نسخه‌هایی دستنویس از دیوان وی در این کتابخانه به شماره‌های <۲۶۸۵>، <۷۴۰۵/۱> و <۱۴۱۸۱/۳۰> (منتخب) موجود است.

● دیوان عبید زاکانی (فارسی)

از: نظام الدین (مجدالدین) عبیدالله زاکانی قزوینی متخلص به عبید (درگذشته: ۷۷۱ یا ۷۷۲هـ)
دیوان عبید حاوی قصائد، غزلیات، رباعیات، مقطعات و ترجیع بند است که علاوه بر مدح برخی رجال و حاکمان به هجو و هزل آنان نیز آمیخته شده است، خصوصاً ترجیع بند هزل آمیز در آن، و این دیوان غیر مرتب بوده و الفبایی نیست. نسخه‌هایی از دیوان عبید در این کتابخانه به شماره‌های <۲۸۰۷> و <۱۳۳۷۲/۲> نگهداری می‌گردد.

● دیوان فرقتی کاشانی (فارسی)

از: میرزا ابوتراب بیگ بن خواجه میرزا علی انجدانی (جوشقانی) کاشانی متخلص به کامی و فرقتی

(در گذشته: ۱۰۲۵ یا ۱۰۲۶ یا ۱۰۲۷ هـ)

نسخه‌ای دست‌نویس از دیوان فرقتی در این کتابخانه به شماره‌ی <۱۳۶۰۸> موجود است که بخشی از آن، اشعار هجوی اوست.

● دیوان فوقی یزدی (فارسی و ترکی آذری)

از: فوق‌الدین احمد تفتی یزدی متخلص به فوقی (در گذشته حدود سال ۱۰۵۰ هـ)
بخش‌های زیادی از دیوان وی هزلی و فکاهی است و نسخه‌هایی از آن در این کتابخانه به شماره‌های <ذیل ۱۰۴۱، ۱۳۵۱۱> (غزلیات و قصائد هجوی) نیز دو نسخه در کتابخانه‌ی شماره‌ی ۲ (سنای سابق) به شماره‌های <۱۳۱، ۱۳۲> نگهداری می‌گردد.

● دیوان قرتی همدانی (فارسی)

از: کربلایی لطف‌الله همدانی متخلص به قرتی (سده‌ی ۱۳ هـ)
بخشی از دیوان قرتی (قرطی)، مشتمل بر غزل و مثنوی فکاهی اوست که در ضمن جنگی در این کتابخانه، ذیل شماره‌ی <۳۵۱۲/۱۴> آمده است.

● دیوان کمال‌الدین اصفهانی (فارسی)

از: کمال‌الدین اسماعیل بن جمال‌الدین عبدالرزاق محمد اصفهانی مشهور به خلاق المعانی (مقتول به سال ۶۲۶ یا ۶۳۵ هـ)

دیوان اصفهانی مشتمل بر مدایح و مرثیاتی قصائد، مقطعات، غزلیات، رباعیات و چند مثنوی در هزلیات و مطایبات است. از جمله نسخ دست‌نویس دیوان او، که عمدتاً دارای بخش هجویات و مطایبات هست، به شماره‌های <۲۴۸۰ و ۲۴۸۱> و <۹۳ طباطبایی، ۹۰۱۷> در این کتابخانه نگهداری می‌گردد.

● دیوان گلشن (فارسی)

از: شاعری متخلص به گلشن (سده‌ی ۱۳ هـ)
دیوانی است مشتمل بر قصائد، غزلیات، مثنویات، رباعیات، فردیات و قطعات است. قصائد و قطعات دیوان گلشن، در مدح چهارده معصوم علیهم السلام، مدح ناصرالدین شاه و نیز مدح اشخاصی به نام مانند علی اکبر، رضا، ابراهیم، سلیمان خان، و محسن و نیز هجو رجبعلی فقیه، شکرالله شیرازی و ... و در یک قطعه از فردی به نام زین العابدین تقاضای تریاک کرده است و قطعه دیگری هم در نکوهش تریاک و ابتلای خود بدان دارد و در دو مورد هم به یغما اظهار ارادت کرده است. نسخه‌ی دست‌نویس آن (به خط شاعر) در این کتابخانه به شماره‌ی <۲۴۸۳> نگهداری می‌گردد. باید افزود در همین کتابخانه نسخه‌ای با عنوان دیوان گلشن گلیاگانی به شماره‌ی <۱۵۱۳۱> موجود است که شاعر آن از نوادگان شیخ بهایی قلمداد شده است؛ در این‌که این شاعر اخیر، همان شاعر مورد بحث است یا نه، باید بیش‌تر تحقیق شود.

● دیوان گیتی قاجار (فارسی)

از: میرزا علی قاجار متخلص به گیتی (نیمه‌ی دوم سده‌ی ۱۳ و نیمه‌ی نخست ۱۴هـ) دو نسخه‌ی خطی از دیوان گیتی مشتمل بر قصائد، قطعات به جَدّ و هزل و مطایبات در حدود ۸۰۰ بیت در این کتابخانه به شماره‌های <۷۹۹۷، ۸۶۵۴> نگهداری می‌گردد.

● دیوان مایل افشار (فارسی)

از: شیخ الشعراء میرزا حسن افشار قاسملو متخلص به مایل (درگذشته: ۱۳۱۳هـ) دیوان مایل افشار، شاعر هجوسرای عصرناصری است که در حدود ۵۰۰۰ بیت حاوی قطعات، قصائد، رباعیات، قطعات، مسمّطات، مثنویات، ترجیعات، هجویات و مدایح اوست که بیشتر در هجو اشخاص (به خصوص شاعری با نام شمس الشعراء) و با الفاظ رکبیک و مستهجن سروده شده است. نسخه‌ی آن به شماره‌ی <۲۴۸۴> نگهداری می‌گردد.

● دیوان مشتری (فارسی)

از: حسام‌الشعراء ابوسعید ضیاء‌الدین محمدابراهیم شیرازی مشهدی خراسانی متخلص به مشتری (درگذشته: ۱۳۰۵هـ)

مشتری، دارای چند دیوان است؛ دیوان وی مشتمل بر پندنامه (به شیوه‌ی عبید زاکانی)، هجویات، قصائد، غزلیات، چند قطعه و ترکیب بند در هجو، اکلیلی، هجو بغداد، هجو برخی معاصران همچون مایل، و صاف، سید علی طبیب و ... و مسمطاتی همچون مسمّط در هجو ریاضی یزدی، نوحه و سوگواری، قمارخانه، داستان منظوم مجادله‌ی شاهزاده نادر میرزا بن اردشیر میرزا با حاجی عمو سیف الدوله میرزا و چند قطعه هجو دیگر که در آن کسانی مانند میرزا ارسطوی قمی و ... هجو شده است. نسخه‌هایی از دیوان مشتری، در این کتابخانه به شماره‌های <۲۲>، <۱۱۰> مجموعه‌ی ناصرالدوله فیروز، <ذیل ۱۰۶۸> و <۲۴۹۰> نگهداری می‌گردد.

● دیوان نعمت خان عالی (فارسی)

از: میرزا نورالدین محمد شیرازی مشهور به <نعمت خان عالی> و متخلص به <عالی> (درگذشته: ۱۱۲۱ یا ۱۱۲۰هـ)

نزدیک به ۹۰۰۰ بیت از اشعار نعمت خان عالی در مجموعه‌ی شماره‌ی <۱۱۵۱> کتابخانه‌ی شماره‌ی ۲ (سنای سابق) موجود است که بیش‌تر آنها مطایبه آمیز است.

● دیوان نوای کاشانی (فارسی)

از: درویش حسین کاشانی متخلص به <نوا> (نیمه‌ی سده‌ی ۱۳هـ) دیوان نوای کاشانی مشتمل بر غزلیات، قطعات و هجویات وی در انتقاد از اوضاع زمانه است؛ از جمله هجویات وی انتقاد از فردی به نام علی اصغر و نیز هجویاتی علیه مازندرانی‌ها دارد. نوای کاشانی از شعرای عصر فتحعلی شاه قاجار است و دو نسخه از دیوانش به شماره‌های <۷۴۲۹/۱> و <۹۳۰۸> در این کتابخانه موجود است.

● دیوان هدایت طبرستانی (فارسی)

از: امیرالشعراء میرزا رضاقلیخان بن محمد‌هادی طبرستانی متخلص به هدایت مشهور بـ <الله‌باشی> (درگذشته: ۱۲۸۸هـ)

نسخه‌ای دست‌نویس از دیوان هدایت در این کتابخانه به شماره‌ی <۷۸۸۳> موجود است که بخشی از آن ابیات حاوی هجوئیات اوست.

● رباعیات شهاب ترشیزی (فارسی)

از: میرزا عبدالله‌خان بن حبیب‌الله خان ترشیزی متخلص به شهاب (درگذشته: ۱۲۶۲هـ)

رباعیات هزلی وهجوی شهاب ترشیزی است که در ضمن دیوان وی در برخی نسخه‌ها، از جمله نسخه‌ی دست‌نویس شماره‌ی <۲۴۴۶> (برگ ۳۱۱-۴۸۴) این کتابخانه آمده است.

● ربیع الابرار و نصوص الاخبار = ربیع الابرار فی الادب و المحاضرات (فارسی)

از: ابوالقاسم محمود بن عمر زمخشری خوارزمی مشهور به جارالله (درگذشته: ۵۳۸هـ)

اثری است نفیس و بدیع در محاضرات و موضوعات متنوع ادبی مشتمل بر احادیث نبوی و علوی، اقوال صحابه و تابعین، عبّاد، زهاد، نساک و حکمای عرب و فرس و همچنین ملح و نوادر اخبار، ظرایف اقوال، ظرایف اشعار و ... در ۹۸ باب (به عدد نامش محمود) که به مناسبت حکایات، مداعبات، مزاحات، فکاهیات طنزآمیز، جوابات مسکته، هجو، هزل و ... نیز در فواصل ابواب آمده است. نسخه‌ای در این کتابخانه به شماره‌ی <۲۱۶ طباطبایی> موجود است.

● رساله سیاسی (فارسی و عربی)

از^{۲۵}: سیدحسین طباطبایی جوشقانی اصفهانی متخلص به نیاز (سده‌ی ۱۳هـ)

رساله‌ی انتقادی کوتاهی در بیان کارهای سیاست‌بازان عصر مؤلف است که به صورت طنز و لطیفه‌گویی در چند فصل نگارش یافته است. دست‌نویس آن در این کتابخانه به شماره‌ی <۱۴۰۳۶/۲> موجود است که فهرست‌نگار محترم، احتمال داده که از نیاز جوشقانی بوده باشد و افزوده که نسخه‌ی حاضر از آغاز و انجام ناقص است و [فقط] این بخش‌ها را داراست: <فصل فی الوظیفه، فصل فی الحکام و الضباط، فصل فی الدواوین و اخوان الشیاطین الذین هم عن الحقّ معرضون و للمعروف منکرون!>

● رقعہ مطایبه به پهلوان درویش محمد (فارسی)

از: عبدالله کرمانی هروی مشهور به مروارید (اوایل سده‌ی ۱۰هـ)

این اثر در واقع قطعه‌ای از کتاب شرف نامه یا منشآت مروارید است. نسخه‌ی دست‌نویس این اثر در کتابخانه‌ی شماره‌ی ۲ (سنای سابق) به شماره‌ی <۵۱۶/۲> نگهداری می‌گردد.

● روض الاخبار (= الاخبار) المنتخب من ربیع الابرار (عربی)

از: ابواحمد محیی‌الدین محمد بن قاسم بن یعقوب آماسی رومی مشهور به ابن الخطیب (درگذشته: ۹۴۰هـ)

منتخباتی از کتاب ادبی ربیع الابرار و نصوص الاخبار اثر شهیر ابوالقاسم محمود بن عمر زمخشری

(درگذشته: ۵۳۸ هـ) است که در پنجاه روضه بر اساس ماده تاریخ <جاء بفضلہ> ۲۶ به سال ۹۳۶ هـ (بروکلمان ۹۲۲ هـ) به نام سلطان سلیمان قانونی بن سلیم اول عثمانی (۹۲۶-۹۷۴ هـ) تنظیم گردیده است. این اثر از آن جهت که از نظر ترتیب بندی بسیار پراکنده بود، محیی‌الدین محمود بن محمد قره‌باغی رومی (درگذشته: ۹۴۲ هـ) با افزودن شمه‌ای از لطایف ادبی، اشعار و هزلیات و حکایات و نوادر و ... روضه‌القراباغی، یا به تعبیر دقیق‌تر کتاب جالب‌السرور را ساخت. نسخه‌ای از این اثر در این کتابخانه به شماره‌ی <۷۱۵ طباطبایی> موجود است.

● روض الریاحین فی حکایات الصالحین = نزهة العیون الناظر (النواضر) و تحفة القلوب الحواضر (= الحواظر = الخواطر) فی حکایات الصالحین و الاولیاء و الاکابر = نزهة الناظر و تحفة الخواطر و الاولیاء و الاکابر (عربی)
از: ابو محمد (ابوالسعادات) عقیف‌الدین عبدالله بن اسعد بن علی یافعی یمنی مکی (درگذشته: ۷۶۸ هـ)

کتابی نفیس در محاضرات ادبی است که در ۵ فصل و مشتمل بر ۵۰۰ حکایت تألیف گردیده است. نسخه‌ای دستنویس از این اثر در کتابخانه‌ی شماره‌ی ۲ (سنای سابق) در تهران به شماره‌ی <۱۲۸۳> موجود است.

● روضه الاخبار (عربی)

از: ابوالحسین محمد بن جعفر تیمی کوفی مشهور به ابن فوکه و ابن نجار (درگذشته: ۴۰۲ یا ۴۰۲ هـ)

کتابی در محاضرات ادبی است؛ فقراتی از آن اثر ضمن مجموعه‌ای در این کتابخانه به شماره‌ی <۹۴۸۰/۹> موجود است.

● روضه الادیب و نزهة الادیب (عربی)

از: شمس‌الدین محمد بن ابراهیم بن محمد بن ظهیر حنفی
مجموعه‌ای ادبی مشتمل بر لطایف اخبار و نوادر اقوال که از کتبی مانند: سکر مصر، نیل الرائد، البدائع، تحفة البلغاء و ... اختصار و در این اثر گردآوری شده است. باید افزود صفی‌الدین حلی نیز اثری منظوم با عنوان روضه‌الادیب دارد که دستنویسی از آن اثر به شماره‌ی <۸۱۸۷/۶> موجود است.
● روضه الناظر و نزهة الخاطر (عربی و فارسی)

از: عزالدین عبدالعزیز بن ابوالغنایم بن احمد بن ابوالفضائل کاشی (درگذشته پیش از سال ۷۵۶ هـ) کتابی بزرگ در محاضرات ادبی و به قول مرحوم دانش پژوه: <کتابی است لطیف و دلنشین و خواندنی> مشتمل بر سه قسم: الاول فی المدائح و الافتخار و الحکم و الاداب و الثانی فیما یتعلق بأنواع الحکایات (المکاتبات) و الثالث فی المتفرقات است که با اشعاری به عربی و فارسی توأم مزوج شده است. باید دانست که خود کاشی منتخبی از آن را نیز فراهم نموده و به سعدالدین تقدیم داشته است که نسخه‌ای از آن در کتابخانه‌ی شماره‌ی ۲ (سنای سابق) به شماره‌ی <۱۳۷۹>

موجود است.

● ریاض الملوک فی ریاض السلوک = ترجمه سلوان المطاع فی عدوان الطباع (فارسی)

از: نظام الدین شنب غازانی تبریزی مشهور به نظام شاهی (درگذشته: پس از ۷۶۸هـ)
ترجمه‌ی نیکو و آزاد با دگرگونی‌هایی از اثر نفیس ادبی ابن ظفر اندلسی (درگذشته: ۵۶۸ هـ) با عنوان سلوان المطاع فی عدوان الطباع (الاتباع) در محاضرات ادبی است. نظام شاهی این اثر را در یک مقدمه، پنج باب و یک خاتمه در سال ۷۶۸هـ به نام سلطان اویس جلایری (درگذشته: ۷۷۶هـ) در بغداد ساخته است. نسخه‌هایی دستنویس از این اثر در این کتابخانه به شماره‌های <۱۰۳۷ طباطبایی و ۱۵۷۱۷> موجود است.

● ریش (رساله در باره ...) (فارسی)

از: ناشناخته^{۲۷}

در این رساله پاره‌ای از سخنان و اشعار طنزآمیز که در آن‌ها ریش داشتن مذمت شده و ریش تراشی مدح گردیده است! نسخه‌ی دستنویسی از این اثر در این کتابخانه به شماره‌ی <۱۱۶۲/۲۰ طباطبایی> (بخش آقا نورا بن حاج نقدعلی با کتابت سال‌های ۱۱۲۷-۱۱۳۴هـ) موجود است.

● ریش نامه = ریش (فارسی)

از: نظام الدین (مجدالدین) عبیدالله زاکانی قزوینی متخلص به عبید (درگذشته: ۷۷۱ یا ۷۷۲هـ)
منظومه‌ای است انتقادی و هزلی بسیار لطیف و خوش به نظم به مقدمه‌ای به نثر در باره‌ی ریش و منافع و مضار آن، و در حقیقت ذمی است از غلامبارگی و عوامل این مفسده‌ی نفرت انگیز که در عهد زاکانی بین طبقات خاصّ جامعه رواج بسیار داشته است. دو نسخه در این کتابخانه به شماره‌ی <۲۸۰۷/۲ و ۵۷۳۸/۲> نگهداری می‌گردد.

● زبده اللطائف = گزیده زهر الربیع (فارسی و عربی)

از: ابوالقاسم بن حسینعلی شریف قزوینی (درگذشته سده‌ی ۱۳هـ)
گزیده‌ی جلد نخست زهر الربیع فی الطرائف و الملح و المقال البدیع، اثر طنزآمیز و شیرین مرحوم سید نعمت‌الله بن عبدالله موسوی جزائری تستری (درگذشته: ۱۱۱۲ هـ) است. این اثر مشتمل بر یک مقدمه در احادیث مربوط به مزاح و شوخی و چند باب و خاتمه در امثال و حکم و اشعار مطایبه آمیز است؛ نویسنده در هر بابی مطایبی و نوادر و حکایات دیگری را هم از خود بدان افزوده است. نسخه‌ی دستنویس آن به شماره‌ی <۵۹۶ طباطبایی> موجود است.

● زشت و زیبا (فارسی)

از: سید امیر احمدخان اتابکی متخلص به <امیر> مشهور به <مشیر اعظم> (درگذشته: ۱۳۵۶هـ)^{۲۸}
غزلی در صنعت زشت و زیباست. نسخه‌ی آن در ضمن دیوان امیر سید احمد اتابکی به شماره‌ی <۷۳۵۸> (ص ۷۵) موجود است.

● زشت و زیبا (فارسی)

از: ناشناخته

نسخه‌ای دستنویس حاوی چند قصیده در سبک زشت و زیبا در این کتابخانه به شماره‌ی <۳۷۹/۲> طباطبایی < موجود است.

● زهر الربیع فی الطرائف و الملح و المقال البدیع = زهر الربیع لما فیہ من المقال البدیع (عربی)

از: سید نعمت‌الله بن عبدالله موسوی جزائری تستری (درگذشته: ۱۱۱۲ هـ)

در سبب تألیف این کتاب طنزآمیز و فکاهی گفته شده چون که مرحوم محدث جزائری به جهت فوت فرزند جوان و محبوب خویش <حبیب‌الله> دچار درد و محنت شدید گردیده بود، تصمیم گرفت برای دفع غم و هم این اثر را تألیف نماید و لذا مطایبات فراوانی در جلد نخست آن آمده، لیکن در شروع جلد دوم آلام، هموم و غموم او اندکی التیام یافته و لذا مجلد دوم تقریباً بخش فکاهی‌ات و مضحکات آن، اندک است و همین امر هم باعث شده جلد دوم آن از اقبال عمومی کمتری برخوردار باشد و کمتر استنساخ گردد و میل طبایع مردم بیش‌تر به جلد نخست آن بوده است که دارای مطایبات شیرین و هزلت‌ خنده‌دار می‌باشد. نسخه‌ای از آن در این کتابخانه به شماره‌ی <۲۳۴> طباطبایی < (حاوی هر دو جلد) موجود است.

● ساده دل = حمارنامه = خرنامه = خریت

از: میرزا محمدقلی طرشتی تهرانی متخلص به سلیم (درگذشته: ۱۰۵۷ هـ در کشمیر)

منظومه‌ایست به فارسی که به صورت فکاهی در ۷۸ بیت سروده شده است. استاد حائری در ذیل نسخه‌ی مجلس درباره‌ی این منظومه، ضمن انتساب اثر به مشتری طوسی، داستان را به گونه‌ای دیگر گزارش نموده است: <حکایتی است هزل آمیز از این‌که کسی خری خریده بود که در راه، رندان باو رسیدند و خر را از او ربوده بودند و یکی از آن‌ها افسار خر را بر سر خود می‌زد و در پی او روان شد چون آن مرد متوجه شد و برگشت و وی را دید گفت من مردی محتشم بودم و بکیفر کارهای بد خویش بدینصورت درآمدم و آن مرد بروی رحم کرد و وی را آزاد ساخت و روز دیگر چون باز برای خریدن خری نزد دلال رفت خری را که دیروز خریده بود دید شناخت:

گفت که ای یار تو بهتر شدی باز چه کردی که چنین خر شدی!

و در صفحه ۲۳۳ این بیت از زبان آن رند طرّار آمده است:

تا قدم سعی تو ای مشتری ———— کرد خلاصم ز طلسم خری

این بیت گواهیست که این قطعه از منظومات مشتریست!

از ساده دل طرشتی چند نسخه در این کتابخانه به شماره‌های <ذیل ۱۱۳۱ طباطبایی، ذیل ۲۳۲۹/۱۸،

۲۹۹۲/۵، ۵۹۹۶/۶۴، ۱۴۱۴۸/۲۳ و ۹۰۰۳/۷> موجود است.

● ساقی‌نامه (فارسی)

از: فوق‌الدین احمد تفتی یزدی متخلص به فوقی (درگذشته حدود سال ۱۰۵۰هـ.) منظومه‌ای انتقادی - فکاهی است؛ نسخه‌ای از آن در این کتابخانه، ذیل شماره‌ی <۱۰۴۱> موجود است.

● سالب الهموم و جالب الفهوم = نزهة الجلاس فی نوادر ابي نواس (عربی)

از: ناشناخته

کتابی طنزآمیز مشتمل بر نوادر ابونواس است. صاحب کشف الظنون در باره‌ی این اثر آورده: <قال بعض الفحول أنه مشحذ العقول و لو كان من الفضول...>. نسخه‌ای دست‌نویس از این اثر در این کتابخانه به شماره‌ی <۱۰۶۸/۴ طباطبایی> (کتابت ۱۲۹۶هـ. به خط شکسته نستعلیق علی بن حسین بن لطفعلی دماوندی در سنج) موجود است.

● سراپا = آینه بدن نما = مثنوی سراپا (فارسی و عربی)

از: میر علی بن ساعد عاملی مشهور به عرب و متخلص به مَه‌ری (درگذشته پیش از سال ۱۱۲۸هـ.)

سراپا نوعی شعر است که ناظم در آن تمام اعضا و جوارح محبوب و معشوقه و سایر صفات روحی او را در قالب غزل عاشقانه توصیف می‌نماید. از آن‌جا که ناظم به زبان فارسی چندان تسلط نداشته، اشعار را به صورت ملمع فارسی آمیخته به عربی سروده که لطافت خاصی به ابیات داده و آن را نمکین نموده است! از این اثر دو نسخه در این کتابخانه به شماره‌های <۲۳۲۹/۱۶، ۱۴۱۴۸/۲۰> و دو نسخه نیز در کتابخانه‌ی شماره‌ی ۲ (سنای سابق) در تهران به شماره‌ی <۳۹۰/۵۱، ۱۱۵۱/۵> نگهداری می‌گردد.

● شرح العیون فی شرح رساله ابن زیدون = شرح الرسالة الهزلیة (عربی)

از: ابوبکر جمال‌الدین محمد بن محمد جذامی فارقی مصری <ابن نباته> (درگذشته: ۷۶۲ یا ۷۶۸هـ.)

شرح الرسالة الهزلیة اثر ابوالولید احمد بن عبدالله مخزومی قرطبی اندلسی <ابن زیدون> (درگذشته: ۴۶۳هـ.) است. این شرح در سال ۱۲۷۸هـ. در ۲۶۱ص در بولاق و در سال ۱۲۹۰هـ. در ۲۶۶ص در اسکندریه - مصر و نیز در سال ۱۳۲۱هـ. در ۳۳۶ص در مصر به چاپ رسیده است. نسخه‌هایی دست‌نویس از این شرح در این کتابخانه به شماره‌های <۱۶۴ طباطبایی> و <۸۹۵/۲ طباطبایی> موجود است.

● سرداریه (فارسی)

از: میرزا ابوالحسن (رحیم) بن ابراهیم قلی یغمای جندقی متخلص به مجنون و یغما (درگذشته: ۱۲۷۶هـ.) سروده‌هایی با مضامین نامناسب و رکیک در قالب‌های گوناگون در هجو سردار ذوالفقارخان حاکم سمنان است که سرانجام به مدح وی خاتمه می‌یابد! در این کتابخانه، سه نسخه از این اثر به شماره‌های <۲۵۲۷، ۲۶۷۵/۲۷> نگهداری می‌گردد.

● سفرنامه‌ی حجّ = روزنامه‌ی سفر حجازیّه (فارسی)

از: حسام‌الشعراء ابوسعید ضیاء‌الدین محمدابراهیم شیرازی مشهدی خراسانی متخلص به مشتری (درگذشته: ۱۳۰۵هـ)

سفرنامه‌ی حجّ <مشتری> خطاب به فرزندش <عبدالوهاب> است، که از راه تهران تا مکه و از طریق دریا بین شعبان ۱۲۹۷- محرم ۱۲۹۸هـ صورت گرفته است، برخی و حتی بیش‌تر فقرات آن خالی از طنز و هجو نیست و بخش‌هایی رکیک و هزلی نیز دارد. این سفرنامه حاوی ابیات منظوم نیز هست که تا ۴۱۸ بیت در چند بند بالغ می‌گردد. عنوان بندها عبارتند از: دیدن حاکم بوشهر، نکوهش حاج بابا صاحب، جدال حاجیان با کاپیتان جهاز، رسیدن نواب والا حسام السلطنه به جدّه، دستورالعمل حاجّ در راه کعبه، نهی کردن حاجّ از راه دریا، طاعون در نجف، نکوهش قرنطینه، نکوهش بغداد، صفت یعقوبیه، نزول شهر وان، منزل قزل رباط، (تا در ورود به طهران)؛ در آخرین بند در باره‌ی تغییراتی که در طول سفر او در آن راه جسته با زبانی تأسّف بار و نقدآمیز سخن می‌گوید. از این اثر (فقط بخش منظوم) نسخه‌ای در این کتابخانه به شماره‌ی <ذیل ۱۰۶۷> موجود است. باید دانست که بخش‌هایی از این سفرنامه‌ی منظوم از سوی خود ناظم: <مشتری>، در خاتمه‌ی شمس المناقب اثر سروش اصفهانی، در سال ۱۳۰۰هـ به صورت سنگی به چاپ رسیده که به نظر می‌رسد فاقد نکات هزلی بوده باشد.

● سفینه فطرت = جنگ فطرت (فارسی و عربی)

از: میرزا معزالدین بن فخرالدین موسوی قمی مشهدی (سده‌ی ۱۲هـ)

مجموعه‌ای کشکولی مشتمل بر شنیده‌ها و دیده‌های مؤلف از طرائف و حکایات است که در ۹ فصل نگارش یافته و در آن چند وقایع از دوره‌ی صفوی، بیان نموده است. نسخه‌ای دستنویس در این کتابخانه به شماره‌ی <۸۹۸۰> موجود است.

● سلوان المطاع فی عدوان الاتباع (عربی)

از: ابوعبدالله حجة‌الدین محمد بن ابومحمد صقلی مکی قرشی اندلسی <ابن ظفر> (درگذشته: ۵۶۸هـ)

کتاب مشهوری در محاضرات ادبی مانند کلیله و دمنه از زبان جانوران و پرندگان به عربی است که در اخلاق و نصایح ملوک به دو صورت، نخست در سال ۵۴۵هـ و بار دیگر با تغییراتی در سال ۵۵۴هـ به نام ابوعبدالله محمد بن ابوالقاسم علی قرشی، حکمران صقلیه در ۵ <سلوان> نگارش یافته است. نسخه‌ای دستنویس از تألیف دوم آن در این کتابخانه به شماره‌ی <۲۸۶> نگهداری می‌گردد

● سوره در ذم شوشتر! (فارسی و عربی)

از: فرج‌الله حویزی

سوره‌ای در ذم شوشتر است که در پاسخ به سوره‌ای است که اهل شوشتر در ذم و هجو مردم هویزه پیش از این ساخته بوده‌اند! این اثر ذیل نسخه‌ی دستنویس شماره‌ی <۲۳۴ طباطبایی> در این

کتابخانه نگهداری می‌گردد.

● سهو اللسان (فارسی)

از: شریف تبریزی (درگذشته: ۹۵۶هـ در اردبیل)

سروده‌هایی هست هجو و پست که آن‌ها را به استاد خود لسانی شیرازی (درگذشته: ۹۴۱هـ) نسبت داده سپس آن سروده‌ها را تضمین کرده (در فهرست ملی ملک و دانشگاه تضمین از ابوالفیض فیضی) و به گفته‌ی خودش در دیباجه، آن اشعار را که <بی‌معنی> بوده، تأویل و تفسیر کرده و عیب آن‌ها را رفع کرده است و سهو اللسان خوانده است؛ حیدری تبریزی او را با لسان الغیب رد کرده و صادق بیگ صادقی افشار (درگذشته بعد از سال ۱۰۱۰هـ) این لسان الغیب را با هجو ثالث خود پاسخ گفته است. دو نسخه‌ی دست‌نویس از این اثر در این کتابخانه به شماره‌های <۲۳۶۴/۵ و ۲۷۸۵/۶> موجود است.

● شبنامه (فارسی)

از: میر فتحاح (عبدالفتاح) خان تبریزی گرمودی (درگذشته: پس از ۱۲۶۴هـ)

این اثر همراه سفرنامه‌ی فرنگ فتحاح خان، چهار فصل و جغرافیای مختصر عالم با مقدمه‌ی فتح الدین فتحاحی در سال ۱۳۴۷ش در تهران به چاپ رسیده است^{۳۰} و مؤلف در آن برخی پدیده‌های هزلی و بی‌بند و باری ضد اخلاقی، خصوصاً وضع شهوترانی مردان و زنان را که در سفر غرب (اروپا) در سال ۱۲۵۴هـ دیده و یا از هندی‌های ساکن آن کشورها شنیده، با عباراتی ادیبانه و نغز و گاه هزلی، توصیف کرده است. نسخه‌ای دست‌نویس از این اثر در این کتابخانه به شماره‌ی <۲۳۱۴> (به خط نسخ خوش در سال ۱۲۵۸هـ) موجود است. باید افزود که از چهار فصل میرفتحاح نیز دو نسخه در این کتابخانه به شماره‌های <۹۹۱۲> و <۹۹۰۷> نگهداری می‌گردد.

● شرح فسوة الفصیل (عربی و فارسی)

از: ناشناخته

شرح منظومه‌ی طنزآمیز فسوة الفصیل اثر ارزشمند عمیدالدین محمدتقی بن محمد بن حسین حسینی تبریزی متخلص به نیر و عمید (درگذشته: ۱۳۱۲هـ) است. نسخه‌ی دست‌نویسی از آن در این کتابخانه به شماره‌ی <۱۱۴۴۵> موجود است.

● شرح کدخدایی کامکارخان (فارسی)

از: ناشناخته

شرح قطعه‌ای فکاهی گویا از کدخدایی حسن و عشق اثر میرزا نورالدین محمد شیرازی مشهور به نعمت خان عالی (درگذشته: ۱۱۲۱ یا ۱۱۲۰هـ) با مطلع:

کتبخدا شد بار دیگر، خان عالی منزلت

با کمال عزّ و تمکین و وقار و زیب و زین،

است. استاد حائری در معرفی این اثر نوشته است: <نعمت خان عالی قطعه‌ای فکاهی در کتخدایی

(= همسرخواهی) کامکارخان سرود و یکی از رنگین طبعان، این کتاب را که تفسیر و شرح است بر آن قطعه نوشت. نسخه‌ای از این اثر در این کتابخانه به شماره‌ی <۲/۱۲۰ ناصرالدوله فیروز> موجود است.

● شعری در هجو طبییی (فارسی)

از: ناشناخته

دستنویسی از این اثر در کتابخانه‌ی شماره‌ی ۲ (سنای سابق) به شماره‌ی <۳۹۰/۲۱> نگهداری می‌گردد.

● شکایت نامه (فارسی)

از: ناشناخته

نامه‌ای ادبی - انتقادی با متنی تخیلی - طنزآمیز با اشارات اخلاقی است که در آن نویسنده خطاب به سلطان وقت از میرزا زاهدخان اردبیلی و عامل او نگاه بیگ ولد دیدار بیگ قراگوزلو، شکایت و انتقاد نموده است. نسخه‌ی دستنویس این نامه به شماره‌ی <۹۰۱/۴۱> موجود است.

● شکوائیه (عربی)

از: محمد بن جعفر بن نبی طبرسی مشهور به <حسن طبرسی> (سده‌ی ۱۳هـ) رساله‌ی انتقادی کوتاهی است که مؤلف در آن از آزار برخی مردم لاهیجان به خداوند شکایت می‌نماید! نسخه‌ی دستنویس آن اثر به شماره‌ی <۷۰۴۹/۸> در این کتابخانه موجود است.

● شنگول و منگول نامه = گربه نامه = مثنوی شنگول و منگول^{۳۱} (فارسی)

از: شاعری اصفهانی متخلص به اشعری (درگذشته بعد از سال ۱۳۰۵هـ) مثنوی داستانی که در حدود ۱۷۰ بیت سروده شده است. شاعر که به گفته‌ی استاد عبدالحسین حائری، هجو سراسر است، در آخر این ابیات، شعری در شکایت از یاران نموده و اشاره‌ای به تنگدستی و خانه نشینی خود کرده است. نسخه‌ای دستنویس از این اثر در این کتابخانه به شماره‌ی <۹۴۴/۸> (به خط نستعلیق فتح الله بن میرزا بن شیخ قاسم نجفی در سال ۱۲۹۲هـ) موجود است.

● شیخ و شوخ = شوخ و شیخ = رؤیای صادق (فارسی)

از: بهاسکر اچرج دکنی

مترجم: ناشناخته

اثری است لطیف و انتقادی از روزگار قاجار (دوره‌ی ناصری) و بدگویی از اوضاع آن روز و نیز مناظره‌ی مذهبی مسلمانان با یک نصرانی در نقد و تمییح تقلید و تبعیت برخی مسلمانان از آداب و رفتارها و عادات نصارا و کفار که در قالبی طنزآمیز و فکاهی به فارسی نگارش یافته است، ضمناً در این اثر از شلیمر نیز نام برده شده است. نسخه‌ای در این کتابخانه به شماره‌ی <۱۳۷۵۵> موجود است.

● صد پند (فارسی)

از: نظام الدین (مجدالدین) عبیدالله زاکانی قزوینی متخلص به عبید (درگذشته: ۷۷۱ یا ۷۷۲هـ) گفتاریست انتقادی و فکاهی متضمن صد پند و اندرز شیرین حکیمانه‌ی طبیعت آمیز که زاکانی به

همان شیوه‌ی معروف خود انتقادات خویش را در پرده‌ی طعنه‌ها بیان داشته و معایب و مفاسد هم عصران خود را به کنایه و اشاره مورد عیب جویی قرار داده است؛ این اثر در سال ۷۵۰هـ تألیف گردیده است.

دو نسخه به شماره‌های <۲۶۷۵/۷> (برگ ۵۷-۶۷ شامل صدپند و حکایات مضحکه)، ۲۸۰۷/۳ (نسخه‌ی موسیو فرته فرانسوی) < در این کتابخانه موجود است.

• طاقدیس = تقدیس = چهار صّفه (فارسی)

از: ملا احمد بن مهدی بن ابی‌ذر نراقی کاشانی متخلص به صفایی (درگذشته: ۱۲۴۴هـ)
مثنوی اخلاقی و عرفانی است که در فواصل ابیات، اشعار طبیعت انگیز و فکاهیات طنزآمیز نیز آمده است. از این اثر یک نسخه به شماره‌ی <۲۵۱> از مجموعه‌ی ناصرالدوله فیروز < نگهداری می‌گردد.

• طرائف الطرف = الطرائف فی المحاسن و الاضداد = الطرائف و اللطائف = اللطائف و الطرائف فی الاضداد = اللطف و اللطائف (عربی)

از: ابومنصور عبدالملک بن محمد بن اسماعیل ثعالبی نیشابوری (درگذشته: ۴۲۹ یا ۴۳۰هـ)
کتابی در محاضرات ادبی در معرفت و مدح اشیاء و اضداد آن‌ها با ذکر نوادر و ظرایف که در ۱۶ باب به نام ابوالعباس مأمون خوارزم شاه (درگذشته: ۴۰۷هـ) نگارش یافته است؛ در برخی مصادر همچون تاریخ ادبیات عرب بین اسامی فوق تفکیک قائل شده و گفته‌اند که هر یک اثر مستقلی است، لیکن گویا همگی یک اثر باشند که البته به هر تقدیر نیاز به بررسی بیش‌تری دارد. نسخه‌ای در این کتابخانه به شماره‌ی <۳۱۳ طباطبایی> (کتابت سال ۷۲۲هـ) موجود است.

• طرف و مطایبات (فارسی)

از: ناشناخته

نسخه‌ای از این مطایبات در کتابخانه‌ی شماره‌ی ۲ (سنای سابق) به شماره‌ی <۳۹۰/۱۹> موجود است.

• عبرت نامه = مثنوی عبرت نامه (فارسی)

از: فتحعلی خان صبای کاشانی متخلص به صبا و مشهور به ملک الشعرا (درگذشته: ۱۲۳۸هـ)
مثنویست در ۴۲۵ بیت در ستایش فتحعلی شاه قاجار آمیخته به هجو، مطایبه و پند و اندرز همراه با طعنه و نیز هجو محمدحسین خان صدراعظم مشهور به <میرزا شفیع> است. چند نسخه در این کتابخانه به شماره‌های <۳۷۹/۸ طباطبایی>، ۱۰۱۲، ۲۳۲۹/۹، ۲۴۵۳/۳، ۲۴۵۵، ۵۵۵۳ موجود است.

• العقد ۳۲ الفرید = کتاب العقد (عربی)

از: شهاب‌الدین ابوعمرو احمد بن محمد قرطبی اندلسی مالکی <ابن عبد ربّه> (درگذشته: ۳۲۸هـ)
کتاب ادبی نفیسی است مشتمل بر اخبار، خطبات، تاریخ، قصص، اشعار و ... به نظم و نثر در ۲۵

کتاب به نام جواهرات نفیسه نامگذاری شده است و علاوه بر بخش‌های اختصاصی در فکاهیّت، در فواصل سایر ابواب نیز به مناسبت طرایف اقوال، طرایف اشعار، حکایات مطایبه آمیز و ... آمده است، چنان‌که خود مؤلف نیز در مقدمه‌ی کتابش گوید: <قد أنفرد کل کتاب منها باسم جوهره من جواهر العقد فأولها کتاب اللؤلؤة فی السلطان ... ثم کتاب المرجانة الثانية فی النساء و صفاتهنّ، ثم کتاب الجمانة الثانية المتنبّیین و الموسومین و البخلاء و الطفیلین، ثم کتاب الزبرجدة ثم کتاب اللؤلؤة الثانية فی الفكاهة و المُلح>؛ که نشان می‌دهد بخش گسترده‌ای از این اثر نفیس ادبی در فکاهیّت و لطایف اقوال شیرین و نمکین است؛ دستنویس از این اثر در این کتابخانه به شماره‌ی <۳۲۷ طباطبایی> نگهداری می‌گردد.

● غزلی فکاهی (فارسی)

از: ناشناخته

غزلی در ۹ بیت که در قالبی فکاهی سروده شده است؛ نسخه‌ی دستنویس آن به شماره‌ی <۱۱۲۲/۱۳> نگهداری می‌گردد.

● فرحة الادیب و سلوة الکریم = ضیاء القلوب و عزاء الکروب = نوادر = ترجمه‌ی کتاب المحاضرات = النوادر = نوادر العلوم = نوادر العلوم و الادیب (فارسی)

از: محمدصالح بن محمدباقر روغنی قزوینی (درگذشته: ۱۱۱۶هـ در مشهد)

ترجمه‌ی فارسی محاضرات الادیب و محاورات الشعراء و البلغاء، اثر ارزنده‌ی ابوالقاسم حسین بن محمد (احمد) بن مفصل راغب اصفهانی (درگذشته: ۵۰۰هـ) به صورت منتخب است که در ۲۵ حدّ و فصل و باب تنظیم گردیده است. این اثر در سال ۱۳۷۱ش در ۳۲+۶۱۵ص با تحقیق احمد مجاهد از سوی انتشارات سروش در تهران به چاپ رسیده است. کاملترین نسخه‌ی دستنویس موجود و شاید به خطّ مترجم آن در این کتابخانه به شماره‌ی <۳۰۸>^{۳۳} نگهداری می‌گردد. ببايد دانست که مرحوم مولی محمدصالح روغنی قزوینی از رجال مشهور عصر صفوی و صاحب آثار چندی بوده‌اند؛ ایشان با چند واسطه، جدّ اعلاّی مادری راقم سطور محسوب می‌گردند، رحمت و رضوان الهی بر او باد!

● فرهاد و شیرین (فارسی)

از: فوق‌الدین احمد تفتی یزدی متخلّص به فوقی (درگذشته حدود سال ۱۰۵۰هـ)

مثنوی سراسر هزلی با دیباچه‌ای به نثر است در حدود ۷۵۰بیت و یکی از کتاب‌های پنج‌گانه‌ی خمسه‌ی فوقی یزدی است. نسخه‌ای دستنویس از آن در این کتابخانه به شماره‌ی <ذیل ۱۰۴۱> موجود است.

● فرهنگ اصطلاحات سخیفه و رفتارهای رکیکه (فارسی)

از: میرزا رضا حکیم خراسانی (سده‌ی ۱۳هـ)

فرهنگ اصطلاحات و کلمات فارسی رکیکه که در افواه مردمان دوره‌ی ناصری معمول و مصطلح بوده (بدون رعایت الفبایی) و در این میان به بعضی رفتارها و اعمال مذموم اعیان و درباریان قاجار

نیز اشاره شده است؛ این اثر مشتمل بر ۱۵۸ مدخل می‌باشد. نسخه‌ی دست‌نویس آن در این کتابخانه به شماره‌ی <۵۱۵۶/۱۱> (خط شکسته نستعلیق در سال ۱۳۰۷هـ، ۱۵ برگ) موجود است.

● فسوة الفصیل = الفیه‌ی عینکی (عربی)

از: عمیدالدین محمدتقی بن محمد بن حسین حسینی تبریزی متخلص به نیر و عمید (درگذشته: ۱۳۱۲هـ)

منظومه‌ایست هزلی و فکاهی و گاه هجوی که در حدود ۱۰۰۰ بیت سروده شده است؛ بنا به گفته‌ی مرحوم تربیت در دانشمندان آذربایجان، نیر، این منظومه را به همراه و مدد ملاباشی محمود تسوجی (به صورت مساوی هر کدام ۵۰۰ بیت) ساخته است. نسخه‌هایی از این اثر در این کتابخانه به شماره‌های <۷۲۹۲/۱، ۱۶۲۲۴/۱> و نیز سه نسخه در کتابخانه‌ی شماره‌ی ۲ (سنای سابق) به شماره‌های <۴۹، ۱۵۱۸، ۷۵۵۸> نگهداری می‌گردد.

● فکاهی انتقادی (رساله‌ی...) (فارسی)

از: میرزا حبیب‌الله ارومی قره‌آجایی افشار مشهور به <صدرالافاضل>، <نظام افشار> و <نظام سرتیپ> و متخلص به <نظام> (درگذشته: سال ۱۳۰۹هـ)

رساله‌ای فکاهی و طنزآمیز از نظام افشار سراینده‌ی مقوم و مصاب است که در یک مقدمه و ۶ باب تنظیم گردیده است. نویسنده مطالب را در آن با اشارات و کنایات آمیخته به هزل‌های معمول هزل‌نویسان زمان قاجار بیان می‌دارد. در یکی از ابواب (باب دوم) از مردی به نام میرزا هدایت‌الله خواه‌وند نام می‌برد که نام او در چندین دفتر از دفاتر کلّ موجب بران مملکتی با عناوین مختلف ثبت است و از بابت هر یک حقوق مستقلی بدین ترتیب دریافت می‌دارد: ۱. میرزا هدایت‌الله ولد میرزا مهدی در دفتر سررشته داری ایل سوار خواه‌وند؛ ۲. میرزا هدایت‌الله ... موجب آجودانی در فوج سمنان؛ ۳. میرزا هدایت‌الله ... موجب تحویل‌داری در قورخانه مبارکه؛ ۴. هدایت جان ... عمله نقاره‌خانه مبارکه در دسته حاج اسماعیل بزاز! تنها نسخه‌ی دست‌نویس‌ی این اثر در این کتابخانه به شماره‌ی <۵۸۲/۵ طباطبائی> (کتابت سال ۱۳۰۵هـ) نگهداری می‌گردد.

● فلسفه = دیناریه (فارسی)

از: حبیب بن عباس طبیب تهرانی متخلص به بدیع (درگذشته بعد از سال ۱۲۹۰هـ)

گفتگوی خیالی و طنزآمیز مؤلف با پول در سال قحطی و بی‌پولی (سال ۱۲۸۸هـ) است؛ زمانی که کشور دچار قحطی شدید و گرانی بود و کسی از بی‌پولی و فقر نمی‌توانست آذوقه و حداقلّ مایحتاج خویش را تهیه نماید، مؤلف در آن ایام وجه نیاز به پول و مصارف و اهمّیت آن را به صورتی خیالی و طنزآمیز در قالب داستان توصیف نموده است؛ ماده تاریخ این اثر در عبارت مؤلف چنین آمده:

گشت تاریخ فلسفه پول غول و ما بسم الله!

نسخه‌ی اصل به خطّ مؤلف آن در این کتابخانه به شماره‌ی <۷۶۰۸> (۱۳ برگ) نگهداری می‌گردد که بر اساس آن در سال ۱۳۸۴ش به کوشش خانم سوسن اصیلی در گنجینه بهارستان - ۶ (تاریخ -

۱): صص ۳۴۷-۳۷۴ به چاپ رسیده است.

● **فیقو نامه (فارسی)**

از: میرزا قاسم بن زین‌العابدین ادیب کرمانی متخلص به قاسمی (درگذشته: ۱۳۴۸هـ)
این اثر در این کتابخانه به شماره‌ی <۱۵۲۹۷> نگهداری می‌شود که ممکن است آن نیز به مانند
خارستان ادیب کرمانی، در موضوع طنز و شوخی بوده باشد.

● **قار دوشاب (فارسی)**

از: محمود بن محمد خوبی تبریزی مشهور به اصولی (درگذشته بعد از سال ۱۳۰۶هـ)
مثنوی طنزآمیز است که ملا محمود خوبی اصولی <صاحب مشارق الاصول>، در طعن و هجو ملا
محمدتقی نیر تبریزی (درگذشته: ۱۳۱۲هـ) سروده است و به این ترتیب زمینه ساز سرایش فسوة
الفصیل شده است. نسخه‌ای از این مثنوی در این کتابخانه ذیل شماره‌ی <۱۶۲۲۴> موجود است.

● **قسمت‌نامه‌ی میراث (فارسی)**

از: محمد رازی تهرانی متخلص به فهمی و فهیمی (سده‌ی ۱۰هـ)
رساله‌ای در هزلیات نظیر قسمت‌نامه‌ی میراث اثر وحشی است. نسخه‌ای به شماره‌ی <۱۳۶۱۰/۲۱>
و دیگری در کتابخانه‌ی شماره‌ی ۲ (سنای سابق) به شماره‌ی <۳۹۰/۲۹> نگهداری می‌شود.

● **قسمیه هزلیه طویل خاقانی = هزلیات = سوگندنامه (فارسی)**

از: ابوالبدر افضل الدین ابراهیم بن نجیب الدین علی خاقانی شروانی (درگذشته: ۵۹۲هـ)
بخشی از دیوان خاقانی قسمیه‌ی طویل خاقانی است که مضامینی هزلی و عامیانه دارد. دو نسخه
از این اثر که مرحوم علامه قزوینی بدان آگاهی داده‌اند، ذیل شماره‌های <Sprenger ۱۴۳۲>،
<Petrermann ۴۶۳> در کتابخانه‌ی دولتی برلین (میراث فرهنگی پروس) نگهداری می‌گردد. باید
افزود که ابیاتی نیز با عنوان <قطعات هجو> از این شاعر با ردیف بآء بیش از ۱۵۰ بیت، در ضمن
کلیات خاقانی آمده که نسخه‌ای از آن به شماره‌ی <۲۵۶۱> در فهرست کتابخانه‌ی مجلس گزارش
شده است.

● **قصابیه (فارسی)**

از: میرزا ابوالحسن (رحیم) بن ابراهیم قلی یغمای جندقی متخلص به مجنون و یغما (درگذشته:
۱۲۷۶هـ)

منظومه‌ای در هزل، مطایبه و هجو است. نسخه‌ای از آن در این کتابخانه به شماره‌ی <۱۰۴۵/۳>
موجود است. گفتنی است ناظم در این منظومه استثنائاً از تخلص <قصاب> بهره جسته است. این
منظومه در ضمن کلیات وی (صص ۲۲۰-۲۳۳) در سال ۱۲۸۳هـ چاپ سنگی شده است.

● **قصه حاجی رحیم = نسب نامه حاجی رحیم یزدی (فارسی)**

از: میرزا عبدالله خان بن حبیب‌الله خان ترشیزی متخلص به شهاب (درگذشته: ۱۲۶۲هـ)
داستانی منظوم در بحر مثنوی معنوی است که در قالب هجویات به سروده شده است. نسخه‌ای در

ذیل شماره‌ی <۲۴۴۶> (به خط نستعلیق از سده‌ی ۱۳ هـ برگ‌های ۱۷۷-۲۰۴) موجود است.

● قصه دله و محتاله = دله مختاله = دله و مختار (فارسی)

از: ناشناخته

داستان‌هایی شیرین، طنزآمیز و عشق‌آلود مربوط به زنی مکار و حقه‌باز و موذی به نام دله دختر خواجه جعفر بغدادی و مکر و عیاری و طراری‌های او با مردم بغداد و همسرش و کسانی چون ابونواس و دیگران است؛ گویند وی در عهد هارون الرشید در بغداد زندگی می‌کرده است. نسخه‌ای دست‌نویس در این کتابخانه به شماره‌ی <۱۳۹۳۹/۱> موجود است.

● قصه قبولی پلو (فارسی)

از: ناشناخته

داستانی خیالی است که در آن مؤلف در قالب موضوع آشپزی و غذاها به انتقاد از شاهان صفوی پرداخته است؛ قهرمان این داستان «قبولی پلو» است که در اصفهان به تخت شاهی نشسته است! نسخه‌ی دست‌نویس آن به شماره‌ی <۱۳۷۱۱/۶> نگهداری می‌گردد.

● قصه مطایبه مثنوی داستان سه لر (فارسی)

از: ناشناخته

داستانی منظوم در قالب مثنوی است که در ده بیت سروده شده است؛ این اثر در ضمن نسخه‌ی شماره‌ی <۲۶۷۲/۳> (برگ ۳۴۳-۳۴۴) معرفی شده است.

● قصیده آذر = قصیده در مدح ابوالفتح میرزا (فارسی)

از: لطفعلی بن آقاخان بیگدلی قمی متخلص به آذر (در گذشته: ۱۱۹۵ هـ)

ابیاتی طنزآمیز است که با عنوان «قصیده در مدح ابوالفتح میرزا» آمده است. استاد حائری گوید: «این ابیات طنز معروف که مورد اقتباس و تقلید گویندگان دیگر نیز قرار گرفته، از ابیات این قصیده است:

به شیخ شهر فقیری ز جوع ببرد پناه به این امید که از جوع خواهدش نان داد

هزار مسئله پرسیدش از مسائل و گفت که گر جواب نگوئی نبایدت نان داد!

نسخه‌ی دست‌نوشته‌ی از این قصیده‌ی طنزآمیز در این کتابخانه به شماره‌ی <۱۱۴۹/۴> طباطبایی نگهداری می‌گردد. بنابر نوشته‌ی مرحوم ابن یوسف حدائقی، آذر بیگدلی همچنین در قصیده‌ای دیگر هجوی ملیح از محمد داود بن میرزا عبدالله اصفهانی متخلص به عشق (در گذشته: ۱۱۰۹ هـ) نموده است (رک. فهرست سپهسالار: ج ۲، ص ۲۹۷).

● قصیده‌ای در هجو (فارسی)

از: میرزا ابراهیم بن غیاث‌الدین دشتکی متخلص به صفا (سده ۱۱ یا ۱۲ هـ)

نسخه‌ی دست‌نویس این قصیده‌ی هجوآلود در این کتابخانه به شماره‌ی <۱۴۱۸۱/۴۱> موجود است.

● قصیده‌ای هزلی (فارسی)

از: ناشناخته

قصیده‌ای هزلی است که در ضمن مجموعه‌ی دستنویس شماره‌ی <۱۲۱ طباطبایی> آمده است.

● **قصیده در هجو اسب (فارسی)**

از: شفیعی لاری شیرازی متخلص به <اثر> و مشهور به <اعمی> (درگذشته: ۱۱۱۳هـ)
نسخه‌ی دستنویسی از این قصیده در ضمن دیوان اثر در کتابخانه‌ی خانقاه نوریخس (رک. فهرست نوریخس: ج ۳، ص ۵۶) هست؛ در ضمن در کتابخانه‌ی شماره‌ی ۲ (سنای سابق) به شماره‌ی <۳۹۰/۳۱> قصیده‌ای در مذمت اسب آمده است که ناشناخته معرفی شده، از آنجا که قصیده‌ی مذمت حمام هم از شفیعی می‌باشد، به احتمال زیاد این قصیده نیز ممکن است از شفیعی بوده باشد.

● **قصیده در هجو اسب (فارسی)**

از: ابوطالب کلیم کاشانی (درگذشته: ۱۰۶۱هـ)

نسخه‌های دستنویسی از این قصیده در این کتابخانه به شماره‌ی <۱۳۶۱۰/۳۷> و دیگری در کتابخانه‌ی شماره‌ی ۲ (سنای سابق) به شماره‌ی <۳۹۰/۳۱> موجود است.

● **قصیده در هجو حمام (فارسی)**

از: شفیعی لاری شیرازی متخلص به <اثر> و مشهور به <اعمی> (درگذشته: ۱۱۱۳هـ)
نسخه‌های دستنویسی از این قصیده در ضمن جنگی در این کتابخانه به شماره‌ی <۱۴۱۸۱/۴۲> و دیگری در کتابخانه‌ی شماره‌ی ۲ به شماره‌ی <۳۹۰/۳۳> موجود است.

● **قصیده در هجو سید عبدالله بهبهانی (فارسی)**

از: ناشناخته

قصیده‌ای در هجو سید عبدالله بهبهانی، از رهبران شهیر مشروطه با التزام <احسنت ای جناب> است. در آغاز این قصیده کاتب نسخه (میر سیدعلی تفرشی لشکرنویس ملقب به موثق لشکر) سخنانی به نثر به نقل از سراینده ناشناس دارد که قابل توجه است. نسخه‌ی دستنویس این قصیده‌ی هجوی در این کتابخانه ذیل شماره‌ی <۵۷/۲۲ ناصرالدوله فیروز> موجود است.

● **قصیده در هجو کلیم کاشانی (فارسی)**

از: میرزا محمدقلی طرشتی تهرانی متخلص به سلیم (درگذشته: ۱۰۵۷هـ در کشمیر)
نسخه‌ای از این قصیده در این کتابخانه به شماره‌ی <۸۹۴۲/۲۵> موجود است.

● **قصیده در هجو مرتضی مستوفی نطنزی = نسب نامه (فارسی)**

از: میرزا یوسف قمی متخلص به والهی مشهور به <میر والهی> (درگذشته بعد از سال ۱۰۳۲هـ)
نسخه‌ای دستنویس از این قصیده در کتابخانه‌ی شماره‌ی ۲ (سنای سابق) به شماره‌ی <۳۹۰/۴۶> نگهداری می‌گردد.

● **قصیده در هجو وزیر نظام (فارسی)**

از: ناشناخته

قصیده‌ای بر وزن موش و گربه‌ی عبید زاکانی است که شاعر ناشناس ما، در آن به هجو وزیر نظام

تهران پرداخته است. نسخه‌ی دستنویس آن به شماره‌ی <۹۴۵۱/۹> در این کتابخانه نگهداری می‌گردد.

● قصیده راثیه هزلیه (فارسی)

از: مصاحب نائینی متخلص به مصاحب (سده‌ی ۱۱هـ)

قصیده‌ای راثیه در حدود ۴۰ بیت که به دنبال قصیده‌ی سوزنی و با مضامینی هزلی سروده شده است. نسخه‌ای از این قصیده در این کتابخانه ذیل جنگ شماره‌ی <۴۳۲ کریم زاده تبریزی> (برگ ۸۷ الف - ۸۹ الف) آمده است. باید افزود که همچنین در این کتابخانه، ذیل شماره‌های <۲۳۳۵، ۱۲/۱۴۳۰۹> مطایباتی از مصاحب آمده که ممکن است با این قصیده، یکی باشد. مصاحب در باره‌ی منظومه‌اش گوید:

>حکیم سوزنی از گفته منفعل گردد اگر کند بسم — رقند این قصیده گذر!
● القصیده الشکوائیه (عربی)

از: جلال الدین محمد شیرازی (سده‌ی ۱۴هـ)

قصیده‌ای هجوی و به شدت انتقادی است که ناظم آن را به مناسبت گلوله باران قبه‌ی شریف حضرت علی بن موسی الرضا علیهما السلام به دست روس‌ها، سروده است. نسخه‌ی دستنویس آن در این کتابخانه به شماره‌ی <۱/۹۳۳۶> موجود است.

● قصیده شهر آشوب = قصیده‌ای در هجو فارس (فارسی)

از: ناشناخته

ابیاتی در هجو منطق‌ه‌ی فارس و شیراز است که در ۱۶ بیت و بنا به نوشته‌ی کاتب (میر سیدعلی تفرشی لشکرنویس ملقب به موثق لشکر) آن را از کتاب میرزا افلاطون لشکرنویس در مأموریت ملایر و نهاوند رونویسی کرده است. نسخه‌ی دستنویس این قصیده‌ی هجوی در این کتابخانه به شماره‌ی <۷/۵۷> ناصرالدوله فیروز <موجود است> و طاعات فرجی

● قصیده فکاهی (فارسی)

از: میرزا سید رضا بن مصطفی استرآبادی (در گذشته: پس از ۱۳۲۶هـ.)

قصیده‌ای فکاهی در ۱۵ بیت است که در عنوان ابیات کاتب نسخه (میر سیدعلی تفرشی لشکرنویس ملقب به موثق لشکر) چنین نگاشته است: <قصیده‌ایست که جناب سیادت انتساب میرزا سید رضا پسر حاجی سیدمصطفی استرآبادی با جناب میرزا سیداحمدخان خلف آقا میرزا سیدرضا تفرشی از تهران در زمان مأموریت لشکرنویسی این بنده ... موثق لشکر به استرآباد برای میرزا هادی خان سررشته‌دار پسر مرحوم میرزا علی محمد و وثوق السلطنه پسر مرحوم میرزا موسی وزیر لشکر، لشکرنویس سنه ماضیه استرآباد نوشته بود در تاریخ در حضور ... سررشته‌دار و لشکر نویس سنه ماضیه>. دستنویس این قصیده‌ی فکاهی در این کتابخانه ذیل نسخه‌ی شماره‌ی <۲۲/۵۷> ناصرالدوله فیروز <موجود است>.

● قصیده فی وصف امرأة کردیة (عربی)

از: شیخ بهاء‌الدین محمد بن حسین حارثی عاملی مشهور به شیخ بهائی و متخلص به بهایی (درگذشته: ۱۰۳۰هـ)

قصیده‌ای در توصیف یک زن کردی است که از شیخ بهائی دانسته شده است. این اثر در ضمن نان و حلواى شیخ نیز آمده است. نسخه‌ی این قصیده در این کتابخانه به شماره‌ی <۸۸۰۶/۲> موجود است.

● قصیده فی هجو الشیخ أحمد البهنسی (عربی)

از: احمد اشلیبی شاهینی <خطیب جامع اموی>

قصیده‌ای در هجو و مذمت شیخ احمد بهنسی، خطیب جامع اموی در شهر دمشق است؛ وی در نماز عید، بدون اینکه به رکوع برود به سجده رفته بود که منجر به حرف و حدیث‌های زیادی عقب وی گردید! نسخه‌ی دستنویس این قصیده در این کتابخانه به شماره‌ی <۸۰۹۶/۲> موجود است.

● قصیده هجویه = هجو سلطان محمود غزنوی = هجونامه (فارسی)

از: حکیم ابوالقاسم حسن (یا منصور) طوسی متخلص به فردوسی (درگذشته: ۴۱۶هـ)

ابیاتی در هجو سلطان محمود غزنوی منسوب به فردوسی است که گفته شده فردوسی بعد از این که غزنوی حق وی را بعد از اتمام شاهنامه^{۳۴} از دینار به درهم پرداخت نمود، در هجو وی سروده است، بیت معروف:

چو شاعر برنجد بگوید هجا بماند هجا تا قیامت بجا

نشان دهنده‌ی این است که فردوسی سخت از سلطان محمود رنجیده و آزرده است، البته در آن ابیات کلمات زشت و زننده‌ای نیست. محمدعلی فروغی در منتخب شاهنامه (ص ۱۸) می‌نویسد: <... اما هجونامه که نظامی می‌گوید جز شش بیت از آن نمانده، هر کس شاهنامه را دیده، دانسته است در صدر آن کتاب هجونامه‌ی بی‌هست که از صد بیت هم بیشتر است و این عجب ندارد، چه ممکن است نسخه هجونامه مانده و نظامی از آن خبر نداشته است، چیزی که هست این است که بسیاری از اشعار هجونامه در متن خود شاهنامه هم دیده می‌شود؛ بنا بر این می‌توان گفت این هجونامه که امروز در دست است، عین آن نیست که فردوسی گفته و پادشاه طبرستان شسته است، بلکه بعضی از اشعار هجونامه باقی مانده و بقیه را هم کسانی که شاهنامه را جمع آوری کرده‌اند از گفته خود فردوسی یا از گفته دیگران بر آن افزوده‌اند. در هر حال در این هجونامه ابیاتی هست که از بهترین اشعار زبان فارسی است و نمی‌توان گفت از فردوسی نیست. گفتنی است از این هجویه، نسخه‌ای دستنویس در این کتابخانه به شماره‌ی <۱۲۰۲/۳> موجود است.

● قصیده هجویه (فارسی)

از: میرزا محمدقلی طرشتی تهرانی متخلص به سلیم (درگذشته: ۱۰۵۷هـ در کشمیر)

قصیده‌ای در مذمت اهل تزویر و حيله از طرشتی است. نسخه‌ای دستنویس در این کتابخانه به

شماره‌ی <۸۹۴۲/۲۴> نگهداری می‌گردد که بایستی نسخه‌ای از همین اثر بوده باشد.

● **قطب السورور فی أوصاف (= وصف) الانبذة و الخمر (عربی)**

از: ابواسحاق ابراهیم بن علی بن تمیم قیروانی حُصْرَى مالکی (درگذشته: ۴۱۳ یا ۴۵۳ هـ)
کتابی است در محاضرات ادبی در آداب میگساری و نیز صنعت می‌سازی، اوقات می‌خواری، انواع می‌ها (خمرها و نبیذها)، کیفیت و انواع مستی، چگونگی مجالس شرب‌خواری و منافع و مضار و ستایش و نکوهش آن همراه برخی نوادر حکایات و اخبار که گویا در سال ۴۱۷ هـ تألیف گردیده است. نسخه‌ای از این اثر در کتابخانه‌ی شماره‌ی ۲ (سنای سابق) به شماره‌ی <۱۵۰۸> موجود است.

● **قطعه‌ای در هجو خلیل منجم = قصیده در هجو خلیل منجم (فارسی)**

از: ناشناخته

قصیده‌ای است هجوی که نسخه‌ای دست‌نویس از آن به شماره‌ی <۵۹۹۶/۵۳> موجود است.

● **قطعه‌ای در هجو وزیران عهد ناصری (فارسی)**

از: حسام‌الشعراء ابوسعید ضیاء‌الدین محمد ابراهیم شیرازی مشهدی خراسانی متخلص به مشتری (درگذشته: ۱۳۰۵ هـ)

قطعه‌ای از ابیات هجوآمیز مشتری طوسی است که در هجو و نکوهش وزرای عصر ناصرالدین شاه در سال ۱۲۹۴ هـ سروده است. وی در ذیل نسخه‌ی دست‌نویس شماره‌ی <۲۹۹۲> این کتابخانه می‌نویسد: <تمام شد... بخط منحوس این بنده درگاه نوآموز دبستان سخن ریزه خوار نعمت استادان کهن محمد ابراهیم المتخلص بمشتری المشهدی و الطوسی در دارالخلافة ناصر در عهد شاهنشاه ناصرالدین خسرو صاحبقران بجهة رفع بطلت و کسالت از کساد بازاری شعر و شاعری و رواجی دکان فاسقی و فاجری و اوج داشتن زبان فرانسه و منسوخ شدن کمال و ادب و اشعار عجم و عرب، خود را بوده نمودن...>

یکسر ز خرد عاری و بیگانه ز رأیند
دون پرور و بی‌همت و کم عقل و ذکایند
با خلق خدا بی‌سببی هرزه درآیند
با آنکه وزیر در شاهند، گـدایند
در مدح شنیدن همه خصم شعرایند
ابلیس صفت راهزن خـلق خدایند
تا داد دهند اهل سخن را بکجایند.

اینان که درین دولت ایران وزرایند
بی‌دانش و بدگوهر و سرمایه بخلیند
بر صدر بزرگی چو نشینند ز نخوت
در خواستن خواسته و جمع زر و سیم
از بسکه ز نام بد خود جمله بننگند
رجاله عهدند تمامی نه رجالتند
یارب بجهان خواجه عمیدی و صاحب

● **قمارنامه = قماریه = قمارخانه = اندرز نامه (فارسی)**

از: محمدامین میرزا قاجار (سده‌ی ۱۴ هـ)

رساله‌ای است انتقادی به صورت منظوم و منثور به فارسی ممزوج با عربی، در قالب اندرز و نصیحت

به فرزندش در اصطلاحات رایج در قماربازی، با ترسیم جداول و تصاویر و اشکال، به انضمام اقوال و حکایات شیرین و مطایبه آمیز درنکوهش قمار و ... که در یک مقدمه و یک منصوریه در توحید و نه لعب در چند بساط و قسم و نوع و یک خاتمه در حکایات اتفاقیه و نکات بدیعیه و ... نگارش یافته است؛ نه <لعب> این رساله عبارتند از: ۱. در آداب شطرنج باختن، ۲. در آداب نرد باختن، ۳. در آداب آس ناس باختن، ۴. در آداب گنجفه، ۵. در آداب پیچاز باختن، ۶. در آداب دوز باختن، ۷. در آداب قاب بازی، ۸. در آداب بازیهای که با پول سیاه نمایند، ۹. در بعضی بازیهایی که در یک مکان و زمان معینی معمول است. نسخه‌ای در این کتابخانه به شماره‌ی <۱۳۵۵۵/۱> نگهداری می‌گردد.

● **قمارنامه = قمارخانه = پند نامه = نصیحت نامه‌ی شیخ المقامرین (فارسی)**

از: حسام‌الشعراء ابوسعید ضیاء‌الدین محمدابراهیم شیرازی مشهدی خراسانی متخلص به مشتری (در گذشته: ۱۳۰۵هـ)

کنایه‌هایی به شیوه‌ی ده فصل یا تعریفات عبید زاکانی به ترتیب حروف تهجی در ۹ لعب است که لعب نهم آن حاوی برخی حکایات و مطایبات قماربازان است؛ این اثر در واقع نصیحتی است از شیخ قماربازان! (مشتری) به فرزند خود که چگونه رفتار کند تا باعث ترقی و پیشرفت او گردد؛ سه نسخه از این اثر در کتابخانه‌ی مجلس به شماره‌های <۲۲ و ۱۱۰> ناصرالدوله فیروز و <۱۳۵۵۵/۲> نگهداری می‌گردد.

● **کدخدایی (= کتخدائی) حسن و عشق = حسن و عشق = تزویج حسن و عشق = مناکحه حسن و عشق (فارسی)**

از: میرزا نورالدین محمد شیرازی مشهور به <نعمت خان عالی> و متخلص به <عالی> (در گذشته: ۱۱۲۱ یا ۱۱۲۰هـ)

منظومه‌ای عاشقانه و اخلاقی است که در آن به داستان فکاهی کدخدایی کامکارخان پرداخته است. نسخه‌هایی از این منظومه، ذیل نسخه‌ی شماره‌ی <۵۱۸> و شماره‌ی <۱۲۰/۳> ناصرالدوله فیروز (همراه شرح قطعه‌ای از آن) موجود است.

● **کدوی مطبخ قلندری (فارسی)**

از: میرزا ابراهیم ادهم قریشی عزلتی خلخالی متخلص به واعظ^{۳۵} (سده‌ی ۱۱هـ)

گفتاریست در برگیرنده‌ی نصایح طریقت و دقایق حقیقت شوق انگیز صوفیانه و اخلاقی در قالبی کشکولی، با داستان‌های شیرین، مطایبه آمیز و فکاهی که در سی فصل نگارش یافته است. مؤلف در الذریعة به ابراهیم ادهم خلخالی و در نسخه‌ی دانشگاه به ادهم واعظ خلخالی و در نسخه‌ی دکتر قاسم‌زاده به ادهم واعظ قزوینی نسبت داده شده است. نسخه‌ای از این اثر در کتابخانه‌ی مجلس به شماره‌ی <۱۴۳۳۷/۱> موجود است.

● الکشکول (عربی و فارسی)

از: شیخ بهاء‌الدین محمد بن حسین حارثی عاملی مشهور به شیخ بهائی و متخلص به بهایی (درگذشته: ۱۰۳۰هـ)

مجموعه‌ای نفیس در محاضرات ادبی مشتمل بر نوادر، فوائد، اخبار، اشعار، لطایف و ظرایف ادبی به زبان عربی، فارسی و ترکی ۳۶ است. نسخه‌هایی از این اثر ارزشمند، به شماره‌های <۲۶۵>، ۲۴۱ طباطبایی <نگهداری می‌گردد>.

● کفات الشتات و الفتات فی فن المحاضرات (فارسی و عربی)

از: صدرالافاضل لطفعلی خان بن محمدکاظم شیرازی تبریزی متخلص به دانش (درگذشته: ۱۳۵۰هـ)

مجموعه‌ای جُنگ وار از فوائد لطیفه و اشعار ظریفه و نکات طریفه به نظم و نثر و گاه به صورت ملمّع فارسی و عربی نوشته شده است. نسخه‌ای (به خط مؤلف) در این کتابخانه نگهداری می‌گردد که اخیراً خریداری گردیده است.^{۲۷}

● کلثوم ننه = عقائد النساء = عقائد النسوان = علماء خمسه (فارسی)

از: آقاجمال‌الدین بن آقا حسین، خوانساری اصفهانی (درگذشته: ۱۱۲۵هـ)

گفتاریست انتقادی در قالب طنز^{۲۸} بر اساس فتاوی‌ای فقیهان (پنج تن موهوم) به نام‌های بی‌بی شاه زینب و کلثوم ننه و خاله جان آقا و حاجی یاسمن و دده بزم آرا، در یک مقدمه و نوزده باب و یک خاتمه: باب اول - در بیان غسل و وضوء و تیمّم...، باب پنجم - افعال و اعمال شب زفاف...، باب دهم - معاشرت زنان با شوهران...، باب پانزدهم - آمدن مهمان بخانه و بیرون رفتن...، باب نوزدهم - در چیزهایی که خواهر خوانده‌ها بیکدیگر می‌فرستند... . گویا مؤلف با تألیف این اثر می‌خواهد زشتی این پندارها را که به دین چسبیده، آشکار سازد مانند روزه‌ی مرتضی‌علی و افطار با پول یا غذای گدایی، روزه‌ی بی‌بی نور و بی‌بی حور و سقوط وظیفه‌ی نماز در روزی که به وعظ و یا روضه‌خوانی جناب امام حسین علیه السلام رفته باشند و یا جامه‌ی نو پوشیده باشند و ترسند که در حال رکوع و سجود ضایع گردد و> دو نسخه از این اثر فکاهی در کتابخانه‌ی مجلس به شماره‌های <۲۵۱>، ۳۳ ناصرالدوله فیروز <موجود است>.

● کلمات منتخب از <فعلت فلاتلم> (فارسی)

از: ناشناخته

تشنیعات و عبارات هجوی و بسیار طعن‌آمیز است که قطب‌الدین شیرازی در کتاب فعلت فلاتلم نسبت به محمد بن علی حمادی و کتاب تبیان مقاصد التذکرة (= شرح التذکرة النصیریة) به کار می‌برد، کسی آن‌ها را در این رساله جمع کرده است. در این اثر، قطب‌الدین شیرازی، حملات و اعتراضات خود را با عتابات و خطابات کنایت‌آلودی آمیخته و عباراتی در ذمّ حمادی به کار می‌برد که برخی از آن‌ها از شاهکارهای ادبی <ذمّ مدح نما> به شمار می‌آیند. نسخه‌ی دست‌نویس این اثر در این

کتابخانه به شماره‌ی <۳۹۲۳/۳۶> نگهداری می‌گردد.

● کل نامه = گلنامه افسر (فارسی)

از: شاهزاده محمدرضا میرزا بن فتحعلی شاه قاجار متخلص به افسر (درگذشته: ۱۲۷۷هـ)
مثنوی داستانی است به صورت انتقادآمیز در قالب شوخی و طنز است که در انتقاد از رفتارهای بعضی از درباریان محمد شاه قاجار (۱۲۵۱-۱۲۶۳هـ)، خصوصاً در هجو محمد مهدی میرزا قاجار و به نام ناصرالدین شاه قاجار (۱۲۶۳-۱۳۱۳هـ) به نظم کشیده شده است. نسخه‌ای از این اثر در کتابخانه‌ی مجلس به شماره‌ی <۱۳۹۹۷> موجود است.

● کلیات شهاب ترشیزی (فارسی)

از: میرزا عبدالله‌خان بن حبیب‌الله خان ترشیزی متخلص به شهاب (درگذشته: ۱۲۶۲هـ)
کلیات و دیوان وی حاوی، قصائد، غزلیات، مقطعات، هجویات کسان بسیار (از جمله هجو میرزا عبدالکریم یزدی، هجو واله اصفهانی، هجو کلبعلی خان خلیج حاکم ساوه، هجو سحاب اصفهانی و ...)، هزلیات، مثنویات (از جمله دو مثنوی طنزآمیز ملحد نامه و قصه حاجی رحیم یزدی). کلیات ترشیزی حاوی مثنوی‌های دیگری هم است که می‌توان به خسرو شیرین، یوسف و زلیخا، بهرام نامه، تذکره شعرا، عقدگهر و مرادنامه اشاره کرد. نسخه‌هایی از کلیات ترشیزی در این کتابخانه به شماره‌های <۱۰۰۵> (حاوی اهاجی و هزلیات)، <۲۴۴۶> (حاوی ملحدنامه، قصه‌ی حاج رحیم و رباعیات و اشعار هزل و هجو شهاب)، ذیل <۲۶۸۲> (برگ ۸۱-۱۶۰) موجود است.

● کلیات صبای کاشانی (فارسی)

از: فتحعلی خان صبای کاشانی متخلص به صبا و مشهور به ملک الشعراء (درگذشته: ۱۲۳۸هـ)
کلیات دیوان صبا، مشتمل بر قصائد، غزلیات، ترکیبات، ترجیعات، قطعات، رباعیات، هزلیات، مطایبات و مثنوی شکارگاه اوشی، مثنوی عبرت‌نامه (در هجو و ستایش)، تحفه‌العراقین (در هجو میرزا رحیم)، گلشن صبا، مثنوی خلاصه‌الاحکام، مثنوی مقالات شاهنشاهی، مثنوی معارضه‌ی شعراست. نسخه‌ای از دیوان صبا که گویا حاوی برخی هجویات وی نیز هست در این کتابخانه به شماره‌ی <۱۵۳۰۴> موجود است.

● کلیات صوفی محمد (فارسی)

از: محمد صوفی هروی متخلص به صوفی مشهور به <صوفی محمد> (درگذشته پیش از سال ۸۷۸هـ)

دیوان مولانا صوفی محمد مشتمل بر قصائد، ترجیعات، ده نامه صوفی، قطعات، دیوان اطعمه، رباعیات، مثنوی اطعمه، نثر بحر طویل و ... است که به اشعار بسحاق اطعمه شباهت‌ها و قرابت‌هایی دارد و ابیاتی از دیوان مولانا صوفی، طنزآلود بوده باشد. تنها نسخه‌ی دستنویس این دیوان در کتابخانه‌ی شماره‌ی ۲ (سنای سابق) به شماره‌ی <۱۴۵۰> (کلیات با کتابت سال ۸۷۸هـ) نگهداری می‌گردد. این اثر با عنوان دیوان اشعار صوفی به اهتمام آقای ایرج افشار از سوی میراث مکتوب در

سال ۱۳۸۶ش در تهران به چاپ رسیده است. صوفی محمد در آغاز ترجیعات خود گوید:

هر که را آرزوی زن باشد دشمن جهان خویشتن باشد ...
زن مـخـوـاه ای عزیز من زنهـار و قـنا رِئـا عـذاب النار >.

• کلیات عبید زاکانی (فارسی و عربی)

از: نظام الدین (مجدالدین) عبیدالله زاکانی قزوینی متخلص به عبید (درگذشته: ۷۷۱ یا ۷۷۲هـ)
کلیات عبید زاکانی علاوه بر قصائد، غزلیات، رباعیات، مثنویات، ترکیب بند و ترجیع بند مشتمل بر رساله‌های متعددی است، از جمله: اخلاق الاشراف، دیوان عبید زاکانی، دلگشا، صدپند، تعریفات = ده فصل، ریش‌نامه، عشاق‌نامه، فال‌نامه، موش و گربه، هجویات، نوادرالامثال و ...؛ نسخه‌ی منتخب موسیو فرته فرانسوی در این کتابخانه به شماره‌ی <۲۸۰۷>^{۳۹}.

• کلیات فوقی یزدی (فارسی)

از: فوق الدین احمد تفتی یزدی متخلص به فوقی (درگذشته حدود سال ۱۰۵۰هـ)
مجموعه‌ای از هزلیات نمکین از فوقی یزدی مشتمل بر: اتوز (= اطوز) گنج، ساقینامه، نعمات، فرهاد و شیرین، قصائد، ترجیع بند، مناجات‌نامه، غزلیات، منشآت هزلی، دیوان فوقی، و ... است. نسخه‌ای به شماره‌ی <۱۰۴۱> در این کتابخانه نگهداری می‌گردد.

• کلیات مجمر اصفهانی (فارسی)

از: سید حسین طباطبایی اردکانی زواری اصفهانی متخلص به مجمر (درگذشته: ۱۲۲۵هـ)
دیوان مجمر شامل قصائد (مدایح)، غزلیات، قطعات، ترکیب بند، بخشی هم در حکایات، هزلیات، هجویات و شوخی است؛ گفته شده این مطالب بعد از مرگ مجمر گردآوری شده و در آغاز دیوان وی نهاده شده است! نسخه‌ای در این کتابخانه به شماره‌ی <۹۰۴۲> و دیگری در کتابخانه‌ی شماره‌ی ۲ (سنای سابق) به شماره‌ی <۱۴۹۴/۳> موجود است.

• کلیات مشتری خراسانی (فارسی)

از: حسام‌الشعراء ابوسعید ضیاء‌الدین محمدابراهیم شیرازی مشهدی خراسانی متخلص به مشتری (درگذشته: ۱۳۰۵هـ)

بیش‌ترین مطالب مشتری در قالبی طنزآمیز و هزلی نگارش یافته است. کلیات وی مشتمل بر سفرنامه منظوم و منثور حج، قصائد، هجویات، هزلیات، قمارخانه، نصاب، ترجیعات، منشآت، مثنویات و رباعیات و ... به صورت نظم و نثر است. از دیوان مشتری در این کتابخانه دو نسخه به شماره‌ی <۱۰۶۷، ۲۴۹۰> موجود است.

• کلیات یغمای جندقی (فارسی)

از: میرزا ابوالحسن (رحیم) بن ابراهیم قلی یغمای جندقی متخلص به مجنون و یغما (درگذشته: ۱۲۷۶هـ)

کلیات یغمایی مشتمل بر یازده بخش از جمله: منشآت، غزلیات (قدیم و جدید)، سرداریه، قصایبه،

خلاصه‌ی الافتضاحات، صکوک الدلیل، احمداء، ترجیعات، مقطعات، رباعیات، انابه نامه و ... است که در قالبی هزلی و هجوی سروده شده است؛ یادآورمی‌شویم بخش‌هایی از این اثر در قالب هزلی و مطایبه‌آمیز سروده شده است. گفتنی است از دیوان یغما منتخبی دستنویس مشتمل بر هجائیات او در قالب غزل و رباعی در این کتابخانه به شماره‌ی <۳۱۱> ناصرالدوله فیروز< معرفی شده است؛ در پایان همین نسخه نیز، <اشعاری به هزل> آمده است که به نظر می‌رسد از خود یغما بوده باشد.

● گفتار در هجو سلطان محمود (فارسی)

از: ناشناخته

گفتاری در هجو سلطان محمود غزنوی است که بایستی هجوئی منظوم و مشهور ابوالقاسم فردوسی بوده باشد. به هر تقدیر این اثر ضمن جُنگ شماره‌ی <۳۹۹۴> در این کتابخانه موجود است.

● گندستان (فارسی)

از: ذبیح الله بهروز بن ابی الفضل طیب ساوجی (درگذشته: ۱۳۵۹هـ)

گفتاریست به شوخی و انتقادی مشتمل بر فکاهیات ساوجی است؛ دو نسخه‌ی دستنویس از این اثر در این کتابخانه به شماره‌های <۳۶۶۲/۲> و <۹۴۶۱/۲> نگهداری می‌گردد. گفتنی است مؤلف در آثارش از اسم مستعار <محمد بن فضل السنبلی الشاملو> بهره می‌جسته است، کتاب پژوهشگران معاصر ایران شرح حال کاملی از زندگی ذبیح الله بهروز بدست داده است.

● گندنامه (فارسی)

از: ذبیح الله بهروز بن ابی الفضل طیب ساوجی (درگذشته: ۱۳۵۹هـ)

گفتاریست به شوخی و انتقادی، که گفته شده خلاصه‌ی گندستان پیشین است. نسخه‌ای از این اثر در این کتابخانه به شماره‌ی <۳۶۶۲/۳> نگهداری می‌گردد.

● گوهر شبچراغ = محاسن الکلام (فارسی)

از: شیخ حسن بن علی جابری انصاری اصفهانی (درگذشته: ۱۳۷۶هـ)

مجموعه‌ای از مطالب متنوع تاریخی، اخبار، اشعار، لطائف و ظرائف و نوادر است که در چند جلد تنظیم گردیده است. جلدی از این اثر که از سوی مؤلف به محاسن الکلام نامیده شده حاوی حکایات و مطایبات است که از شعرای عرب و عجم به صورت پراکنده، در این گردآوری شده است. این نسخه‌ی دستنویس به خط مؤلف و اکنون در این کتابخانه به شماره‌ی <۱۳۹۰۰> نگهداری می‌گردد. گفتنی است جلدهای دیگر این اثر به شماره‌های <۱۳۸۹۷-۱۳۹۰۱> معرفی گردیده است. از این مؤلف همچنین اثری با عنوان جُنگ و نیز چند جلد با عنوان کتاب عشق (شماره‌های ۱۳۸۹۵ و ۱۳۸۹۶) در همان کتابخانه موجود است که از نکات هزلی و طنزی خالی نیستند. گفتنی است که جلد نخست گوهر شبچراغ در سال ۱۳۲۴ش در تهران به چاپ رسیده است.

● لبّ الالباب المجموع من کلّ کتاب = لبّ الالباب و نزهة الاحباب (عربی)

از: شهاب الدین ابوالحسن احمد بن ابراهیم اشعری

کتابی در محاضرات ادبی است که در ۱۰ باب حاوی فوائد خواندنی و متنوعی از حکایات لطیفه و اشعار طریفه و ... تألیف گردیده است. نسخه‌های دست‌نویس آن در این کتابخانه به شماره‌های <۴۲۴ طباطبایی> و <۸۰۹۸> نگهداری می‌گردد.

● **لذت = لذات (فارسی)**

از: معین الدین حسین استرآبادی مشهدی مشهور به <معین لذت> متخلص به معین (درگذشته: ۹۷۶هـ)

گفتاریست فکاهی با عناوین لذة - لذة که ذیل آن اشاره و طنزی به برخی مسایل اجتماعی دارد؛ این اثر در سه باب ۴: ۱- در لذات، ۲- لابدیات فی السفر، ۳- نعوذ بالله هیئات، تنظیم گردیده است. نسخه‌ای در کتابخانه‌ی مجلس به شماره‌ی <۲۷۸۵/۳> موجود است.

● **لسان الغیب (فارسی)**

از: حیدری تبریزی (درگذشته: ۱۰۰۰هـ)

مثنویست که در آن به هجو شریف تبریزی (درگذشته ۹۵۶هـ) پرداخته و از وی با عنوان کنیف! یاد کرده و از این‌که شریف، به استاد خویش لسانی شیرازی (درگذشته: ۹۴۱هـ) جسارت نموده و از او با عنوان سهواللسان یاد کرده، بدگویی می‌کند؛ در میان اشعار بندهایی به نثر نیز دارد. نسخه‌ی دست‌نویس آن در این کتابخانه به شماره‌ی <۵۱۸۱/۳> موجود است.

● **لطایف = اللطائف = حکایات و لطایف = مجموعه‌ی لطایف (فارسی و عربی)**

از: ناشناخته

لطائفی مشتمل بر حکایات، ضرب‌المثل‌ها، نوادر، اشعار، نقل قول بزرگان، ظرایف ادبی منظوم و منثور به زبان عربی یا فارسی است. دو نسخه‌ی دست‌نویس از این لطائف، در این کتابخانه به شماره‌های <۶۳۷، ۱۰۳۹/۶> موجود است.

● **لطائف الطوائف = لطائف و ظرائف = لطائف الظرائف = مجموعه‌ی اللطائف (فارسی)**

از: فخرالدین علی بن حسین کاشفی هروی متخلص به صفی (درگذشته: ۹۳۹هـ)

حکایت‌هایی طنزآمیز و مطایبه‌آمیز و ظرافت‌هایی شیرین و فکاهی است، که کاشفی پس از رهایی از زندان یکساله‌ی هرات، به نام شاه محمد بن سلطان محمد نصیرالدوله، پادشاه غرjestان، برای ندیمان به سال ۹۳۹هـ (مطابق لفظ غرjestان) هنگامی که در غرjestان می‌زیسته، در ۱۴ باب و هر باب در چند فصل، به نگارش در آورده است؛ عناوین ابواب چنین است: ۱- استحباب مزاح و ذکر مطایبت‌های پیغمبر، ۲- لطایف از امامان، ۳- لطایف از پادشاهان، ۴- لطایف از امیران، ۵- لطایف از ادیبان، ۶- لطایف اعراب و بلیغان، ۷- لطایف مشایخ و قضات، ۸- لطایف فرزنانگان، ۹- لطایف سرایندگان و آنچه بالبداهه سروده‌اند، ۱۰- لطایف ظرفا از مرد و زن، ۱۱- لطایف بخیلان، ۱۲- لطایف طماعان، ۱۳- لطایف اطفال و بندگان، ۱۴- لطایف ابلهان و پیامبران دروغین. نسخه‌هایی از این اثر در این کتابخانه به شماره‌های <۶۲۲/۲، ۳۱۰۰/۴، ۹۷۹۴> و نسخه‌ای نیز در کتابخانه‌ی

شماره‌ی ۲ (سنای سابق) به شماره‌ی <۱۵۸> موجود است.

● لطایف الظرائف (فارسی)

از: سلطان علیخان بن رضا علیخان مینای زند (درگذشته: ۱۳۰۲هـ)

نسخه‌ای دستنویس از این اثر طنزآمیز در کتابخانه‌ی شماره‌ی ۲ به شماره‌ی <۸۲۵/۳> موجود است.

● لطائف الظرائف و ظرائف المعارف = اللطائف والظرائف (عربی)

از: محمد مؤمن بن محمد قاسم بن محمدناصر جزایری شیرازی (درگذشته بعد از سال ۱۱۱۹هـ)
اثری است مشتمل بر نوادر و اشعار و تاریخ قدما و علوم و فنون و حکایات و لطایف و ظرایف و ... که در واقع جلد هفتم مجالس الاخبار و مجالس الاخیار وی است که در علوم و فنون و موضوعات متنوع مشتمل بر اشعار، حکایات، ظرائف و ظرائف نگارش یافته است، در ۶ ماه رجب سال ۱۱۰۹هـ در شهر بکر از توابع تتر در سند - هندوستان تألیف گردیده است. نسخه‌ای از آن اثر در این کتابخانه به شماره‌ی <۷۱۵۴> موجود است.

● اللطائف المرویه عن النبی (عربی)

از: ناشناخته

لطائفی که از حضرت رسول صلی الله علیه و آله و سلم نقل گردیده یا بر آن حضرت اتفاق افتاده است؛ نسخه‌ی دستنویس از این اثر در این کتابخانه به شماره‌ی <۹۴۶۷/۱۸> موجود است.

● لطائف منظوم و منثور (فارسی)

از: ناشناخته

منقولاتی لطیف و ظریف است به نظم و نثر از ابوسعید عبدالملک اصمعی باهلی بصری، ابن مالک نحوی، سیدعلی اخضری، ابی‌نواس حمدانی و دیگران؛ نسخه‌ای دستنویس آن در این کتابخانه به شماره‌ی <۸۷۹/۲۲> طباطبایی نگهداری می‌گردد.

● لطایف و ظرایف (فارسی)

از: سید حسین بن محسن فیروزکوهی^{۴۱} (درگذشته بعد از سال ۱۲۸۴هـ)

حکایت‌هایی است با عناوین <لطیفه - لطیفه - ظریفه> که در روز آدینه ۲۱ جمادی الثانی سال ۱۲۸۴هـ به انجام رسیده است. نسخه‌ای دستنویس از آن به شماره‌ی <۱۰۳۹/۶> در فهرست معرفی شده است.

● لطایف و ظرایف (فارسی)

از: ناشناخته

مجموعه‌ای از لطایف حکایات و ظرایف مطایبات است. نسخه‌ی دستنویس آن در کتابخانه‌ی مجلس شورای اسلامی در تهران به شماره‌ی <۱۰۵۹۵/۴> موجود است.

● لطائف و ظرائف = مطایبات (فارسی)

از: ناشناخته

این اثر تألیف یکی از ادیبان اصفهان است که در سال ۱۲۹۱هـ به صورت سنگی در ایران به چاپ رسیده است. باید افزود که نسخه‌ای دست‌نویس از این اثر با اضافاتی از سوی فردی ناشناس به شماره‌ی <۱۰۳۹/۶ طباطبایی> در این کتابخانه موجود است.

● لهجة الشعراء = بهجة الشعراء (فارسی و ترکی)

از: محمدکاظم تبریزی ذهبی متخلص به اسرار و ملقب به اسرارعلیشاه (درگذشته: ۱۲۹۹هـ)
تذکره و شرح حال ۸۶ تن از سخنوران، نوحه‌خوانان و شاعران بدله گوی و طنز پرداز خطه‌ی آذربایجان در قرن ۱۳هـ است که در قالبی انتقادی - فکاهی همراه درج بخشی از اشعار ترکی (بیشتر) و فارسی شاعران در مقابل و به تبع یخچالیه‌ی میرزا محمدعلی مذهب اصفهانی متخلص به بهار نگارش یافته است. نسخه‌ای از آن اثر در این کتابخانه به شماره‌ی <۹۱۷۴> نگهداری می‌گردد.

● مثنوی در هجو (فارسی)

از: ناشناخته

مثنوی است که سراینده‌ی آن و نیز شخص مورد هجو قرار گرفته، دانسته نشد که کیست. نسخه‌ی دست‌نویس آن مثنوی در این کتابخانه به شماره‌ی <۸۸۶۷/۱۰> موجود است.

● مثنوی در هجو یکی از حکام (فارسی)

از: فتحعلی خان صبا کاشانی متخلص به صبا و مشهور به ملک الشعرا (درگذشته: ۱۲۳۸هـ)
نسخه‌هایی دست‌نویس از این هجوئیه که در ۸۸ بیت سروده شده است در ضمن دیوان صبا به شماره‌های <۲۴۵۳> (برگ ۶۰۸-۶۱۳) و <۲۴۵۶> (برگ ۷۹-۸۷) در این کتابخانه موجود است.

● مثنوی کریمیة = کریمیة (عربی)

از: عمیدالدین محمدتقی بن محمد بن حسین حسینی تبریزی متخلص به نیر و عمید (درگذشته: ۱۳۱۲هـ)

نسخه‌ی دست‌نویسی از این مثنوی لطیف در این کتابخانه به شماره‌ی <۱۶۲۲۴/۳> موجود است.

● مثنوی گرگ و روباه (فارسی)

از: ناشناخته

مثنوی طنزآمیز در ۱۶۳ بیت که به صورت تمثیلی از زبان گرگ و روباه نقل گردیده است. نسخه‌ی دست‌نویس آن به شماره‌ی <۵۱۵۹> در این کتابخانه نگهداری می‌گردد.

● مثنوی مطایبه (فارسی)

از: ناشناخته

نسخه‌ی دست‌نویس این مثنوی طیبت انگیز در این کتابخانه به شماره‌ی <۲۹۹۲/۳> نگهداری می‌گردد.

● مجمع الباقی (فارسی)

از: ناشناخته

اثری در حکایت‌های خنده‌دار، اشعار طرب‌انگیز و داستان‌های فکاهی است که در پنج فصل نگارش یافته است، نسخه‌ای از آن در این کتابخانه به شماره‌ی <۲۸۹۶> موجود است.

● مجمع الغرایب (فارسی)

از: سلطان محمد بن دوریش محمد بلخی (درگذشته: پس از ۱۰۰۳هـ)
دانشنامه‌ای است در موضوعات متنوع که در ۱۵ باب نگارش یافته است. باب چهاردهم آن در ذکر شیرین سخنی شوخ طبعان و شیرین کلامان و ظرایف بدیهه تیزفهمان می‌باشد. نسخه‌ای در این کتابخانه به شماره‌ی <۲۹۶۰> نگهداری می‌گردد؛ همچنین نسخه‌ی دیگری به شماره‌ی <۱۸۹۸۲> موجود است که بایستی دستنویسی از همان اثر بوده باشد که باید بیشتر بررسی گردد.

● مجمع النوادر (فارسی و عربی)

از: فیض‌الله بن زین العابدین بن حسام بنبانی مشهور به ملک القضاة صدرجهان (درگذشته: پس از ۹۰۳هـ).

مجموعه‌ای نفیس به نظم و نثر از حکایات شیرین و نوادر تاریخی نمکین است که در یک مقدمه، چهل <نادره> و یک خاتمه در سال ۹۰۳هـ. به نام سلطان محمودشاه بن محمدشاه بن احمدشاه بن محمدشاه بن مظفرشاه در شهر محمدآباد - هند مشهور به قلعه جانپانیر نگارش یافته است. عناوین نوادر کتاب چنین است: ۱. نوادر رسائل عربیه، ۲. نوادر سلاطین، ۳. نوادر وزراء، ۴. نوادر علماء، ۵. نوادر دبیران، ۶. نوادر فضلاء، ۷. نوادر متفرقه، ۸. نوادر نکات، ۹. نوادر حکماء، ۱۰. نوادر نحاة، ۱۱. نوادر شعراء، ۱۲. نوادر اقتباس، ۱۳. نوادر کلام انبیاء، و صحابه و حکماء به عربی، ۱۴. نوادر حکماء به فارسی، ۱۵. نوادر اتفاقات، ۱۶. نوادر انقلاب زمانه، ۱۷. نوادر حیل، ۱۸. نوادر الفرج بعد الشدة، ۱۹. نوادر اعراب و دهاقین، ۲۰. نوادر تعبیر خواب، ۲۱. نوادر اسخیا، ۲۲. نوادر بخلاء، ۲۳. نوادر صبیان، ۲۴. نوادر زنان، ۲۵. نوادر قصاص، ۲۶. نوادر تصحیفات، ۲۷. نوادر مصلیان، ۲۸. نوادر منتبتان، ۲۹. نوادر نوادر طفیلیان، ۳۰. نوادر سائلان، ۳۱. نوادر ابوالعیناء، ۳۲. نوادر ابن جصاص، ۳۳. نوادر اشعب طماع، ۳۴. نوادر مرید، ۳۵. نوادر کذب، ۳۶. نوادر معلمان، ۳۷. نوادر احمقان، ۳۸. نوادر مجانین، ۳۹. نوادر مزاح، ۴۰. نوادر حکایات صوفیه. نسخه‌ای از این اثر ارزنده، در این کتابخانه به شماره‌ی <۸۸ ناصرالدوله فیروز> نگهداری می‌گردد.

● مجموعه اللطایف و صندوقة المعارف = صندوقة المعارف (عربی، فارسی و ترکی)

از: ناشناخته^{۴۲}

منتخباتی از کتب در محاضرات ادبی، مشتمل بر لطایف و حکایات و اشعار و گفتارهای بزرگان عرفان و ادب و الغاز و ... به نظم و نثر است. نسخه‌ای در این کتابخانه به شماره‌ی <۱۳۸۸۶> موجود است.^{۴۳}

● **المحاضرات (کتاب فی...)** (عربی)

از: ناشناخته

نسخه‌ی دست‌نویس این اثر ادبی، در این کتابخانه نگهداری می‌گردد و تصویری از آن نیز در معهد المخطوطات العربیة در قاهره - مصر به شماره‌ی <۲۱۴۰> موجود است.

● **محاضرات الادباء و محاورات الشعراء و البلغاء** (عربی)

از: ابوالقاسم حسین بن محمد (احمد) بن مفضل راغب اصفهانی (درگذشته بین سال‌های ۳۹۶-۴۰۱ هـ)

شاهکاری است نفیس، بدیع، متنوع و خواندنی مشتمل بر ظرایف و لطایف متنوع که در ۲۵ حدّ و هر حدّ در چند فصل و باب که به زبان عربی نگارش یافته است. دو نسخه از این اثر بی‌بدیل ادبی، در این کتابخانه به شماره‌های <۷۴۷۲> و <۷۸۷۸> موجود است.

● **مرآت السرائر = فکاهیات** (فارسی)

از: ذبیح الله بهروز بن ابی الفضل طبیب ساوجی (درگذشته: ۱۳۵۹ هـ)

گفتاریست به شوخی و انتقادی مشتمل بر برخی فکاهیات او. نسخه‌هایی از این اثر، در این کتابخانه به شماره‌های <۳۶۶۲/۱> و <۹۴۶۱/۱> نگهداری می‌گردد.

● **مراتع الغزلان فی وصف الحسان من الغلمان** (عربی)

از: قاضی شمس الدین محمد بن حسن بن علی نواجی مصری شافعی (درگذشته: ۸۵۹ هـ)

کتابی ادبی در محاضرات ادبی به نظم و نثر در وصف غلامان زیبا روی که در ۵ باب در سال ۸۲۸ هـ به عربی نگارش یافته است. نسخه‌ای دست‌نویس از آن به شماره‌ی <۸۶۲۹/۱> موجود است.

● **المرقصات و المطربات = عنوان المرقصات ... = مرقص و مطرب فی أخبار أهل المغرب** (عربی)

از: ابوالحسن نورالدین علی بن موسی بن سعید یحصبی غرناطی اندلسی مشهور به ابن سعید (درگذشته ۶۷۳ یا ۶۸۵ هـ)

کتابی در محاضرات ادبی مشتمل بر مرقصات و مطربات که در پنج بخش: المرقص، المطرب، المقبول، المسموع و المتروک نگارش یافته است. نسخه‌ای دست‌نویس به شماره‌ی <۵۷۶۳/۱> در این کتابخانه نگهداری می‌گردد.

● **المستطرف فی کل فن (= خیر) مستطرف** (عربی)

از: ابوالفتح بهاءالدین محمد بن احمد ابشهی محلی مصری <الخطیب> (درگذشته بعد از سال ۸۵۰ هـ)

کتابی است شهیر در محاضرات ادبی به عربی، مشتمل بر لطایف عدیده، منتخبات کتب مفیده، از امثال، نوادر هزلی، غرایب و دقایق، اشعار، رقایق و ... و جامع فنون ظریفه با استشهاد از آیات و روایات و حکایات که با بیش‌ترین بهره‌گیری از کتب ادبی مشهور همچون: ربیع الابرار زمخشری

و العقد الفرید ابن عبد ربّه و جز آن دو، در ۸۴ باب نگارش یافته است. نسخه‌ای از آن به شماره‌ی <۱۹۸ خوئی> و نیز منتخبی از آن به شماره‌ی <۸۷۹/۸> در این کتابخانه موجود است.

● **مصاب = مثنوی مصاب = منظومه مصاب (فارسی)**

از: میرزا حبیب‌الله ارومی قره‌آغاجی افشار مشهور به <صدرالافضل>، <نظام افشار> و <نظام سرتیپ> و متخلص به <نظام> (درگذشته: سال ۱۳۰۹هـ)

منظومه‌ای فکاهی - انتقادی در بحور عروضی تقارب، مجتث و رمل به فارسی است که در ۹ بند و شامل ۱۳۴ بیت به شیوه و مقابل نصاب الصبیان معین‌الدین فراهی، با تقطیع‌ها و تغزل‌هایی به مانند همان به نظم در آورده است. آقای علینقی منزوی در فرهنگنامه‌های عربی بفارسی می‌نویسد: <این اثر یک تقلید هجایی و مضحکانه‌ای است که در دوره‌ی ناصرالدین شاه برای نصاب بوجود آمده است. در این اثر نموداری از نظر مردم آن روز نسبت به سبک آموزش کلاسیک آن دوره بدست می‌آید>. نسخه‌هایی از آن در این کتابخانه به شماره‌های <۲۴۸۲/۵>، <۵۶۱۱/۱> (به خط شکسته از اوایل سده‌ی ۱۳هـ، ۱۱ برگ) و <۱۳۴۰۴/۲> نگهداری می‌گردد.

● **مضحکات (فارسی)**

از: نظام‌الدین (مجدالدین) عبیدالله زاکانی قزوینی متخلص به عبید (درگذشته: ۷۷۱ یا ۷۷۲هـ) نسخه‌ای دستنویس از این اثر در این کتابخانه ذیل شماره‌ی <۲۶۷۵> موجود است.

● **مضحکات (فارسی)**

از: جمعی از شعرا

اشعاری در قالب طنز و مطایبه است که از سوی شاعرانی همچون جامی، فوقی یزدی، عبیدزاکانی، لطف‌الله، شفیعی اعمی در هجو حمام، انوری و دیگران سروده شده است. نسخه‌ی دستنویس آن به شماره‌ی <۱۴۱۸۱/۴۲> موجود است.

● **مضحکات (فارسی)**

از: ناشناخته

نسخه‌ای از این مضحکات، شامل حکایات شیرین و طنز آمیز ذیل جُنگ شماره‌ی <۲۳۲۴> (برگ ۱۰ و ۹۶-۱۰۰) این کتابخانه، آمده است.

● **مطایبات (فارسی)**

از: لوطی شیرازی

مجموعه‌ای اشعار مطایبه‌آمیز و فکاهی فردی به نام لوطی شیرازی است، نسخه‌ی دستنویس آن در این کتابخانه به شماره‌ی <۸۸۴۱/۱۹> موجود است.

● **مطایبات (فارسی)**

از: ناشناخته

نسخه‌ی دستنویس آن در کتابخانه‌ی شماره‌ی ۲ (سنای سابق) به شماره‌ی <۱۱۵۱/۱۱> موجود است.

● مطایبات تاریخی (فارسی و عربی)

از: ناشناخته

مجموعه‌ای از مطایبات تاریخی است که در ضمن نسخه‌ای دست‌نویس در این کتابخانه به شماره‌ی <۶۲۹ طباطبایی> نگهداری می‌گردد. در یکی از مطایبات تاریخی یادی از <صائب تبریزی> آمده (برگ ۷): <یکی از قضاة وارد بغداد شد و شنید شیعه را که، چون بر یزید لعن کنند جمع دیگر گویند: بیش باد کم مباد! قاضی به حاکم بغداد دستور مجازات داد، حاکم به قاضی گفت مجازات چرا؟! لعن یزید است! قاضی توضیح داد که "بیش" به معنای "پنج" است (در زبان تُرکان) و شیعه چون لعن بر یزید شنوند، گویند پنج بار، یعنی بر ... و معاویه و یزید، چنان‌که در زیارات خود گویند: "و لعن یزید بن معاویه خامساً". دستور قاضی از این پس اجرا می‌شد؛ در این وقت صائب که در بغداد بود و عزم زیارت عتبات داشت، این شعر را به این مناسبت سرود:

قاضی بغداد حکمی کرده می‌باید شنید تا که او باشد نباید کرد لعنت بر یزید

گویند صائب تبریزی خود گفته که در تمام عمر بیتی، جز این، در هجو نسروده‌ام!

● مطایبات و لطایف (فارسی)

از: ناشناخته

نسخه‌ی دست‌نویس این اثر طبیعت‌انگیز در این کتابخانه به شماره‌ی <۱۴۲۱۵/۵۷> (برگ ۲۲۰ الف - ۲۰۹ب) نگهداری می‌گردد.

● مطایبات و لطائف منظوم (فارسی)

از: ناشناخته

در این رساله علاوه بر ابیاتی که از قیس عامری و... آمده و نیز بیتی که از شیخ انصاری نقل گردیده، مناظره و مجاوبه‌ای تمثیلی و فرضی به نظم و مطایبه‌آمیز بین شهید ثانی، شیخ حسین بن عبدالصمد عاملی و نیز شیخ علی احسانی دیده می‌شود. نسخه‌ی دست‌نویس آن در این کتابخانه به شماره‌ی <۱۳۵۶۹/۳۹> نگهداری می‌گردد.

● مطایبات و هزلیات (عربی و فارسی)

از: عمیدالدین محمدتقی بن محمد بن حسین حسینی تبریزی متخلص به نیر و عمید (درگذشته: ۱۳۱۲هـ)

مجموعه‌ی مشتمل بر سه منظومه با نام‌های کریمیّه، سید دینک، فسوة الفصیل از نیر است که به شماره‌ی <۱۶۲۲۴> اخیراً برای کتابخانه‌ی مجلس شده است^{۴۴}.

● مطایبه مصاحب نائینی (فارسی)

از: مصاحب نائینی متخلص به مصاحب (سده‌ی ۱۱هـ)

دو نسخه از مطایبات مصاحب در این کتابخانه ذیل شماره‌ی <۲۳۳۵> و <۱۴۳۰۹/۲> نگهداری می‌گردد. ممکن است با قصیده‌ی رائیه‌ی هزلی او یکی باشد.

● مطایبه منظوم (فارسی)

از: میرزا محمدعلی متخلص به مطلق
مطایبه‌ای منظوم است. نسخه‌ی دستنویس آن ذیل جنگ اشعار شماره‌ی <۱۶ ناصرالدوله فیروز> معرفی گردیده است.

● مطایبه نامه = کارنامه‌ی بلخ (فارسی)

از: ابوالمجد مجدود بن آدم سنایی غزنوی (درگذشته: ۵۲۵ هـ)
این رساله در واقع قسم هشتم کلیات سنایی یا همان حدائق فی الحقائق است، که در برخی نسخه‌ها به صورت مستقل نیز کتابت گردیده است؛ این سروده‌ها در قالب مثنوی هزلی است که در میان سال‌های ۴۹۲-۵۰۸ هـ ستایش یا بدگویی و هجو بزرگان و سران و غلامان و نیز بیان گوشه‌هایی از زندگی شخصی سنایی و پدرش در روزگار سلطان مسعود غزنوی هنگام اقامت در بلخ پیرامون ۴۴۰-۴۹۰ بیت سروده شده و به غزنه فرستاده شده است. دو نسخه در این کتابخانه به شماره‌ی <۵۰۴۲/۴> و ذیل شماره‌ی <۱۳۴۷۱> موجود است.

● مطایبه نانوا و قاضی (فارسی)

از: ناشناخته
این مطایبه ضمن نسخه‌ی دستنویس <۶۲۹ طباطبایی> آمده است و در نیمه‌ی دوم سده‌ی ۱۳ هـ کتابت گردیده است.

● معایب الرجال = رساله در نکوهش مردان زن ستیز! (فارسی)

از: بی‌بی خانم بنت باقرخان استرآبادی <سرکرده‌ی سوار استرآباد> (درگذشته بعد از سال ۱۳۱۳ هـ)

رساله‌ای انتقادی در بیان رفتارهای ناشایست و نابایست مردان که طی یک دیباچه و چهار مجلس در پنجاهمین سال سلطنت ناصرالدین شاه قاجار (۱۳۱۳ هـ چندی قبل از کشته شدن وی) در پاسخ به تأدیبات النسوان نگاشته تا این‌که مردان از تأدیبات بانوان دست بردارند و در پی تأدیبات خود برآیند! عناوین مجالس چهارگانه‌ی این اثر عبارتند از: ۱- در احوال مردان و اطوار شرابخواری، ۲- کردار اهل قمار، ۳- اهل چرس و بنگ و وافور و اسرار، ۴- عبائره و اقرات [قرطی‌ها] و اجامره و الواط و ... مؤلف، نویسنده‌ی ناشناس کتاب تأدیبات النسوان را به شدت مورد نکوهش قرار داده و از جمله می‌نویسد: <مصنّف گفته "اگر مردی دست زن خود را بگیرد و بخواهد در آتش اندازد، آن ضعیفه باید مطیعه باشد، ساکت و خاموش باشد، ابا و امتناع ننماید؛" به ... با این فهم و ذکا! اگر کتابی نمی‌نوشتی چه می‌شد؟ ... تازه بیچاره تو، ناشی عامی پیدا شده، زنان را ناصح گردیده، دور نیست که یکی از آن شیاطین تو باشی ... عجب تر این‌که این نادان خود را تربیت شده، به اصطلاح مُتفَرَنگین و مُستفَرَنگین، سی‌ویلیزه می‌داند و خود را مقلد معلمین اروپ می‌انگارد؛ معلوم شد که نیم ولیزه [در مقابل سی‌ویلیزه!] هم نیست؛ تمام اهل فرنگ این شعر را مانند کتاب مانی و نقش ارزنگ دانسته،

تقش کارها و کردارهای خود می‌نمایند؛ عربیّه:

”إِنَّ النِّسَاءَ رِيَّاحِينَ، خُلِقْنَ لَكُمْ وَكَلِمَهُمْ تَشْتَهِي سَمَّ الرِّيحِ حِينَ“!
دو نسخه از این اثر در این کتابخانه به شماره‌های <۸۹۸۴> (خط مؤلف) و <۱۱۷۱۵> (عکسی) نگهداری می‌گردد.

● معّمّا به جدّ و هزل (فارسی)

از: جمعی از نویسندگان و شعرا

چیستان و معّمّاهایی است به جدّ و هزل از کسانی همچون صلاح الدین صفدی، شیخ بهایی، جلال الدین سیوطی، بدرالدین دامامینی و شیخ مجدالدین بن ظهیر اربلی که عبارات هزل آن با حروف مقطع الفبایی نوشته شده است. این اثر دست‌نویس ضمن مجموعه‌ی شماره‌ی <۱۲۱> (برگ ۱۳۶-۱۳۸) آمده است.

● معّمّایی فکاهی (فارسی)

از: ناشناخته

معّمّایی است فکاهی که نسخه‌ای دست‌نویس از آن در این کتابخانه ذیل شماره‌ی <۶۰ ناصرالدوله فیروز> موجود است.

● مقطّعات، ... و هزلیات (فارسی)

از: ابوالمجد مجدود بن آدم سنایی غزنوی (درگذشته: ۵۲۵ هـ)
این رساله در واقع قسم دهم کلیات سنایی یا همان حدائق فی الحقائق که در برخی نسخه‌ها به صورت مستقل نیز کتابت گردیده است. نسخه‌ای از آن در ضمن کلیات سنایی، در این کتابخانه ذیل شماره‌ی <۱۳۴۷۱> موجود است.

● مقوم (فارسی)

از: میرزا حبیب‌الله ارومی قره‌آغاجی افشار مشهور به <صدرالافاضل>، <نظام افشار> و <نظام سرتیپ> و متخلّص به <نظام> (درگذشته: سال ۱۳۰۹ هـ)
رساله‌ای است منظوم در برابر و قالب تقویم متداول که به صورت فکاهی و طنزآمیز به نظم (آمیخته به نثر) به نام عزالدوله ساخته و ۲۲ تومان هزینه‌ی چاپ آن را از وی خواستار گردیده است. دو نسخه از این اثر فکاهی در این کتابخانه به شماره‌های <۵۸۲/۵>، <۵۶۱۱/۲> موجود است.

● ملحد نامه (فارسی)

از: میرزا عبدالله‌خان بن حبیب‌الله خان ترشیزی متخلّص به شهاب (درگذشته: ۱۲۶۲ هـ)
مثنوی در بحر شاهنامه در هجو مصطفی قلیخان، حاکم ترشیز است. نسخه‌ی دست‌نویس آن ذیل شماره‌ی <۲۴۴۶> (برگ ۱-۹۴) آمده است.

● مناجات نامه (عربی)

از: فوق الدین احمد تفتی یزدی متخلّص به فوقی (درگذشته حدود سال ۱۰۵۰ هـ)

مناجاتی با خداوند در قالبی طنزآمیز است! نسخه‌ای دستنویس از آن در ضمن دیوان وی در این کتابخانه به شماره‌ی <۱۰۴۱> آمده است. در فقره‌ای از مناجات وی می‌خوانیم: <الهی الهی بعرق خیزی شب خیزان قائم اللیل و بعجز قطره باران و تگرگ و سیل، الهی الهی بطوق و بوق قلندران و یکه تازان ایشان در عرصه وحدت ... و دور نامرادان و نیازمندی ایشان در خلوت ...>.

● **مناظره ادبی و فکاهی (فارسی)**

از: ناشناخته

مناظره‌ای است ادبی و فکاهی بین صاحب بن عبّاد و بدیع الزمان همدانی. نسخه‌ای دستنویس آن به شماره‌ی <۱۶۳ طباطبایی> معرفی گردیده است.

● **مناظره گل و مُل = مقامه‌ی ابوسعید (فارسی)**

از: ابوسعید (سعد) ترمذی (سده‌ی ۶ هـ)

مناظره‌ای است تمثیلی و شیرین بین گل و مُل که به پیروی از مقامات حمیدی و به نام برهان الدین صدرجهان قتلغ بلکان بیغو اسفهسالار ابوالمحامد محمد بن علی، در سال ۵۸۵ هـ (مطابق لفظ ثقة)، در یک مقدمه و چهار مناظره به فارسی نگاشته شده است؛ عناوین آن چنین است: ۱- مناظره آن دو در آیات و روایات و اخبار و امثال، ۲- مناظره در طبّ، ۳- مناظره در تعبیر، ۴- مناظره در تخلص. نسخه‌ی دستنویس آن در این کتابخانه به شماره‌ی <۲۹۵/۲> نگهداری می‌گردد.

● **منتخب اللطایف = منتخبات عبید زاکانی (فارسی)**

از: نظام الدین (مجدالدین) عبیدالله زاکانی قزوینی متخلص به عبید (درگذشته: ۷۷۱ یا ۷۷۲ هـ) اصل دستنوشته‌ی آن به خطّ موسیو فرته فرانسوی در این کتابخانه به شماره‌ی <۲۸۰۷/۶> نگهداری می‌گردد. باید دانست که منتخبات لطایف عبید زاکانی به کوشش موسیو فرته (Henri Fette) و با همکاری میرزا حبیب اصفهانی یک بار بدون قید تاریخ، محلّ نشر و ناشر و بار دیگر در سال ۱۳۰۳ هـ در استانبول - ترکیه به چاپ رسید، سپس همان چاپ در سال ۱۳۲۱ ش از سوی انتشارات اقبال در تهران افست گردید.

● **منتخب الملح و الفوائد لابن الناقد (عربی)**

از: ناشناخته

گزیده‌ایست از المح و الفوائد اثر الوزير ابن الناقد با عناوین <الملوک، الملوک> که در موضوع مطایبات نگارش یافته است. نسخه‌ی دستنویس آن به شماره‌ی <۴۵۵۹/۴> در این کتابخانه نگهداری می‌گردد.

● **منشآت = نامه‌ها (فارسی)**

از: محسن میرزا بن عبدالله میرزا بن فتحعلی شاه قاجار مشهور به میرآخور (اواخر سده‌ی ۱۳ هـ) مجموعه‌ای از نامه‌ها و منشآت که مضامین برخی از آن‌ها طنزآمیز و به شوخی است؛ بر پایه‌ی سخن استاد حائری در فهرست مجلس، شوخی‌ها خارج از حدود ادب نیست. برخی از نامه‌ها خطاب

است به سردار گل مستوفی الممالک، اردشیر میرزا رکن الدوله، شاهزاده قاسم میرزا، علی خان نایب الحکومه‌ی قم، نصره الدوله فیروز میرزا فرمانفرما در تعزیر در گذشته مادر او به حسام السلطنه مراد میرزا در حکومت فارس و ملا محمود ملباشی ولیعهد و ... نسخه‌ی دست‌نویس این منشآت به شماره‌ی <۹۹۹/۱ طباطبایی> این کتابخانه نگهداری می‌گردد.

• منشآت (فارسی)

از: ناشناخته

مجموعه‌ای از منشآت و نامه‌ها است که مشتمل بر: ۱. رقعہ امیرعلیشیر نوایی پس از استعفا از وزارت سلطان حسین میرزا بایقرا؛ ۲. رقعہ همو به سلطان حسین بایقرا درباره‌ی رخصت زیارت بیت الله الحرام؛ ۳. رقعہ نصیرالانامی به میرمعین برای آب و پاسخ او؛ ۴. رقعہ به یکی از ارباب طرب؛ ۵. مطایبات؛ ۶. مضحکات؛ ۷. روایت فارسی. نسخه‌ی دست‌نویس از آن اثر در کتابخانه‌ی شماره‌ی ۲ (سنای سابق) به شماره‌ی <۳۹۱/۱۲> نگهداری می‌گردد.

• منطق الحمار = خر نامه = سرگذشت خر = منطق الوحش = الحمار یحمل اسفاراً (فارسی)

از: محمدحسن خان اعتمادالسلطنه مراغی (درگذشته: ۱۳۱۳هـ)

نکات انتقادی - اخلاقی و پندآموزی است در نوزده فصل که به مانند یک رمان و به زبان مطایبه‌آمیزی به نقل از زبان یک درازگوش! برگرفته از منابع فرانسوی با تبدیل اسامی فرانسوی به ایرانی و افزودن اشاره‌های تلخ و انتقادی از اوضاع سیاسی و اجتماعی ایران به فارسی در آمده است. این کتاب نخستین بار در سال ۱۳۰۶هـ بدون قید نام نویسنده به صورت سنگی به چاپ رسیده و در همان ابتدا حکم به توقیف آن داده شد! یک بار هم در سال ۱۳۳۲هـ منتشر گردید؛ همچنین این اثر اخیراً در سال ۱۳۷۹ش، به کوشش علی دهباشی از سوی انتشارات کتاب پنجره - تهران در ۲۲۰ص منتشر گردیده است. نسخه‌ای از این اثر در این کتابخانه به شماره‌ی <۲۲۵۰> موجود است.

• منظومه در هزل و مجون (عربی)

از: ابوالمحاسن صفی‌الدین عبدالعزیز بن سراپا بن علی حلّی طایبی (درگذشته: ۷۵۲هـ)

اشعاری ظریف با اشاراتی لطیف از شاعر بزرگ شیعی، صفی‌الدین حلّی است؛ نسخه‌ی دست‌نویس آن در این کتابخانه به شماره‌ی <۸۷۹/۱۰ طباطبائی> نگهداری می‌گردد.

• منظومه‌ی سید دینک (عربی)

از: عمیدالدین محمدتقی بن محمد بن حسین حسینی تبریزی متخلص به تیر و عمید (درگذشته: ۱۳۱۲هـ)

نسخه‌ی دست‌نویس این منظومه در این کتابخانه به شماره‌ی <۱۶۲۲۴/۲> موجود است.

• منظومه‌ی مذمت شکم پرستان = مثنوی در مطایبه = قصیده در هجو فرد اکول و شکم خوار = منظومه شیخ ابوالپشم (فارسی)

از: ابوالبرکات منیر بن عبدالمجید لاهوری ملتانی (درگذشته: ۱۰۵۴هـ)
منظومه‌ای است فکاهی و هزلی در داستان زندگی یک طلبه و چگونگی تحصیل و معاش و کیفیت زیست او در مدرسه و بیهوده بودن دانش و هنر که با بیانی طنزآمیز سروده شده است. دو نسخه به شماره‌های <۲/۲۴۲۸> و <۳/۲۹۹۲> در این کتابخانه نگهداری می‌شود. برخی این اثر را به شیخ بهائی نیز نسبت داده‌اند که صحیح نیست.

● من و سلوی (فارسی و عربی)

از: میرزا نورالدین محمد شیرازی مشهور به <نعمت خان عالی> و متخلص به <عالی> (درگذشته: ۱۱۲۱ یا ۱۱۲۰هـ)

منظومه‌ای نسبتاً حجیم در قالب مثنوی است که به نظر می‌رسد در مقابل مثنوی معنوی سروده شده و حاوی حکایات و تمثیلات اخلاقی و مشحون از مطایبات و طنزیات شیرین و نمکین است؛ از آن جمله منظومه‌ای فکاهی است که در آن داستان سه دختر بزرگ یک عرب ساده لوح به نام <همام>، آمده که به هر طریق خواستگاران را پدر رد می‌نماید و دختران به طریقی می‌خواهند نیاز واقعی خویش را به همسر، برای پدر خود توصیف نمایند؛ تا این که هر یک به جهت شرم و حیا آن مسأله را به گونه‌ای کنایه‌آمیز با پدر در میان می‌نهند؛ لیکن پدر به جهت ساده‌لوحی بیش از حد، متوجه منظور اصلی آن دختران نمی‌شود و در هر موقع مورد حاجت آنان را به پارچه‌ای و زیوری و ... تعبیر می‌نماید! از منظومه‌ی فکاهی داستان همام در این کتابخانه نسخه‌ای به شماره‌ی <۹/۲۷۶۴> نگهداری می‌گردد.

● موش و گربه = محمودیه = سیچاننان پیشیک (ترکی آذری)

از: اسماعیل بن عباس ذبیح اللهی زنجانی متخلص به ذبیحی (درگذشته: ۱۳۵۶هـ)
منظومه‌ایست به شیوه‌ی موش و گربه‌ی عبید زاکانی که مجموع ابیات آن به بیش از ۲۱۰۰ بیت بالغ می‌گردد. این اثر با تنمهی ۷۴۰ بیتی مرحوم محمد امیدی زنجانی متخلص به عاصم، اخیراً در زنجان، به چاپ رسیده است. نسخه‌ای دستنویس از این منظومه در این کتابخانه به شماره‌ی <۱۸۲۳۰> موجود است.

● موش و گربه = موش نامه (فارسی)

از: ناشناخته

داستان فکاهی موش و گربه به پیروی از موش و گربه‌ی عبید زاکانی است که در بحر مثنوی سروده شده و از تمامی بخش‌های آن استفاده‌ی اخلاقی شده است و به نظری می‌رسد اثر منحصر بفردی بوده باشد. آنگونه که پیداست گویا چند برگی از آغاز داستان نیز افتاده است. این نسخه دستنویس در ضمن جُنگی نفیس به شماره‌ی <۱۹/۴۳۲> کریم زاده تبریزی <(برگ ۹۹ الف - ۱۲۶ الف)> در این کتابخانه موجود است. باید افزود که در چند جای این نسخه ارزشمند، تعداد ۱۶ مجلس مینیاتور محمدشاهی آمده که با ماجرای موش و گربه و درگیری لفظی و توبه و عبادت گربه در مسجد و

اغفال دوباره‌ی موشان و ... سپس صحنه‌های جنگ بین موشان و گربه‌ها شروع و نهایت تیرباران گریه‌ی بدجنس بدست موشان ختم می‌پذیرد.

● **مونس الاحرار فی دقائق الاشعار (فارسی)**

از: بدرالدین محمد بن بدر جاجرمی خراسانی (درگذشته: ۷۴۱هـ)

کتاب ادبی نفیسی حاوی چند باب (نسخه‌ی مجلس دارای ۲۶ باب و نسخه‌ی چاپی بیش از ۲۸ باب) مشتمل بر اشعارِ نغز شاعرانِ پارسی‌گوی کهن ایران زمین تا زمان تألیف است. در این اثر هزلیات و مطایبات منظوم شیرینی از شاعرانِ هزل‌سرای و بذله‌گویی همچون انوری، جاجرمی (مؤلف)، سوزنی، سعدی، کمال‌الدین اسماعیل، پوربهای جامی، فخری اصفهانی، سید جمال‌الدین کاشی و ... آمده است. عناوین برخی باب‌ها عبارتند از: الباب الثالث و العشرون فی ذکر الهزلیات و الاهاجی، الباب السادس و العشرون فی ذکر المطایبات و القسمیات و الفصل الرابع والثلاثون من الباب الثامن و العشرون فی الرباعیات الهزلیات و در این کتابخانه، نسخه‌ای دستنویس به خط زیبای شکسته به شماره‌ی <۲۶۹۳> موجود است.

● **نامه (فارسی)**

از: کوهی کرمانی

رساله‌ای در هزلیات است؛ نسخه‌ی دستنویس آن در کتابخانه‌ی شماره‌ی ۲ (سنای سابق)، به شماره‌ی <۷۴۱> نگهداری می‌گردد.

● **نامه از انشاء شیخ شهاب‌الدین قلندر (فارسی)**

از: نظام‌الدین (مجدالدین) عبیدالله زاکانی قزوینی متخلص به عبید (درگذشته: ۷۷۱ یا ۷۷۲هـ) بخش از هزلیات عبید و منشآت فکاهی اوست که گویا در جواب انشاء فردی از معاصران او به نام شیخ شهاب‌الدین نگارش یافته است. نسخه‌ای دستنویس از آن در این کتابخانه به شماره‌ی <۲۸۰۷/۷> موجود است.

● **نامه‌ای منظوم (فارسی)**

از: عبدالحاکم ...

قطعه‌ایست از شاعری خطاب به محبوبه‌ی خویش، مهرالنساء، در شکایت و مناظره از دوری وی؛ مهرالنساء نیز زیر هر مصرع پاسخی کوتاه، لیکن طیب‌آمیز نوشته است. نسخه‌ی دستنویس آن در این کتابخانه به شماره‌ی <۵۹۹۶/۴۸ ضمن جنگ> (کتابت در سال ۱۱۰۰هـ) آمده است.

● **نامه باستان = سالارنامه (فارسی)**

از: میرزا عبدالحسین بن عبدالرحیم بردسیری مشهور به <میرزا آقاخان کرمانی> (درگذشته: ۱۳۱۴هـ)

تاریخ منظوم یازده سلسله ایران باستان به فارسی سره است؛ شاعر در این اثر از شکوه از دست رفته‌ی ایران باستان شکوه نموده و در ادامه به هجو و نکوهش ناصرالدین شاه قاجار و درباریان

می‌پردازد! نسخه‌ی دستنویسی از این اثر به شماره‌ی <۷۳۹۴> معرفی شده است.

● نامه‌ی میرزا کریم خان (فارسی)

از: میرزا کریم خان بن ناظم الملک (درگذشته: پس از ۱۳۰۷ هـ.)

در عنوان نامه چنین آمده است: <کاغذی است که جناب میرزا کریمخان پسر مرحوم ناظم الملک در حکومت نواب اشرف والا مؤیدالدوله در خراسان در سنه یک هزار و سیصد و هفت به تهران نوشته است.> نویسنده‌ی نامه از مؤیدالدوله و عده‌ای دیگر نام می‌برد و به دنبال ذکر نام هریک لطیفه و شوخی طنزآمیزی می‌آورد. نخست (پس از مقدمه نامه در باره مؤیدالدوله) گوید: <... از وضع ایالت جلیله مفتخره استفساری رفته بود، اما خود حضرت والا،

شکم زندان باد است ای خردمند ندارد هیچ عاقل باد در بند

روزها در تالار حکومتی جلوس فرموده فرمایشات ما فرمودیم ... نواب علیه عالیه افسرالدوله دامت شوکتها بینهم العداوة و البغضاء ...>. باید دانست که این نسخه‌ی دستنویس به شماره‌ی <۵۷/۱۲> ناصرالدوله فیروز< نگهداری می‌گردد.

● التفت فی التحف و النوادر و الظرف (عربی)

از: ناشناخته

دانشنامه‌ای ادبی در ۱۱۰ باب، حاوی آگاهی‌هایی از ظرایف اقوال و طرائف اخبار و اشعار است. نسخه‌ی دستنویس آن در کتابخانه‌ی شماره‌ی ۲ (سنای سابق) به شماره‌ی <۱۵۰۷> موجود است.

● نراقیه (فارسی)

از: ابونصر فتح الله شیبانی (اواخر سده‌ی ۱۳ هـ)

منظومه‌ای انتقادی نسبت به اوضاع اجتماعی کاشان در عصر ناصری و نیز انتقاد از شیخ محمد نراقی است. نسخه‌ی دستنویس این منظومه‌ی انتقادی در این کتابخانه به شماره‌ی <۱۵۷۶۸> موجود است.

● نزاع ... و مقعد ... (فارسی)

از: ناشناخته

منظومه‌ای هزلی و اروتیک است. نسخه‌ی دستنویس آن در کتابخانه‌ی شماره‌ی ۲ (سنای سابق) به شماره‌ی <۳۹۰/۵۶> نگهداری می‌گردد.

● نزهة الجلیس و منیة الادیب الانیس (عربی، فارسی و ترکی)

از: علامه شریف عباس بن علی بن حیدر بن نورالدین عاملی مکی موسوی حسینی یمنی (درگذشته حدود سال ۱۱۸۰ هـ)

کتابی است در محاضرات ادبی، در غایت لطافت و نفاست و ظرافت. این اثر ادبی در واقع وقایع سفر ۱۷ ساله‌ی مؤلف ادیب و شیعی، بین سال‌های ۱۱۳۱-۱۱۴۸ هـ به برخی مناطق و بلاد همچون مکه‌ی مکرمه، عتبات عالیات، اصفهان، شیراز، هند، یمن و ... است که آن را به آیات شریفه، روایات

بلیغه، نکات عجیبه، طرائف غریبه، حکایات لطیفه، اقوال طریفه، نوادر ظریفه و لطائف اشعار نغز خود یا دیگران به زبان‌های عربی، فارسی و ترکی، مشحون ساخته و در ۴ شوال سال ۱۱۴۸ هـ در بندر مخا، نزدیک شهر صنعاء در یمن به نام مولانا فقیه عبدالله بن احمد خازندار به پایان برده است. از جمله ملح این اثر، مملّعی زیبا به عربی، فارسی و ترکی است که در معارضه با مملع^{۴۵} سید علی مهری عرب سروده شده است^{۴۶}:

لی شادن^{۴۷} أضنی الحشا بالسحر من چشمانه
بی‌شک ائی ذائب من حسنه آهوی الحمی
شوخ بذب حشاشه الدلها برقّة نازه
دیوانه گشتم عندما شاهدتُ ماه جماله
فی الروز و اللیل البهیم إذا ذکرتُ صدوده
أشتاق تلك الغمزها إذا بدت من چشمه
مُردم ز تیغ لحاظه لما به نحوی رنا
أضحیت قرباناً له بما بـدا فی حُلّه
تُرک إذا نادیته بن عاشقم سن رحم کن
سن صبردن کُتی اولُر بوراه مشکل گتمه سن
حاز الجمال و یُغرق العشق فی دریا^{۴۸} الهوی
قسماً بطیب خویه و بحسن روشن رویه^{۴۹}
وبما أقاسی من حریق العشق مع فرط الجوی
إنی مقیم لم أحلّ عن راه حبّ جماله
إن لم یزل ذا الدرد عن قلب المتمیم فی الهوی
فلاگریں علیه تا معلوم هر کس می‌شود

بباید دانست که این مملّع زیبا و لطیف در ضمن دو نسخه در این کتابخانه، یکی ذیل نسخه‌ی شماره‌ی <۵۰> ناصرالدوله فیروز< و دیگری به شماره‌ی <۱۱۱/۹> طباطبایی< (برگ ۵۶-۵۷) آمده است.

● **نسب‌نامه‌ی کرد مازندری = شکارنامه (فارسی)**

از: صدرالشعراء غلامحسین بن ایرج میرزا قاجار متخلص به بهجت (درگذشته: پس از ۱۲۹۰هـ) منظومه‌ای فکاهی به زبان فارسی در قالب مثنوی است که مؤلف پس از حمد و ثنای الهی و نعت حضرت رسالت پناه صلی الله علیه و آله و سلم و منقبت امام علی علیه السلام، به مدح ناصرالدین شاه و ولیعهد، مظفرالدین پرداخته و در ادامه به جهت جفایی که سلطان محمود غزنوی در حق فردوسی کرده او را مذمت کرده سپس شروع به داستان می‌نماید؛ شاعر در برخی فقرات هجویات شیرینی دارد. نسخه‌ی دست‌نویس آن در این کتابخانه به شماره‌ی <۱۱۹۸> نگهداری می‌گردد. ناگفته نماند شاعر پدر ایرج میرزا، جلال الممالک (درگذشته: ۱۳۴۴هـ) سراینده‌ی اثر انتقادی - هزلی عارف

نامه بوده است.

● النقاوض بین الجریر و الفرزدق (عربی)

از: ابوعبیده معمر بن مثنیٰ تمیمی بصری (تمیمی) بصری مشهور به <ابن المثنیٰ> (درگذشته: ۲۰۳ یا ۲۰۹ هـ)

اشعاری هجوی از جریر و فرزدق است که در آن علاوه بر ایراد فنون شعری و ادبی و مفاخرت در نوع بیان آن‌ها، عمدتاً همدیگر را نیز نقض و هجو نموده‌اند. نسخه‌ای از این هجوئیات در این کتابخانه به شماره‌ی <۱۲۶ مجموعه‌ی طباطبایی> آمده است.

● نقد نقالی (فارسی)

از: جوادی اصفهانی (سده‌ی ۱۴ هـ)

در انتقاد از نقالی و داستان‌سرایی، مؤلف از این عده‌ای از شعرا مانند فردوسی به داستان‌پردازی و افسانه‌سرایی شعر می‌سرودند و نقال‌ها آن‌ها را در کوچه و بازار و قهوه‌خانه می‌خواندند، انتقاد نموده و در آخر کتاب نیز هجوئیاتی ذکر نموده است. نسخه‌ی دستنویس این اثر در این کتابخانه به شماره‌ی <۱۳۴۱۵/۱> نگهداری می‌گردد.

● النوادر (عربی)

از: ابوعمر و (ابوسعید) عبدالملک بن قُریب بن عبدالملک بن علی اصمعی باهلی بصری (درگذشته حدود سال ۲۱۶ هـ)

اثر ادبی مشهوری است که حاوی لطایف و ظرایف فراوانی به نظم و نثر است. اثری با عنوان محاضرات و لطائف به نقل از اصمعی و دیگران در این کتابخانه به شماره‌ی <۹۴۶۷/۲۳> نگهداری می‌گردد.

● نوادر الحکایات و غرائب الروایات = بحر النوادر (فارسی)

از: عبدالنبی (عبدالباری) بن خلف بیک قزوینی خوانساری مشهور به فخرالزمانی (درگذشته: پس از ۱۰۴۱ هـ)

کتابی در محاضرات ادبی مشتمل بر حکایات و نوادر تاریخی شیرین و سرگذشت‌های دلپذیر به نظم و نثر است که در ۵ <صحیفه> و هر صحیفه در ۱۲ <باب> و هر باب در ۱۲ <حکایت> در سال ۱۰۴۱ هـ تألیف گردیده است. نسخه‌ای در این کتابخانه (از کتب مرحوم ملک الشعراء بهار) در تهران به شماره‌ی <۳۱۷۱> موجود است.

● نُه سوراخیه! (فارسی)

از: ناشناخته

رساله‌ای در هزل و شوخی در قالب طنز با کلماتی رکبیک در نُه سوراخ و هر سوراخی نیز با یک فتیله، از نگارنده‌ای ناشناس که به نام ملک زاده سلیمان میرزا ساخته است. نسخه‌ی دستنویس آن در این کتابخانه به شماره‌ی <۵۰۶۶/۵> نگهداری می‌گردد.

● وصیت نامه فکاهی! (فارسی)

از: ناشناخته

در این وصیت‌نامه‌ی فکاهی منظوم، توصیه‌های مردی به همسر خود است! نسخه‌ی دست‌نویس آن در این کتابخانه ذیل نسخه‌ی شماره‌ی <۲۷۹۲> آمده است. سرآغاز این وصیت چنین است:

وصیت می‌کنم روح دو گمرا
پس آنگه زوجه مادر سگم را!

● ویرانه = سفینه (فارسی)

از: محمدعلی تبریزی

سفینه‌ایست مشتمل بر نوادر تاریخی و ادبی و لطایف و ظرایف. نسخه‌ای از آن ذیل شماره‌ی <۱۲۳۱ طباطبایی> در این کتابخانه نگهداری می‌گردد. در بخشی از این اثر نامه‌ای فکاهی و طنزآمیز با رمز آمده که در آن از کلماتی مانند <شیخ الحدید> به جای <پیراهن>، <مع فخذ> به جای <باران> و <جدید الاصم> به جای <نوکر> استفاده شده است و عباراتی نظیر: <ایها الفتی اخراج شما از عشرکین ما واقع می‌شود، جدید الاصم ما ماتی اربع شما خواهد شد...> در آن دیده می‌شود. استاد عبدالحسین حائری در باره‌ی این نامه افزوده است: <اینگونه نامه‌ها - شاید از راه تفتن در نثر نویسی - در زبان فارسی سابقه دارد و چنان که در مجموعه شماره‌ی ۱۲۰۷ نیز نامه‌ای با این گونه رمزها دیده می‌شود...>

● هاشمیّه = جنگ المهملات (فارسی)

از: ناشناخته

نسخه‌هایی از این اثر دست‌نویس طنزآمیز به شماره‌های <۱۱۸۹> و <۱۵۲۹۰> نگهداری می‌گردد.

● هجو (رساله در ...) = رساله جوادی اصفهانی (فارسی)

از: جوادی اصفهانی (سده‌ی ۱۴هـ)

رساله‌ی کوتاه انتقادی است به نظم و نثر که در دو فصل و هر فصل در چند مخمس و به صورت طنز در هجو مخالفان نوشته شده است. نسخه‌ی دست‌نویس آن به شماره‌ی <۱۳۴۱۵/۲> در این کتابخانه، نگهداری می‌گردد.

● هجو قرنطینه (فارسی)

از: ناشناخته

ابیاتی هجوی نسبت به قرنطینه برخی افراد، که سابق بر در مرز ایران و عراق بر سر راه عتبات عالیات برای کنترل و جلوگیری از شیوع بیماریهایی نظیر وبا و طاعون صورت می‌گرفت. این ابیات هجوی ضمن جنگ شماره‌ی <۵۰۶۶/۱> آمده است.

● هجو میرزا علیخان امین الدوله (فارسی)

از: سید امیر احمدخان اتابکی متخلص به <امیر> مشهور به <مشیر اعظم> (درگذشته:

۱۳۵۶هـ)^{۵۱}

قصیده‌ای در هجو و قدح و ذم حاج میرزا علیخان امین الدوله است. این قصیده در ضمن دیوان امیر سید احمد اتابکی به شماره‌ی <۷۳۵۸> (ص ۲) این کتابخانه موجود است.

● هجو ناصر الملک همدانی (فارسی)

از: سید امیر احمدخان اتابکی متخلص به <امیر> مشهور به <مشیر اعظم> (درگذشته: ۱۳۵۶هـ)^{۵۲}
قصیده‌ای در هجو و قدح و ذم میرزا ابوالقاسم خان ناصر الملک همدانی در هنگامی است که وی نیابت سلطنت را پس از رفتن محمدعلی شاه قاجار عهده دار بوده است. این قصیده ضمن دیوان امیر سید احمد اتابکی به شماره‌ی <۷۳۵۸> (ص ۷۰) این کتابخانه موجود است.

● هجو نجیب پاشا (عربی)

از: شیخ عبدالعزیز بن شریف نجفی و نظام العلماء تبریزی (سده‌ی ۱۳-۱۴هـ)
چند رباعی هجوی از این دو شخصیت است که سید محمد بن صادق طباطبایی در جنگ خود گرد آورده است. نسخه‌ی دستنویس آن در این کتابخانه به شماره‌ی <۱۰۴۶/۶> موجود است. باید افزود که غارت شهر کربلا در سال ۱۲۰۵هـ از سوی وهابیان، با چراغ سبز و اعانت نجیب پاشا، از حاکمان عثمانی در عراق صورت گرفته بود.

● هجو نورالدین (فارسی)

از: سید امیر احمدخان اتابکی متخلص به <امیر> مشهور به <مشیر اعظم> (درگذشته: ۱۳۵۶هـ)^{۵۳}

قصیده‌ای در هجو و قدح و ذم نورالدین نامی است که در سال ۱۳۳۰هـ سروده است؛ این قصیده در ضمن دیوان امیر سید احمد اتابکی به شماره‌ی <۷۳۵۸> (ص ۶۵) این کتابخانه موجود است.

● هجویات (فارسی)

از: فیض افشار و انوری
مجموعه‌ای منظوم از هجویات فیض (گویا فیض افشار) و انوری در ضمن یک جنگ دستنویس به شماره‌ی <۲۳۳۴> (برگ ۱۱۳-۱۱۴) در این کتابخانه آمده است.

● هزلیات (فارسی)

از: مولی ابوالحسن (عبدالمؤمن) بن ولی محمد دهلوی هندی مشهور به ملا دو پیازه (سده‌ی ۱۲هـ)
از هزلیات ملا دو پیازه، نسخه‌ی دستنویس در این کتابخانه به شماره‌ی <۲۶۷۵/۲> موجود است.

● هزلیات (فارسی)

از: سید محمد بن صادق طباطبایی سنگلجی متخلص به ملول (درگذشته: ۱۳۳۵هـ)
ابیاتی چند در هزلیات است. نسخه‌ی دستنویس اصل به خط سراینده در این کتابخانه ذیل شماره‌ی <۱۰۴۶/۳۲> آمده است.

● هزلیات سراج (فارسی)

از: سراج الدین قزوینی متخلص به <سراج> و <قمری> (درگذشته سده ۸ هـ) دیوان سراج حاوی هزلیات و مطایبات قمری با قنقرات خاتون، خواهر سلطان ابوسعید خان و نیز بی‌بی صفیه عارفه است که دارای ۳۱۸۸ بیت می‌باشد. گفتنی است قمری ملازم سلطان ابوسعید بوده و معارضاتی نیز با سلمان ساوجی (درگذشته: ۷۷۸ هـ) و عبید زاکانی (درگذشته: ۷۷۱ یا ۷۷۲ هـ) داشته است. نسخه‌ای دست‌نویس از دیوان هزلی سراج در این کتابخانه به شماره‌ی <۴۸۴۱/۸> نگهداری می‌گردد.

● هزلیات و مضحکات = مجالس الهزل و المضاحک = المطایبات و الخبیثات

(فارسی و عربی)

از: مصلح‌الدین ابوعبدالله بن مشرف الدین شیرازی متخلص به سعدی (درگذشته: ۶۹۱ یا ۶۹۳ هـ) مطایبات، خبیثات، مجالس هزل و مضحکات منظوم و منثور شیخ اجل سعدی شیرازی است که در غایت لطافت و ظرافت بیان شده است. بر اساس نوشته‌ی استاد حائری در فهرست کتابخانه‌ی مجلس (ج ۳، صص ۴۰۲-۴۰۳): <علی بن احمد بن ابی‌بکر مشهور به بیستون ... به سال ۷۳۴ هـ ... رساله مضحکات را که به نثر و پیش از شروع به گلستان در آخر اثار نثری شیخ بوده، به آخر کتاب [کلیات] برده است.> باید افزود که بخش‌های هزلی کلیات سعدی در نسخه‌ی تصحیح مرحوم محمدعلی فروغی موجود نیست و در اثری که با مقدمه‌ی مرحوم اقبال منتشر شده، گویا از سوی کسانی بدان افزوده شده است. فروغی در مقدمه‌ی مواعظ سعدی (تهران، ۱۳۲۰ ش) درباره‌ی آن می‌نویسد: <... هزلیات، بخشی از کلیات شیخ سعدی بوده است ... و آن عبارت است از سه مجلس به نثر و مشتمل است بر مطالبی ناپسند و رکیک که حکایاتی هم به نام المضاحک به این سه مجلس افزوده شده؛ این کتاب در نسخه‌های قدیم که در دست ماست، نیست، ولی نمونه‌ی بی‌از آن در نسخه پاریس که تاریخ کتابت آن ۷۶۷ هجریست، دیده می‌شود ...؛ قسمتی از کلیات سعدی را نیز خبیثات تشکیل می‌دهد و آن عبارت از حکایات و قطعاتی است منظوم که هر چند زندگی دارد، ولی طرز بیان می‌نماید که از شیخ است و در نسخه‌های [خطی] قدیم هم وجود دارد؛ به هر حال خواه این دو کتاب [یعنی همین خبیثات و هزلیات] از شیخ باشد یا نباشد، ما چاپ آن‌ها را شایسته ندانستیم.> نسخه‌هایی دست‌نویس از کلیات سعدی که حاوی بخش مطایبات اوست در این کتابخانه به شماره‌های <۱۱۳۶-۱۱۴۱، ۲۲۰۰، ذیل ۲۳۳۵ (مطایبات سعدی)، ۲۵۶۹، ۲۵۷۱-۲۵۸۵، ذیل شماره‌ی ۲۶۷۰، ۵۱۷۷، ۱۶۳۴۹> موجود است.

باید افزود که آغاز "الخبیثات و المطایبات" چنین شروع می‌گردد: <قال السعدی أُرْمَنِي بَعْضُ أَبْنَاءِ الْمُلُوكِ أَنْ أَصَنَّفَ لَهُمْ كِتَابًا فِي اللُّغُو عَلِي طَرِيقِ السُّوزْنِي فَلَمْ أَفْعَلْ، فَهَدَدَنِي بِالْقَتْلِ فَلَمْ أَطْعَمْ فِي ذَلِكَ فَمِنْ أَحَدٍ مِنْ إِجَابَةِ أَمْرِهِ، فَأَنْشَأْتُ هَذَا الْاِبْيَاتِ وَ أَنَا أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ الْعَظِيمِ؛ هَذَا فَضْلُ عَلِي طَرِيقِ الْهَزْلِ وَ لَا يَعْيبُهُ أَوْلُو الْفَضْلِ، لِأَنَّ الْمَزَاحَ فِي الْكَلَامِ كَالْمَلْحِ فِي الطَّعَامِ وَ ...>؛ آغاز "المجلس الأوّل بالهزل" نیز چنین است: <اللعن الشيطان و الشيطان الحيطان لعناً لا يشبعه الرمان و شتماً لا يحمله

الدوران الذي جمع بيننا وبين النسوان كما يجتمع... > و همچنین آغاز "المجلس الثاني بالهزل" چنین شروع می‌شود: <حدثنا الشيخ النسناس أبو نواس قال أخبرنا أبو شحمة الكوفي قال أخبرنا أبو زافر قال أخبرنا صاحب الوسواس الخناس قال أخبرنا شيخ الملاعبة و سيد الفراعنة و ملك الشيطانة أخص الخلق و أزدل العباد، إبليس پر تلبیس لعنة الله عليهم أجمعين قال: "من ترك النسوان و ... يحشره يوم القيامة مع فرعون و هامان كذب عدو الله و أنت من الكاذبين"> حدیثی نادرست و دروغین جست ... < و نیز آغاز "المجلس الثالث بالهزل" چنین است: <چنین می‌فرماید صاحب السیف و الفرس و الحنطة و العدس و الرمح و الترس و البط و الكرسي بوق الدين رعد الاسلام و المسلمين كاسف الان و الاين محب الشياطين قاطع البطيخ بالسيف والسكين رهبان الدير قليل الخير نهنك البحر پلنگ الجبل دوربين الشرق و الغرب سفره پرداز عراق و خراسان و طوفان الزمان کی هر چه کرد ... > و آغاز "المضحكات" نیز با این عبارات شروع می‌گردد: <مضحکه - شخصی بر فقیهی سؤال کرد کی مرا آفتابه هست شکسته ... >

● همیان = موش و گربه (فارسی و عربی)

از: میرزا ابوالقاسم بن علی اکبر بیدآبادی اصفهانی متخلص به حیران (درگذشته: ۱۳۰۱هـ) منظومه‌ای در ۵۰۰۰ بیت به شیوه‌ی موش و گربه‌ی عبید زاکانی انتقادی و طنزآلود بر برخی ظواهر اجتماعی و نیز نقد موضوعاتی دیگر مانند: صداها، لحن‌ها در تجوید و همچنین قواعد وقف و وصل سجاوندی است که به نام فرزندش حسین (در ۱۸ سالگی فوت کرده) موافق مصراع <رفته موشان بجوف همیانا> در سال ۱۲۸۵هـ به نظم کشیده است؛ برخی عناوین آن چنین است: درآمد صحبت عیا، صحبت گربه با موش و موش با گربه، حال و حکایت حاج کریم خان، وقایع یزد، فتواهای او، خورد رکن در یزد مساع نجاست را، اخبار کردن گربه حکایت تهران را، احوال طاووس، اوصاف کرمان، اوصاف و تماشاگاه‌های اصفهان، در نصیحت و عاظ، حکایت قرّة العین، اقسام صوفیه، گرفتاری موش به دست گربه، نسبت دادن موش گربه را به اهل سنت، در حمام رفتن نسوان، عقاید نسوان، هدایای موش، عروسی شاه موشان، تلگراف موشان، سان دیدن موش، گرفتاری گربه، خلاصی گربه، اقسام صوفیه، حکایت اهل قلم، در رثای فرزند مؤلف و نسخه‌ای از این داستان، در این کتابخانه به شماره‌ی <۷۴۰۵/۲> موجود است.

● یخچالیّه (فارسی)

از: میرزا محمدعلی بن ابی‌طالب اصفهانی متخلص به بهار و فرهنگ (درگذشته پیش از ۱۳۰۶هـ) کتابی در شرح احوال شعرا و تراجم معاصرین بهار است، که در قالبی فکاهی، طنزآمیز با تتری شیرین، منشیانه و منتقدانه همراه نقل اشعار هجوی و هزلیات در مقابل آتشکده آذر بیگدلی (درگذشته: ۱۱۹۵هـ) به جهت زهت و انبساط خاطر دوستان به نظم و نثر در زمان محمدشاه قاجار بین سال‌های ۱۲۵۰-۱۲۶۳هـ نگارش یافته و به وی تقدیم گردیده است. دو نسخه از این اثر طنزآمیز در این کتابخانه به شماره‌های <۱۲۰۳، ۱۵۶۹۶> موجود است.

پی‌نوشت‌ها:

۱. محاضرات الادباء (بیروت، ۱۹۶۱م): ج ۲، ص ۲۸۳.
۲. سوره‌ی واقعه (۵۶)، آیه‌ی ۳۵: <ما ایشان را باز می‌آفرینیم و آنگاه دوشیزگانشان می‌کنیم>.
۳. این داستان از سوی جامی به نظم در آمده و در کتاب هفت اورنگ، ضمن منظومه‌ی سبحة الابرار وی درج شده است.
۴. در خطبه‌ی ۸۳ نهج البلاغة بدان اشاره شده است.
۵. این داستان در ضمن مطایبات پیامبر صلی الله علیه و آله و حضرات معصومین علیهم السلام ذیل نسخه‌ی دست‌نویس شماره‌ی <۶۰۰۸> (برگ ۲۲۶ ب - ۲۲۸ الف) موجود در کتابخانه‌ی آیت الله العظمی مرعشی نجفی (ره) در قم آمده است.
۶. نام یکی از اصحاب رسول الله صلی الله علیه و آله بوده است.
۷. تاریخ طنز و شوخ طبعی در ایران و جهان اسلام: صص ۲۲-۲۳ و ۱۶۶.
۸. اُنیس الادباء و سمیر السعداء (تبریز ۱۳۱۵هـ): صص ۳-۴.
۹. تاریخ طنز و شوخ طبعی در ایران و جهان اسلام: ص ۲۸.
۱۰. تاریخ طنز و شوخ طبعی در ایران و جهان اسلام: ص ۶۵۱.
۱۱. میزان الحکمة: ج ۹، صص ۱۴۵-۱۳۹.
۱۲. ادب الدین و الدنیا (مارودی): صص ۳۰۲-۲۹۸.
۱۳. تاریخ طنز و شوخ طبعی در ایران و جهان اسلام: صص ۴۱۶-۴۱۴ به نقل از قابوس‌نامه: صص ۵۵ و ۱۵۰.
۱۴. هفت اورنگ جامی (تهران، ۱۳۶۱ش): ص ۵۴۹.
۱۵. مجله‌ی ارمغان: س ۳، ش ۱۲-۱۱، بهمن - اسفند ۱۳۰۱، صص ۵۱۶-۵۱۱.
۱۶. از آن‌جا که در نسخه‌ی مجلس شورای اسلامی، این رساله در ضمن مجموعه‌ی منتخب لطائف عبید زاکانی آمده است، ممکن است این توهم پیش آید که این اثر از آثار عبید است، که صحیح نیست.
۱۷. از میرزا جلایر نامی، سفرنامه‌ای منظوم (حج) از زمان محمدشاه قاجار برجای مانده که ممکن است، مراد همین جلایر بوده باشد (بنگرید به: فهرست‌واره کتاب‌های فارسی: ج ۱، ص ۱، ص ۱۲۷).
۱۸. در فهرست مجلس (ج ۸، ص ۱۷۳) قید شده که این نسخه‌ی مجلس ۸۰۰ بیت نسبت به نسخه‌ی چاپی آن کمتر است.
۱۹. مرحوم آقا بزرگ تهرانی تاریخ وفات مؤلف را در ج ۳، ص ۲۳۴ و ج ۱۵، ص ۲۲۴ الذریعة سال ۱۲۵۶هـ را ثبت کرده، در ج ۴، ص ۱۴۳ و ج ۶، ص ۳۸۰، سال ۱۲۵۰هـ نوشته است؛ به نظر می‌رسد نظر البان سرکیس به واقع نزدیکتر باشد که گفته، <شروانی> در سال ۱۲۵۴هـ در قید حیات بوده و الحدیقة را تألیف کرده است و این نظر را تقویت می‌کند نظریه‌ی رضا کحاله در معجم المؤلفین (ج ۲، ص ۱۲۹) که تاریخ وفات وی را سال ۱۲۵۶هـ ثبت کرده است، هر چند که حداقل مرحوم آقا بزرگ خود در دو جای الذریعة سال وفات او را ۱۲۵۶هـ ثبت کرده است.
۲۰. در پایان نسخه کاتب چند سطری نیز در باره‌ی <مکر زنان> و ... نوشته است.
۲۱. به تاریخ طنز و شوخ طبعی در ایران و جهان اسلام: ص ۱۳۹ رجوع شود.

۲۲. < زشت و زیبا > در اصطلاح بدیع، آن است که گوینده در مصراع نخست بی‌تی، چنان سخن گفته باشد که شنونده یا خواننده گمان برد که منظور وی ذمّ و هجو است؛ امّا مصراع دوم، سیاق سخن را به مدح تبدیل کند. این صنعت ادبی را < تحویل > هم نامیده‌اند.
۲۳. بروکلمان در تاریخ الادب العربی (بروکلمان): ج ۱، ص ۳۴۵ گوید: < در سبب وفات ابونواس روایت‌های متعددی نقل شده است، برخی بر آنند که وی به سبب هجو نویختن زیر ضربات غلامان بنی نوبخت کشته شد؛ برخی معتقدند به سبب شعری که منجر به فسقش شد، در زندان درگذشت ... به هر تقدیر وی در سال ۱۹۰ هـ یا به تعبیر دقیق‌تر بین سال‌های ۱۹۸-۱۹۵ هـ درگذشت؛ اگر چه دلیلی برای تحدید دقیق‌تر وجود ندارد > و ایضاً بنگرید به: تاریخ التراث العربی (سزگین): ج ۴/۲، صص ۱۱۰-۱۰۹.
۲۴. شرح حال رجال ایران: ج ۱، صص ۷۶-۷۵.
۲۵. در این نسبت تردید وجود دارد.
۲۶. قد تمّ هذا الروض فی فصل الربیع
لما سألتُ العقل عَنّ إتمامه
راع الـزمان بریعه فی فصله
قد قال فی التاريخ < جاء بفضلہ >.
۲۷. به نظر می‌رسد باید نسخه‌ی دیگری از همان ریش نامه عبید زاکانی باشد که در ادامه معرفی می‌گردد.
۲۸. شرح حال رجال ایران: ج ۱، صص ۷۶-۷۵.
۲۹. در فهرست کتابخانه‌ی مجلس با عنوان: داستان فکاهی منظوم از سراینده‌ی ناشناس (البته در ادامه از مشتری طوسی) دانسته شده، که بدین وسیله تصحیح می‌گردد.
۳۰. فهرست کتابهای چاپی فارسی (مشار): ج ۳، ص ۳۱۸۶.
۳۱. الذریعة: ج ۱۹، ص ۲۲۷.
۳۲. گفته شده مؤلف، نام اثر خود را العقد نامیده است، لیکن بعدها کاتبین کلمه‌ی < الفرید > را هم بدان افزوده‌اند!
۳۳. گفتنی است که این نسخه به جهت افتادگی از آغاز و انجام در فهرست ناشناخته مانده است و این سبب شده تا در برخی بزرگواران این اثر را ناشناس معرفی نمایند، چنان‌که دکتر حلبی در تاریخ طنز و شوخ طبعی در ایران و جهان اسلام (ص ۳۳۹) درباره‌ی این نسخه می‌گوید: < هر چند اطلاع ما درباره راجب و حیات شخصی او بسیار اندک است؛ امّا خبر داریم که کتاب او توسط ادیبان، مورّه علاقه بسیار بوده است؛ چنان‌که ترجمه‌ی آن به فارسی در تهران هست ... افسوس که تاریخ ترجمه معلوم نیست و گزارنده کتاب را نیز نمی‌شناسیم، زیرا چند برگ از اوایل و اواخر کتاب مفقود شده است؛ با این همه شیوه نگارش، نشان می‌دهد که این ترجمه در حدود سده‌ی نهم و یا اندکی دیرتر صورت پذیرفته است >!
۳۴. در زمینه‌ی هجوگویی و طنزگویی فردوسی به نوشته‌های دکتر علی‌اصغر حلبی در تاریخ طنز و شوخ طبعی در ایران و جهان اسلام صص ۴۰۱-۳۹۵ و مقاله‌ی دکتر غلامحسین یوسفی با عنوان < داستان طنزآمیز در شاهنامه > در نامه مینوی (تهران ۱۳۵۵ش): صص ۵۴۴-۵۲۸ رجوع گردد.
۳۵. در فهرست‌واره کتابهای فارسی: ج ۷، ص ۷۴۴ مؤلف این اثر < ادهم قریشی عزلتی واعظ قزوینی > دانسته شده است.

۳۶. در چند جا ابیاتی از محمد بن سلیمان بغدادی متخلص به فضولی (درگذشته سال ۹۶۳ هـ) در آن آمده است که نشان می‌دهد شیخ بهائی ترکی هم می‌دانسته و از دیوان اشعار کسانانی همچون فضولی بهره

می‌برده است.

۳۷. پیام بهارستان: ش ۵۴، فروردین ۱۳۸۴ش، ص ۵۴.

۳۸. استاد حائری به نقل از مرحوم آغا بزرگ تهرانی در پاورقی فهرست مجلس (ج ۲۱، ص ۱۵۴) آورده: <در الذریعة آمده که کلثوم ننه، یکی از چهار فقیه خیالی این کتاب است و کتاب به نام او خوانده شده [است] و نیز آمده که این کتاب رومان مضحک انتقادیست؛ چنین پیداست که این کتاب را به صورت داستان فکاهی پنداشته‌اند و حال آنکه این کتاب به صورت رسائیل فقهی عملی و از قول پنج فقیه و در آن خرافات و آداب و رسوم متداول گردآوری شده [است]>.

۳۹. گردآورنده‌ی این نسخه در ص ۱۹۴ همین نسخه می‌نویسد: <مخفی نماند که نسخه لطایف عبید، اگر چه متعدد بنظر رسیده، اما هیچ‌یک مکمل نبوده و هیچیک ترتیب درستی نداشت، از چهار نسخه مختلف این نسخه فراهم آمده و همانا از اکثر نسخه‌ها که یافت می‌شود، کاملتر باشد و انگهی از نظر استاد ادیب، که نامش از بیان مستغنی است، گذشته است.>

۴۰. در فهرست میکروفیلم‌ها: ج ۲، ص ۱۶۰ گفته شده <پنج باب!>

۴۱. در فهرست کتابخانه‌ی مجلس شورای اسلامی، با نسبت ناشناس: <تألیف یکی از ادیبان اصفهان...>، آمده، که بنا بر قرائن، به احتمال زیاد نسخه‌ی دیگری از اثر فیروزکوهی است؛ به هر تقدیر احتیاج به بررسی و تحقیق بیش‌تری دارد.

۴۲. در نسخه‌ی کتابخانه‌ی ملی تبریز و ملی اتریش به <اسحاق خواجه سی احمد بن خیرالدین آیدینی گوزلحصاری رومی> نسبت داده شده است؛ باید تحقیق بیش‌تری شود.

۴۳. فهرس المخطوطات المصوّرة - الادب: ق ۵، ص ۱۴۷.

۴۴. پیام بهارستان: ش ۴۵، اسفند ۱۳۸۳ش، ص ۴۶.

۴۵. مطلع ملّمع <مهری> چنین است:

ای دلبر آب الحیا ت معتق بدهانه
الماء طرّة وجبهه والدّر من دندانه

۴۶. هر مصرع این منظومه در واقع یک بیت و به صورت:

<لی شادنّ أظنی الحشا لوم ان بانف بالسكر من چشمانه>

است که در این نوشتار ما آن دو مصرع را در یک مصرع قرار داده‌ایم، همچنانکه استاد حائری نیز چنین

عمل کرده است (رک. فهرست مجلس: ج ۲۲، ص ۲۸)!

۴۷. <شادن> به کسر دال، به معنی <آهو> (= ظبی) است.

۴۸. در نزهة‌الجلسی این مصرع به صورت <حاز الجمال و یعدل عن راه الهوی> آمده است.

۴۹. در نزهة‌الجلسی این مصرع به صورت <قسماً بخوبی خویه و بحسن روشن رویه> آمده است.

۵۰. در نزهة‌الجلسی این مصرع به صورت <و بخش وصال نلته من دلبری بامانه> آمده است.

۵۱. شرح حال رجال ایران: ج ۱، صص ۷۶-۷۵.

۵۲. شرح حال رجال ایران: ج ۱، صص ۷۶-۷۵.

۵۳. شرح حال رجال ایران: ج ۱، صص ۷۶-۷۵.